

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-
concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en
sociale cohesie

05 Samengestelde indicator
van de boordtabel

Een reeks indicatoren voor het prijsconcurrentievermogen en het niet- prijsconcurrentievermogen geven de sterke en de zwakke punten van België ten opzichte van zijn belangrijkste handelspartners aan. Dat meetinstrument bestaat sinds 2015 en wordt jaarlijks geactualiseerd en is bedoeld voor een ruim publiek, van zowel beleidsmakers, sociale partners als andere stakeholders.

De studie werd afgerond op 31 oktober 2019. De gegevens uitgedrukt in indexen moeten met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, rekening houdend met het basisjaar dat vastgelegd werd voor de indexen in de officiële statistieken (o.a. Eurostat). Gelet op het groot aantal indicatoren en de vergelijking met de buurlanden is het bovendien onmogelijk één bepaald “neutraal” basisjaar te gebruiken. De keuze van het basisjaar is, per definitie, bepalend voor de vergelijking met het niveau dat een indicator in de daaropvolgende jaren bereikt en de bijhorende interpretatie. De meest recente, jaarlijkse gegevens dateren van 2017 en maken een vergelijking met het voorgaande jaar mogelijk.

FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie

Vooruitgangstraat 50

1210 Brussel

Ondernemingsnr: 0314.595.348

0800 120 33 (gratis nummer)

facebook.com/FODEconomie

@FODEconomie

linkedin.com/company/fod-economie (tweetalige pagina)

instagram.com/fodeconomie

youtube.com/user/FODEconomie

<https://economie.fgov.be>

Verantwoordelijke uitgever:

Regis Massant

Voorzitter a.i. van het Directiecomité

Vooruitgangstraat 50

1210 Brussel

Internetversie

Inhoud

Executive summary	4
Inleiding.....	5
WEF en IMD	8
1. Algemene context.....	13
1.1. Buitenlandse handel: geografische oriëntatie en producten.....	13
1.2. De lopende rekening	17
1.3. Bruto binnenlands product	18
1.4. Overheidsfinanciën.....	23
2. Prijs- en kostenconcurrentievermogen	26
2.1. Productiviteit en arbeidskosten	27
2.2. Totale factorproductiviteit	32
2.3. Prijzen - netwerkindustrieën.....	33
2.4. Inflatie.....	39
2.5. Ruilvoet	42
2.6. Reële effectieve wisselkoers.....	42
3. Niet-prijsconcurrentievermogen.....	45
3.1. Innovatie	45
3.2. Directe buitenlandse investeringen.....	50
3.3. Digitale economie	52
3.4. Ondernemerschap	57
3.5. Mededinging - netwerkindustrieën	62
3.6. Arbeidsmarkt.....	65
3.7. Onderwijs en opleiding	68
3.8. Ondersteuning van het bedrijfsklimaat	69
4. Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie	73
4.1. Duurzame ontwikkeling	73
4.2. Sociale cohesie.....	78
5. Samengestelde indicator van de boordtabel	81
5.1. Methodologie.....	81
5.2. Resultaten.....	83
Lijst van grafieken.....	86
Lijst van tabellen	87
Afkortingenlijst	88

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie

05 Samengestelde indicator van de boordtabel

Executive summary

De FOD Economie publiceert in 2019 haar zevende editie van de Boordtabel van het concurrentievermogen. Daarin worden de belangrijkste prestaties en determinanten van het globale concurrentievermogen van de Belgische economie gemonitord en gebenchmarkt. Een samengestelde indicator vat vervolgens de bevindingen samen. Die studie vormt een aanvulling op de internationale rankings opgesteld door het World Economic Forum en het International Institute for Management Development waarop ons land eerder matig lijkt te scoren.

België liet in 2018 een bbp-groei optekenen van 1,5 %, een vertraging ten opzichte van de groei in 2017 (2 %) en een beperktere toename dan in de buurlanden. Bovendien daalde het marktaandeel van België in de totale Europese uitvoer licht in 2018, ondanks de toename van de Belgische uitvoer van goederen (+3,6 %). Een tekort op de handelsbalans van goederen en diensten zorgde er in 2018 voor dat de lopende rekening voor het eerst sinds 2012 opnieuw negatief werd.

Het concurrentievermogen wordt onder meer bepaald door zowel prijs- of kostendeterminanten. Daarbij vormen de loonkosten een belangrijke factor. Tegenover een lichte stijging van de productiviteit met 0,1 % en een snellere stijging van de loonkosten met 1,9 %, noteerde België in 2018 een stijging van de loonkosten per eenheid van 1,8 %. Het is de derde jaarlijkse stijging op rij van de loonkosten per eenheid sinds de daling in 2015 (-1 %). Die stijgende trend stelt men evenwel ook vast sinds 2016 voor de andere onderzochte economieën, met een veel forsere toename in Duitsland. Ook elektriciteit werd in 2018 duurder voor Belgische ondernemingen, en dat terwijl in onze buurlanden geen sterke prijsstijgingen werden genoteerd. De inflatie steeg in 2018 met 2,3%, en sterker dan in de buurlanden, vooral door de hogere energieprijzen.

Naast de prijsdeterminanten zijn er ook nog andere factoren die het concurrentievermogen bepalen, zoals bijvoorbeeld innovatie. Ons land bevindt zich onder de “strong innovators”, met een score boven het EU-gemiddelde, onder meer door een gedegen onderzoekstelsel. Vergeleken met de buurlanden liggen zowel het aandeel O&O-uitgaven (2,6 % van het bbp) als het aandeel O&O-personeel (1,7 %) hoog. Verder faciliteert een optimale digitale infrastructuur zowel innovatie als internationale handel. Ons land beschikt over een uitstekende telecominfrastructuur, het komt er nu vooral op aan het gebruik ervan te maximaliseren.

Uitmuntend menselijk kapitaal vormt een van de belangrijkste factoren om zich te differentiëren van de concurrentie. België telt een hoog aandeel afgestudeerden uit het hoger onderwijs (47,6 %). Niettemin blijft de tewerkstellingsgraad in ons land de laagste van de vier besproken landen (69,7 %), ondanks een recente verbetering. Het beperkte aandeel van personen die een voortgezette opleiding volgen (8,5 %) vormt mogelijk de oorzaak van de vele vacatures en de hoge werkloosheid. Hoewel de ondernemingspopulatie groeit (+2,1 % in 2017) en de kredietmogelijkheden gunstig zijn, blijft het vormgeven van een bedrijfsvriendelijke omgeving een aandachtspunt.

De samengestelde indicator van het concurrentievermogen toont tussen 2017 en 2018 een lichte daling, door de verslechtering van het prijs-kostenconcurrentievermogen. Ons concurrentievermogen verdient dus blijvende inspanningen.

Net als voorgaande jaren wachten ons andere uitdagingen op gebieden die complementair zijn aan het bbp, bijvoorbeeld door inclusieve groei te bevorderen en naar meer duurzame energie en een kleinere ecologische voetafdruk te streven. De circulaire economie en een meer geavanceerde energietransitie in de industrie kunnen daarbij een sterke bijdrage leveren.

Inleiding

De toenemende economische ontplooiing van de opkomende landen en de aanhoudende race met andere geavanceerde economieën, ingebed in een wereldeconomie, nopen België om te blijven werken aan de structurele hefboomen van zijn concurrentievermogen om zijn binnenlandse marktaandeel en zijn exportprestaties veilig te stellen en te verbeteren.

Het concurrentievermogen is een complex en multidimensionaal concept waarvan geen universele definitie bestaat. Het beroept zich op verschillende concepten naargelang het wordt gebruikt voor een land, een sector of bedrijf. Maar het concurrentievermogen is ook een relatief begrip, waarvan de meting enkel betekenis heeft in vergelijking met een soortgelijke entiteit (land, sector of bedrijf) en tevens een dynamisch en veranderend concept. Dat tweede kenmerk impliceert een permanent aanpassingsproces aan de economische situatie van het land, maar ook aan de internationale omgeving.

Om het concurrentievermogen van onze hele economie beter te kunnen beoordelen, stelden we een breed overzicht op dat vooral een economische, maar ook een sociale en ecologische dimensie omvat. Het concurrentievermogen moet immers niet worden gezien als een doel op zich, maar als een middel tot duurzame economische groei die toelaat een hoog tewerkstellingsniveau te bereiken en de levensstandaard en het maatschappelijke welzijn te verbeteren. De aanvullende indicatoren naast het bruto binnenlands product (bbp) beschrijven de evolutie van het welzijn van mensen en de ontwikkeling van de Belgische samenleving¹.

De boordtabel wil het werk van andere instellingen niet vervangen en wil evenmin voorspellingen doen. Het instrument:

- verzamelt gegevens die toelaten het Belgische concurrentievermogen te beoordelen;
- benadrukt de belangrijkste onderliggende factoren van het concurrentievermogen;
- vergelijkt de Belgische prestaties met die van de drie belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland) die de referentie vormen voor de berekening van de loonnorm;
- observeert het verloop van die prestaties;
- stelt een synthetische indicator voor.

Hiervoor worden de resultaten en de belangrijkste factoren van het concurrentievermogen onderzocht met behulp van een veertigtal indicatoren, rond vier thema's. Verschillende studies en analyses van de OESO (bv. het landenonderzoek) of van de Europese Commissie (in het kader van het "Europese Semester"²) lieten toe de selectie van indicatoren te verfijnen.

De geanalyseerde indicatoren zijn voornamelijk afkomstig van Eurostat en andere officiële bronnen zoals onder meer het INR, de OESO, de Nationale Bank van België, de Wereldbank, Unctad, en het Europees Octrooibureau. De analyses werden verder verfijnd en aangevuld op basis van het Nationaal Hervormingsprogramma, beleidsnota's en economische studies.

Na een inleidend overzicht van de rangschikking van landen naargelang hun concurrentievermogen ontwikkeld door twee internationale instellingen, het World Economic Forum (WEF) en het International Institute for Management Development (IMD), bespreken we de algemene context van de Belgische economie.

Daarna komen respectievelijk het prijsconcurrentievermogen, het niet-prijsgebonden concurrentievermogen en duurzame ontwikkeling en sociale cohesie aan bod.

Ten slotte sluit de samengestelde indicator de boordtabel van het Belgische concurrentievermogen af. Die indicator werd ontwikkeld door de FOD Economie, op basis van een aantal belangrijke indicatoren voor de verschillende dimensies van het concurrentievermogen.

---

¹ De wet van 14 maart 2014 voorziet dat er indicatoren zullen worden ontwikkeld voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie door het Instituut voor de Nationale Rekeningen.

² Het "Europese semester" bestrijkt de eerste periode van 6 maanden van elk jaar, vandaar de naam "semester". In het kader van het Europese semester stemmen de lidstaten hun begrotings- en hun economisch beleid af op de doelstellingen en regels die op EU-niveau zijn overeengekomen.

In de zevende editie van de boordtabel werden de indicatoren bijgewerkt naarmate er nieuwe gegevens beschikbaar werden. Alle indicatoren werden aangepast ten opzichte van de [vorige editie](#) (december 2018). Enkel voor de bepaalde indicatoren voor ondernemerschap (total early stage activity-indicator, de internationale oriëntatie van kmo's, de mate van steun voor tweede kans) en de telecomprijzen voor zakelijke klanten waren er geen nieuwe cijfers beschikbaar.

De indicatoren, weergegeven in onderstaande tabel, in het groen wijzen erop dat België het best presteert ten opzichte van de handelspartners, die in het rood op een slechtere prestatie. De richting van de pijlen geeft aan of de waarde van de indicator toenam of daalde ten opzichte van een jaar eerder.

	Wijziging
Algemene context	
Marktaandeel in de uitvoer (in % van wereldtotaal)	↘
Lopende rekening (in % van bbp)	↘
Bbp (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)	↘
Begrotingssaldo - PBT (in % van bbp)	=
Overheidsschuld - PBT (in % van bbp)	↘
Prijsconcurrentievermogen	
Loonkosten per eenheid (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)	↗
Totale factorproductiviteit (wijziging, in % t.o.v. vorig jaar)	↗
Elektriciteitsprijs, industriële verbruikers (rangschikking 1-4)	=
Gasprijs, industriële verbruikers (rangschikking 1-4)	=
Telecomprijs (rangschikking 1-4)	-
Inflatie - GICP (wijziging, in % t.o.v. vorig jaar)	↘
Ruilvoet goederen en diensten (indices 2000 = 100)	↗
Reële effectieve wisselkoers gedefleerd door de consumptieprijzen (indices 2005 = 100)	↗
Niet-prijsconcurrentievermogen	
Uitgaven aan O&O (in % van bbp)	↗
Aandeel van O&O-personeel (in %)	↗
Octrooiaanvragen bij het EOB (aantal per miljoen inwoners)	↗
Saldo buitenlandse investeringsstromen (in miljoen euro)	↘
Dekkingsgraad van de bevolking door netwerken van de nieuwe generatie en 4G	↗
Percentage vaste breedbandabonnementen van min. 100Mbps	↗
Percentage van de ondernemingen die online verkopen via verschillende computernetwerken	↗
Percentage van de omzet afkomstig uit e-commerce	↗
TEA-activity (in %)	-
Internationale oriëntatie kmo's (% van TEA)	-
Aandeel toegestane leningen kmo's (in % totale aanvragen)	↗
Mate van steun voor tweede kans (in %)	-
Aantal grote leveranciers elektriciteit	↘
Aandeel grootste leverancier gas (in %)	↘
Marktaandeel van de historische operator voor vaste breedband (in %)	=
Marktaandeel van de belangrijkste mobiele operator (in %)	↗
Tewerkstellingsgraad (in % van de totale bevolking tussen 20-64 jaar)	↗
Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar (in %)	↗
Percentage van de bevolking tussen 25 en 64 jaar die een voortgezette opleiding volgde	=
Ease of doing business indicator (afstand tot de grens (100 %), in %)	↗
Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie	
Uitstoot van broeikasgassen (indices 1990 = 100)	↘
Aandeel van hernieuwbare energie in het bruto finale energieverbruik (in %)	↗
Finaal energieverbruik per inwoner (in ton olie-equivalent per inwoner)	↘
Ecologische voetafdruk (hectares per persoon)	↘
Bevolking met een risico op armoede of uitsluiting (in % van de totale bevolking)	↘
Samengestelde indicator van de boordtabel van het concurrentievermogen	↘

WEF en IMD³

Het World Economic Forum (WEF) en het International Institute for Management Development (IMD) ontwikkelden een aantal samengestelde indicatoren voor het concurrentievermogen. De landen worden gerangschikt volgens de behaalde resultaten op basis van de verschillende subindicatoren, elk met een eigen gewicht⁴.

World Economic Forum

In de uitgave 2019 van het Global Competitiveness Report van het WEF dat verschenen is in oktober 2019 kent de Global Competitiveness Index 4.0 (GCI 4.0) aan België de 22e plaats toe onder 141 bestudeerde landen, waardoor België een plaats verliest ten opzichte van de uitgave van 2018. Bovenaan de ranglijst staan Singapore, de Verenigde Staten, Hong Kong, Nederland en Zwitserland. Duitsland komt op de 7e plaats na Japan en verliest vier plaatsen, terwijl Frankrijk twee plaatsen wint ten opzichte van de uitgave van 2018 en nu op de 15e plaats staat.

Ter herinnering, de index 4.0, ingevoerd in 2018, is het onderwerp geweest van belangrijke methodologische veranderingen, om overeen te stemmen met de evolutie van de mondiale samenleving waaronder de digitale revolutie. Algemeen onderscheidt het WEF vier grote categorieën van factoren die invloed hebben op de globale index van het concurrentievermogen (drie in de oude methodologie): de stimulerende factoren voor de omgeving, het menselijk kapitaal, de markten en het ecosysteem van de innovatie. In het kader van deze methodologie gaat onze aandacht uit naar de twaalf pijlers:

Vier pijlers voor de factoren die de omgeving bevorderen:

1. Instellingen, waarvoor België de 23e plaats behaalt (21e plaats in 2018), met een score die zakt naar 69,5⁵ ten opzichte van de vorige uitgave; de beste prestatie wordt behaald door Finland.
2. Infrastructuur, waarvoor België terugvalt naar de 14e plaats (13e plaats in 2018), met evenwel een score van 87,3, een stijging ten opzichte van de vorige uitgave⁶. Singapore haalt het beste resultaat.
3. Gebruik van ICT, waarvoor België zakt naar de 47e plaats (40e plaats in 2018), met evenwel een score van 67, een stijging ten opzichte van de vorige uitgave. Zuid-Korea behaalt het beste resultaat.

---

³ De methodiek die gekozen werd voor de samenstelling van de global competitiveness index (GCI 4.0) van het WEF is gebaseerd op opeenvolgende aggregaties van scores die gaan van de indicator (het meest gedesaggregeerde niveau) tot de globale score (het hoogste niveau). Op elk aggregatieniveau wordt de geaggregeerde maatstaf berekend rekening houdend met het rekenkundig gemiddelde van de scores van de componenten ervan. Zo staat de globale score GCI 4.0 voor het gemiddelde van de scores van de 12 pijlers. De methodiek van de rangschikking van het wereldwijde concurrentievermogen volgens het IMD verdeelt de nationale omgeving in 4 hoofdfactoren. Elk van deze factoren is op zijn beurt verdeeld in 5 subfactoren die elk facet van de geanalyseerde domeinen beslaan (in totaal 20 subfactoren met 332 criteria, hoewel niet elke subfactor noodzakelijk hetzelfde aantal criteria omvat). De aggregatie van de resultaten van de 20 subfactoren leidt tot de algemene rangschikking. De fundamentele verschillen tussen de twee instellingen betreffen het aantal indicatoren, de aard van de gebruikte gegevens (kwantitatieve of kwalitatieve statistieken - enquêtes) alsook het aantal onderzochte landen.

⁴ De boordtabel behandelt niet elk thema of elke indicator die de eerdergenoemde instellingen opnemen (te groot aantal, problemen qua stabiliteit, onder andere door het gebruik van enquêtes). De boordtabel richt zich op enkele relevante indicatoren waarmee de sterke en zwakke punten van de Belgische economie beoordeeld kunnen worden in functie van het concurrentievermogen.

⁵ De verschillende scores worden gegeven op een schaal van 0 tot 100.

⁶ Het feit dat België daalt in de rangschikking terwijl zijn score verhoogt, betekent dat een of meer landen betere scores haalden.

4. Macro-economische stabiliteit, waar België op de 1e plaats komt (met een score van 100), ex aequo met 33 andere landen⁷.

Twee pijlers voor het menselijk kapitaal:

5. Gezondheid (levensverwachting) waarvoor België van de 28e naar de 30e plaats zakt, met een score van 92,6, een daling ten opzichte van de vorige uitgave; de beste resultaten worden genoteerd voor 4 landen ex aequo (Spanje, Japan, Hong Kong, Singapore).
6. Vaardigheden, waarvoor België naar de 18e plaats zakt (16e plaats in 2017), met een score van 79,5, een daling ten opzichte van de uitgave van 2018; het beste resultaat is voor Zwitserland.

Vier pijlers voor de markten:

7. Goederenmarkt, waar België zakt naar de 27e plaats, met een score van 62,6, een daling ten opzichte van de uitgave van 2018; het beste resultaat wordt behaald door Hong Kong.
8. Arbeidsmarkt, waar België terugvalt naar de 43e plaats, met een score van 63,8, een daling ten opzichte van de uitgave van 2018⁸; het beste resultaat wordt behaald door Singapore.
9. Financieel systeem, waar België de 24e plaats behoudt, met een score van 79,5, een stijging ten opzichte van de uitgave van 2018; de beste score is in handen van Hong Kong.
10. Marktgrootte, waar België op de 33e plaats blijft, met een score van 68,3, een daling ten opzichte van de uitgave van 2018; de beste score wordt behaald door China.

Twee pijlers voor het ecosysteem van de innovatie:

11. Dynamisme van de ondernemingen, waar België naar de 19e plaats zakt (18e in 2017), met een score van 74,4, een stijging ten opzichte van de uitgave van 2018⁹; het beste resultaat wordt opgetekend door de Verenigde Staten.
12. Innovatievermogen, waar België op de 17e plaats blijft, met een score van 71,4, een daling ten opzichte van de uitgave van 2018; het beste resultaat is voor rekening van Duitsland.

Algemeen zou in 2019 volgens de GCI 4.0 de minder goede prestatie van België voornamelijk te wijten zijn aan een daling van de scores en/of van de plaats in de rangschikking voor acht pijlers: instellingen, infrastructuur, gebruik van ICT, vaardigheden, goederenmarkten, arbeidsmarkt, dynamisme van de ondernemingen en innovatievermogen.

---

⁷ Aangezien 33 landen (waaronder België, Duitsland en Nederland) een score van 100 halen, zijn zij dus alle eerst gerangschikt. Deze indicator steunt voornamelijk op de stabiliteit van de inflatie en de dynamiek van de schuldenvermindering. Een aanhoudende daling van de overheidsschuld ten opzichte van het bbp brengt een verbetering van de indicator mee, evenals een inflatiecijfer dat convergeert naar 2 %.

⁸ De volgende indicatoren van de arbeidsmarkt verklaren deze evolutie: de kosten voor ontslagen (redundancy costs: daling van score en in rangschikking), rechten van werknemers (workers rights: daling van score en in rangschikking) en het participatiecijfer van vrouwen (daling van score en in rangschikking). Voor de participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt gebruikt het WEF de verhouding tussen het aantal loontrekkende (betaalde) vrouwen en het aantal loontrekkende mannen, terwijl het IMD zich baseert op de verhouding tussen het percentage vrouwelijke arbeidskrachten op het totale aantal arbeidskrachten (totaal aantal werknemers en werklozen).

⁹ Het feit dat België zakt in de rangschikking terwijl zijn score stijgt, betekent dat een of meer andere landen betere scores haalden in 2018.

International Institute for Management Development (IMD)

Volgens de uitgave 2019 van het "IMD World Competitiveness Yearbook" zakt België een plaats in de rangschikking, namelijk van de 26e naar de 27e plaats.

De kopgroep bestaat uit Singapore, Hong Kong, de Verenigde Staten en Zwitserland. De drie buurlanden van België gaan erop achteruit: van de 4e naar de 6e plaats voor Nederland, van de 15e naar de 17e plaats voor Duitsland en van de 28e naar de 31e plaats voor Frankrijk.

Na een stijging in de rangschikking van de uitgave 2016 (22e plaats tegenover 23e voorheen) kende België drie opeenvolgende dalingen, naar de 23e, 26e en 27e plaats respectievelijk in 2017, 2018 en 2019.

Algemeen genomen kan de achteruitgang van België op jaarbasis te verklaren zijn door de:

- Lagere score voor bedrijfsefficiëntie ("Business Efficiency"): van 69,240 (23e plaats) in 2018 naar 68,151 (28e plaats) in 2019.
- Lagere score voor overheidsefficiëntie: van 59,954 (35e plaats) in 2018 naar 57,637 (36e plaats) in 2019.
- Infrastructuur: de score stijgt van 75,742 naar 75,895, maar België zakt van de 20e naar de 21e plaats in 2019.

Meer in detail bekeken vloeit de achteruitgang van ons land op het gebied van bedrijfsefficiëntie vooral voort uit de daling in één jaar van zijn rangschikking voor productiviteit en efficiëntie¹⁰ (16e in 2019 tegenover een 13e plaats in 2018), overheidsfinanciën (22e in 2019 tegenover 16e plaats in 2018) en attitudes en waarden (37e in 2019 tegenover 31e plaats in 2018), ook al ziet men een verbetering van de arbeidsmarkt (37e in 2019 tegenover 51e plaats in 2018)¹¹ en op het vlak van management (25e in 2019 tegenover 27e plaats in 2018).

De daling van de overheidsefficiëntie is te verklaren door het minder goede resultaat van het institutionele kader (26e in 2019 tegenover 21e plaats in 2018), de handelswetgeving (28e in 2019 tegenover 23e plaats in 2018) en het maatschappelijk kader (14e in 2019 tegenover 7e plaats in 2018).

De zwakkere prestatie voor de infrastructuur vindt zijn oorsprong in het minder goede resultaat voor de basisinfrastructuur (45e in 2019 tegenover 41e plaats in 2018). Daarentegen verbetert ons land zijn rangschikking voor technologische infrastructuur (16e in 2019 tegenover 21e plaats in 2018) en onderwijs (5e in 2019 tegenover 9e plaats in 2018). Anderzijds blijft België status quo wat betreft wetenschappelijke infrastructuur (18e in 2019 net als in 2018) en gezondheid en milieu (22e plaats in 2018 en 2019).

¹⁰ Productivity & efficiency : Overall productivity (PPP), Labor productivity (PPP), Agricultural productivity (PPP), Productivity in industry (PPP), Productivity in services, Workforce productivity, Large corporations, Small and medium-size enterprises, Use of digital tools and technologies. Voor meer informatie, zie "IMD Competitiveness Yearbook", blz. 405-409.

¹¹ Op een totaal van 24 indicatoren ligt ongeveer de helft van de indicatoren aan de bron van een verbetering van de rangschikking van de arbeidsmarkt, terwijl de andere helft tot een verslechtering van de rangschikking leidt. De opvallende ontwikkelingen van de indicatoren "Labor force growth" (34e in 2019 tegenover 49e plaats in 2018), "Female labor force" (23e tegenover 30e in 2018) en "Remuneration in services professions" (42e tegenover 49e plaats in 2018) verklaren in ruime mate de beste rangschikking van de arbeidsmarkt in 2019.

Tabel 0-1. Rangschikking van de meest concurrerende economieën volgens het WEF, 2019

	Rangschikking	Evolutie
Singapore	1	+1
Verenigde Staten	2	-1
Hong Kong SAR	3	+4
Nederland	4	+2
Zwitserland	5	-1
Japan	6	-1
Duitsland	7	-4
Zweden	8	+1
Verenigd Koninkrijk	9	-1
...	...	...
Frankrijk	15	+2
Australië	16	-2
...	...	...
België	22	-1
...	...	...
China	28	=

Bron: World Economic Forum (WEF).

Tabel 0-2. Rangschikking van de meest concurrerende economieën volgens het IMD, 2019

	Rangschikking	Evolutie
Singapore	1	+2
Hong Kong	2	=
Verenigde Staten	3	-2
Zwitserland	4	+1
VAE	5	+2
Nederland	6	-2
Ierland	7	+5
...	...	...
China	14	-1
...	...	...
Duitsland	17	-2
...	...	...
Saoedi-Arabië	26	+13
België	27	-1
...	...	...
Frankrijk	31	-3

Bron: Institute for Management Development (IMD).

Onze economie levert wel een goede prestatie in het kader van zijn macro-economische evaluatie ("economic performance"), met een score die stijgt van 57,515 (44e plaats) naar 60,344 (37e plaats). Deze evolutie blijft echter onvoldoende om de boven genoemde minder goede prestaties te compenseren.

In de categorie "gezondheids- en milieu-infrastructuur" levert onze economie uitstekende prestaties voor de subcategorie "gezondheidsinfrastructuur". Wat betreft de kwaliteit (en nut voor het publiek) van de gezondheidsinfrastructuur is België in 2019 gerangschikt op de 2e plaats na Zwitserland, waardoor het een plaats stijgt ten opzichte van 2018 (3e) en voor ligt op Nederland (3e), Singapore (4e), Frankrijk (5e) en Duitsland (10e).

Binnen de categorie bedrijfsefficiëntie ("Business Efficiency") staat België op de 10e plaats voor de globale productiviteit gemeten naar bbp per tewerkgestelde persoon (Frankrijk 14e, Nederland 15e, Duitsland 20e) en op de 7e plaats voor de arbeidsproductiviteit per gewerkt uur gemeten in koopkrachtpariteit (8e voor Nederland, 11e voor Duitsland en 12e voor Frankrijk).

De onderwijsinfrastructuur gaat wel achteruit ten opzichte van de voorgaande jaren, maar de onderwijsinfrastructuur van België blijft een van de sterke punten: 5e plaats in 2019 (9e in 2018 maar 2e in 2017). België neemt de 7e plaats in (8e in 2018) op het vlak van overheidsuitgaven voor onderwijs in percentage van het bbp, terwijl zijn drie belangrijkste handelspartners (Frankrijk, Nederland en Duitsland) respectievelijk de 17e, 18e en 38e plaats innemen. België staat ook op de 10e plaats wereldwijd voor de openbare onderwijsuitgaven per inwoner, terwijl Nederland, Frankrijk en Duitsland op de 12e, 16e en 20e plaats komen.

België levert ook goede resultaten op het gebied van R&D. Zo staat België op de 12e plaats voor de R&D-uitgaven ten opzichte van het bbp, waarmee het beter presteert dan Frankrijk (14e plaats) en Nederland (17e plaats), maar minder goed dan Duitsland (8e plaats). Hetzelfde geldt voor de R&D-uitgaven per inwoner, waar België op de 15e plaats komt, voor Nederland (17e) en Frankrijk (18e) maar na Duitsland (10e).

Samengevat

In het algemeen wijzen beide instellingen (WEF en IMD) op een veeleer negatief verloop van verschillende factoren die het concurrentievermogen beïnvloeden in België¹². Wat het algemene concurrentievermogen betreft, zakt België in de rangschikking van beide instellingen, ondanks een gunstig verloop van bepaalde determinanten van het concurrentievermogen net als de prestaties op macro-economisch vlak en verbeteringen in de gezondheidsinfrastructuur. Men moet hierbij benadrukken dat de minder goede prestaties overwegend samenhangen met de ontwikkelingen op het vlak van dynamiek en efficiëntie van de bedrijven, instellingen en overheidsefficiëntie.

Hoewel er zekere verschillen zijn¹³ tussen de twee boven genoemde organisaties, blijken de resultaten toch grotendeels gelijk te lopen. De factoren die een positieve weerslag hebben op het concurrentievermogen van België zijn zo goed als dezelfde (de grote kwaliteit van het onderwijssysteem, de kwaliteit van de onderzoeksinstellingen, ...). Anderzijds worden er ook regelmatig enkele negatieve factoren vermeld die België minder aantrekkelijk kunnen maken, zoals de problematische staat van de overheidsfinanciën (54e volgens het IMD en 53e volgens het WEF¹⁴), evenals de hoge belasting op winsten (58e volgens het IMD en 52e volgens het WEF¹⁵).

---

¹² De efficiëntie van de overheidsinstellingen, het zakenklimaat in het algemeen en de infrastructuur.

¹³ Op het gebied van "Redundancy costs" of ontslagkosten bijvoorbeeld komt België op de 1e plaats volgens het IMD, maar op de 91e plaats volgens het WEF.

¹⁴ Het betreft meer bepaald voor het WEF de indicator "Public sector performance".

¹⁵ Het betreft meer bepaald voor het WEF de indicator "Distortive effect of taxes and subsidies on competition".

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie

05 Samengestelde indicator van de boordtabel

1. Algemene context

Een globale visie op het concurrentievermogen van een economie steunt op verschillende, vaak complementaire benaderingen die zowel kwantificeerbare indicatoren (voor de vergelijkbaarheid) als moeilijk meetbare kwalitatieve factoren integreren.

Bij de beoordeling van het concurrentievermogen moet men rekening houden met vele nieuwe uitdagingen (mondialisering, vergrijzing, enz.). De beoordeling wordt daarom geformuleerd in samenhang met de indicatoren van de Europa 2020-strategie en de Europese economische governance. Daarvoor wordt een algemene balans van de prestaties van onze economie opgemaakt op basis van macro-economische indicatoren.

De eerste geanalyseerde indicatoren hebben betrekking op onze buitenlandse relaties. Die indicatoren komen aan bod in het kader van de Europese procedure voor macro-economische onevenwichten. Daarna focussen we op de groei van het bruto binnenlands product en de gezondheid van de overheidsfinanciën.

1.1. Buitenlandse handel: geografische oriëntatie en producten

Tussen 2008 en 2018 nam de uitvoer van Nederland, Duitsland, België en Frankrijk toe met respectievelijk 41 %, 34 %, 23 % en 18 %. In 2018 vertegenwoordigde de uitvoer van België het kleinste marktaandeel (7,2 % van de totale uitvoer van de EU28) van de bestudeerde landen. Duitsland daarentegen bezat het grootste marktaandeel (24,1 %). Tussen 2017 en 2018 nam het marktaandeel van Duitsland, België en Frankrijk enigszins af (DE: -0,4, BE: -0,1 en FR: -0,1 procentpunt), met uitzondering van het aandeel van Nederland dat met 0,2 procentpunt steeg. Over een langere periode (2008-2018) wordt de dalende trend van de marktaandelen van Duitsland, België en Frankrijk bevestigd, evenals de toename van het marktaandeel van Nederland. Onze uitvoer van goederen naar de wereld bedroeg 395 miljard euro (73 % intra-EU). Dat bedrag neemt toe (+3,6 % in waarde ten opzichte van 2017) maar blijft ver onder de uitvoer van goederen van Duitsland (1.321 miljard euro, +3 % ten opzichte van 2017), Nederland (613 miljard euro, +6,2 % ten opzichte van 2017) en Frankrijk (493 miljard euro, +4 % ten opzichte van 2017).

Tabel 1-1. Verloop van de uitvoer en van de marktaandelen voor goederen

	Uitvoer 2008-2018 (in %)	Marktaandelen 2018 (in %)	Verloop van de marktaandelen 2017-2018 (in procentpunt)	Verloop van de marktaandelen 2008-2018 (in procentpunt)
België	+23	7,2	-0,1	-0,7
Duitsland	+34	24,1	-0,4	-0,2
Frankrijk	+18	9,0	-0,1	-1,4
Nederland	+41	11,2	+0,2	+0,5

Bron: Eurostat (Comext) en berekeningen FOD Economie.

De lichte daling van het marktaandeel van ons land tussen 2017 en 2018 is hoofdzakelijk te wijten aan de daling van onze uitvoer naar Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, China en India.

Tabel 1-2. Belangrijkste uitvoerbestemmingen van België, hun relatieve aandeel in de totale Belgische uitvoer en het verloop van de aandelen

Voornaamste markten van België (BE) in 2018	Uitvoer in 2018 (in miljoen euro)	Aandeel in de totale Belgische uitvoer in 2018 (in %)	Verloop van de aandelen 2017-2018 (in procentpunt)
Duitsland	70.101	17,7	+1
Frankrijk	57.034	14,4	-0,5
Nederland	48.267	12,2	+0,2
Verenigd Koninkrijk	31.454	8,0	-0,4
Verenigde Staten	20.575	5,2	+0,3
Italië	20.177	5,1	+0,2
Spanje	11.099	2,8	+0
Polen	8.470	2,1	+0
India	7.919	2,0	-0,1
China	6.989	1,8	-0,3

Bron: Eurostat (Comext) en berekeningen FOD Economie.

Op basis van tabel 1-2 is de rangschikking van de belangrijkste markten van België ongewijzigd gebleven tussen 2017 en 2018, met uitzondering van de Verenigde Staten die voortaan voorafgaan aan Italië en India, dat zich voor China bevindt.

Onder onze voornaamste handelspartners intra-EU blijft Duitsland de belangrijkste bestemming van de goederen, gevolgd door Frankrijk en Nederland. In 2018 exporteerde ons land hoofdzakelijk:

Naar Duitsland:

- **Chemische producten** (22.695 miljoen euro; dat is 32,4 % van onze uitvoer naar Duitsland; +5,8 procentpunt op jaarbasis);
- **Basismetaleen** (7.822 miljoen euro; dat is 11,2 % van onze uitvoer naar Duitsland; +0,4 procentpunt op jaarbasis);
- **Motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers** (6.728 miljoen euro; dat is 9,6 % van onze uitvoer naar Duitsland; -0,7 procentpunt op jaarbasis).

Naar Frankrijk:

- **Chemische producten** (7.816 miljoen euro; dat is 13,7 % van onze uitvoer naar Frankrijk; +1,1 procentpunt op jaarbasis);
- **Voedingsmiddelen** (5.936 miljoen euro; dat is 10,4 % van onze uitvoer naar Frankrijk; -0,1 procentpunt op jaarbasis);
- **Motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers** (5.007 miljoen euro; dat is 8,8 % van onze uitvoer naar Frankrijk; stagnatie op jaarbasis).

Naar Nederland:

- **Chemische producten** (8.627 miljoen euro; dat is 17,9 % van onze uitvoer naar Nederland; +1 procentpunt op jaarbasis);
- **Cokes en geraffineerde aardolieproducten** (5.895 miljoen euro; dat is 12,2 % van onze uitvoer naar Nederland; +1 procentpunt op jaarbasis);
- **Voedingsmiddelen** (5.404 miljoen euro; dat is 11,2 % van onze uitvoer naar Nederland; -0,5 procentpunt op jaarbasis).

Naar landen extra-EU exporteerde België voornamelijk:

Naar de Verenigde Staten:

- **Farmaceutische grondstoffen en producten** (8.290 miljoen euro; dat is 40,3 % van onze uitvoer naar de Verenigde Staten; +5,2 procentpunt op jaarbasis);
- **Chemische producten** (2.573 miljoen euro; dat is 12,5 % van onze uitvoer naar de Verenigde Staten; -1,5 procentpunt op jaarbasis);
- **Machines, toestellen en elektrisch materieel** (1.767 miljoen euro; dat is 8,6 % van onze uitvoer naar de Verenigde Staten; -0,8 procentpunt op jaarbasis).

Naar India:

- **Andere mijnbouwproducten** (5.751 miljoen euro; dat is 72,6 % van onze uitvoer naar India; -4,3 procentpunt op jaarbasis);
- **Chemische producten** (585 miljoen euro; dat is 7,4 % van onze uitvoer naar India; +1,1 procentpunt op jaarbasis);
- **Overig transportmaterieel** (275 miljoen euro; dat is 3,5 % van onze uitvoer naar India; +3 procentpunt op jaarbasis).

Voornaamste markten van onze drie handelspartners

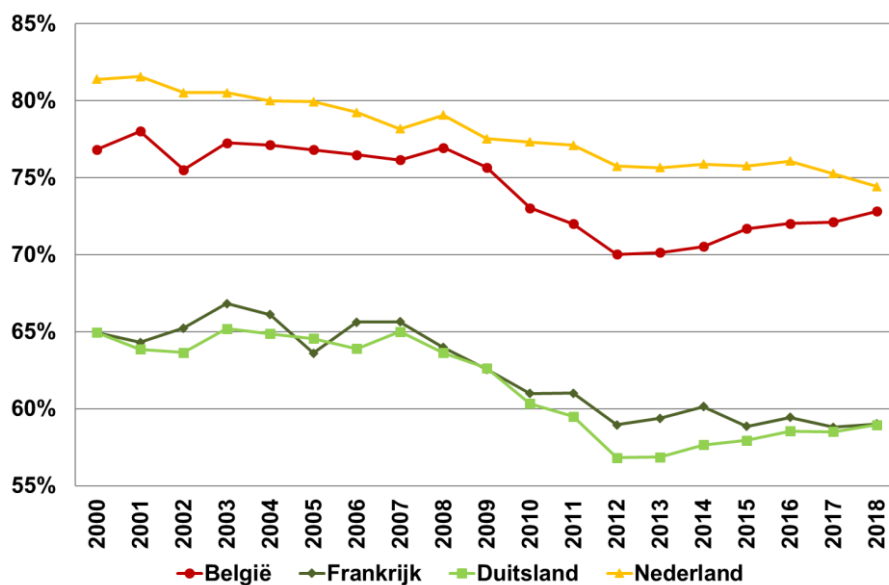
In 2018 importeerden de Verenigde Staten (1^e bestemming van de uitvoer van Duitsland) **motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers** (29 miljard euro, -1,4 procentpunt op jaarbasis), **machines, toestellen en elektrisch materieel** (20 miljard euro, -0,8 procentpunt op jaarbasis) en **farmaceutische grondstoffen en producten** (14 miljard euro, +0,1 procentpunt op jaarbasis) afkomstig van Duitsland. Frankrijk vormt de tweede bestemming van de Duitse uitvoer en China de derde.

In 2018 was Duitsland de belangrijkste uitvoerbestemming van Frankrijk. Frankrijk voerde er hoofdzakelijk des **motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers** in voor een bedrag van 10 miljard euro (+0,3 procentpunt op jaarbasis), **ander transportmaterieel** (9 miljard euro, -1,1 procentpunt op jaarbasis) en **chemische producten** (7 miljard euro, +0,1 procentpunt op jaarbasis). Spanje en de Verenigde Staten zijn respectievelijk de tweede en de derde bestemming van de Franse uitvoer.

De belangrijkste uitvoerpartner van Nederland is Duitsland. De Nederlanders voeren er voornamelijk **informaticaproducten, elektronica en optische apparatuur** in (22 miljard euro, -1 procentpunt op jaarbasis), **chemische producten** (15 miljard euro, +0,5 procentpunt op jaarbasis) en **voedingsmiddelen** (12 miljard euro, -1 procentpunt op jaarbasis). België vormt de tweede partner bij de uitvoer en Frankrijk de derde.

De ontwikkeling over een lange periode (2000-2018) zoals weergegeven in grafiek 1-1 toont aan dat het aandeel van de uitvoer intra-EU van België en van zijn voornaamste handelspartners afneemt in het voordeel van de uitvoer extra-EU.

Grafiek 1-1. Relatieve aandelen van de intra-EU-uitvoer voor goederen

Bron: Eurostat (Comext).

Tussen 2017 en 2018 kenden België en in mindere mate Duitsland en Frankrijk een toename van hun relatief aandeel van de uitvoer intra-EU (BE: +0,7, DE: +0,5 en FR: +0,2 procentpunt), terwijl dat van Nederland afnam (-0,8 procentpunt).

Focus. Handelsmaatregelen tegenover de EU

Handelsbeschermingsmaatregelen van derde landen waarmee de exportlanden van de EU te kampen hebben

Hoewel het gebruik van handelsbeschermingsinstrumenten, i.e. antidumping- (AD), anti-subsidie- (AS) en vrijwaringsmaatregelen (VW)¹⁶, legitiem is, wordt het problematisch als derde landen het niet al te nauw nemen met de WTO-regels ter zake. Dat leidt dan tot onrechtmatige maatregelen die ook Belgische exporteurs kunnen treffen. Vaak voorkomende tekortkomingen zijn een gebrek aan transparantie, onvoldoende recht van verweer, gebrekkige analyse en een betwistbaar gebruik van VW.

De wereldwijde economische en financiële crisis die in 2007-2008 uitbrak deed het aantal handelsbeschermingsmaatregelen toenemen, ondanks beloftes van de G20-leiders om die maatregelen niet voor protectionistische doeleinden aan te wenden.

Tussen 2007 en 2012 was het gebruik van het **VW-instrument** onrustbarend toegenomen. Er werd een piek bereikt in 2009 (31 nieuwe procedures). Na een zekere stagnatie tussen 2012 en 2014 nam het aantal nieuwe procedures geleidelijk af tot in 2017 (2014: 23; 2015: 18; 2016: 12; 2017: 7). Deze krimp zette zich in 2018 niet verder, met in totaal 15 nieuwe geregistreerde VW procedures.

¹⁶ **Antidumpingmaatregelen (AD)** zijn bedoeld om de schade die een binnenlandse bedrijfstak ondervindt door gedumpte invoer uit een derde land weg te nemen. Er is sprake van dumping wanneer een bedrijf een product uitvoert tegen een lagere prijs dan die op zijn eigen binnenlandse markt of dan zijn kostprijs.

Antisubsidiemaatregelen (of compenserende maatregelen) (AS) moeten de schade compenseren die aan een binnenlandse bedrijfstak wordt aangericht door oneerlijk gesubsidieerde invoer.

Vrijwaringsmaatregelen (VW) zijn ontworpen om een binnenlandse bedrijfstak tijdelijk te beschermen bij een plotse, forse toename van de invoer. Hier hoeft er geen sprake te zijn van "oneerlijke" concurrentie zoals dumping of subsidiëring. VW-maatregelen zijn niet gericht tegen bepaalde landen, zoals AD en AS, maar worden toegepast op alle invoer van een bepaald product, ongeacht het land van oorsprong.

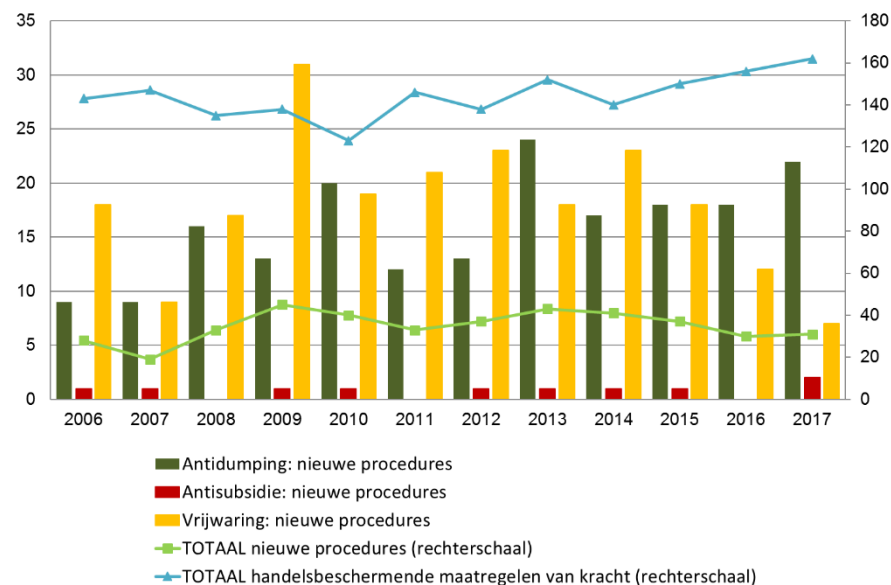
Het aantal **maatregelen die van kracht zijn** ten aanzien van de Europese uitvoer blijft toenemen (2010: 123 in 2018: 174). De Verenigde Staten (33 maatregelen), India (21 maatregelen) en China (18 maatregelen) liggen voornamelijk aan de oorsprong van die ontwikkeling.

Het aantal **nieuwe aanvragen** die een impact hebben op de EU-uitvoer nam tijdelijk af tussen 2014 en 2016 (2014: 41; 2015: 37; 2016: 30). Er werd een toename genoteerd in 2017 en in 2018 met respectievelijk 31 en 37 nieuwe procedures.

In 2017 hadden de Verenigde Staten het grootste aantal procedures (10 van de 31 gevallen) ingezet. In 2018 was dat India (4 van de 37 gevallen), gevolgd door de Verenigde Staten, Turkije, Argentinië en Australië (elk 3). In 2016 werd vooral de metaalsector op de korrel genomen (17 op 30) terwijl in 2017 de chemie het voornaamste doelwit vormde met 13 nieuwe gevallen op 31 (slechts 6 voor de metaalsector). In 2018 werd opnieuw de metaalsector het zwaarst onder vuur genomen met een vijftiental nieuwe gevallen.

Potentieel restrictieve maatregelen van derde landen

Grafiek 1-2. Handelsbeschermende maatregelen van derde landen tegen de EU*

* Tegen de EU in haar geheel of tegen een of meerdere lidstaten.

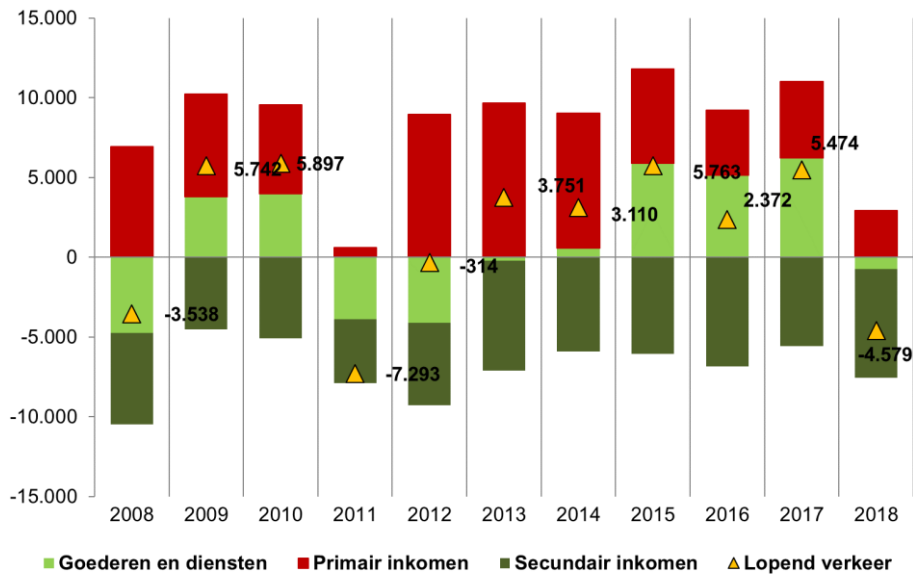
Bron: EC, Annual reports from the Commission to the European Parliament, Overview of Third Country Trade Defense Actions against the EU.

1.2. De lopende rekening

Van 2013 tot 2017 bleef de lopende rekening positief, alvorens in 2018 een negatief saldo te vertonen (-4,579 miljard euro). Dat negatieve saldo van de lopende rekening is met name te wijten aan de forse daling van het saldo van de handelsbalans van goederen en diensten, van een overschot van 6,224 miljard euro in 2017 naar een tekort van 751 miljoen euro in 2018. Op het vlak van diensten is het de sector onderhoud en herstelling (saldo van 3 miljoen euro in 2017, -335 miljoen euro in 2018), reizen (saldo van -6,320 miljard euro in 2017, -8,138 miljard euro in 2018), bouw (saldo de 86 miljoen euro in 2017, -533 miljoen euro in 2018), financiële diensten (saldo de 2,108 miljard euro in 2017, 1,891 miljard euro in 2018) en overige zakelijke dienstverlening (saldo van 2,216 miljard euro in 2017, 1,083 miljard euro in 2018) die leidden tot het deficitaire saldo van de diensten.

Grafiek 1-3. Lopende rekening, België

In miljoen euro.

Bron: NBB.

1.3. Bruto binnenlands product¹⁷

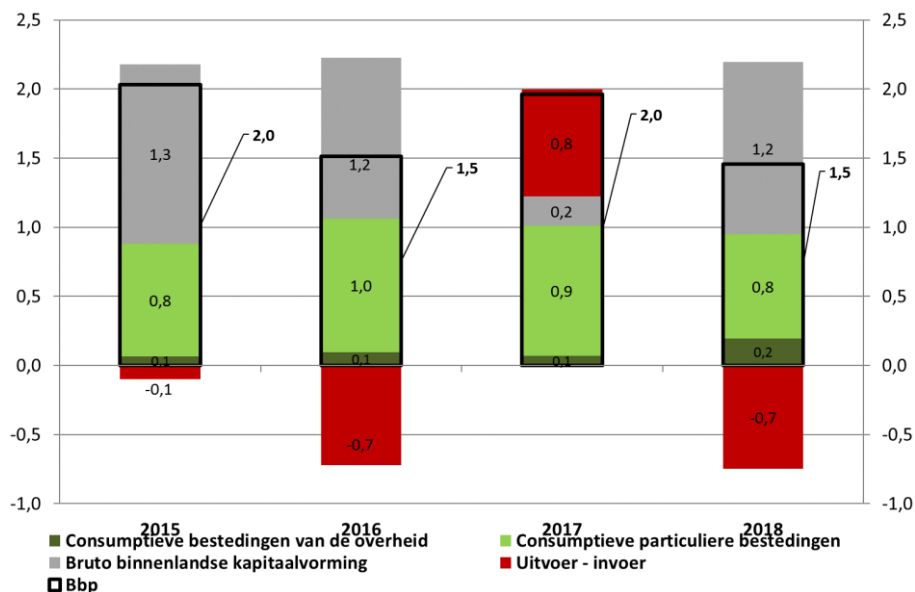
De economische groei van de eurozone, die een stijging had gekend in 2017 (+2,5 %), zakte in 2018 terug naar 1,9 %, het peil van 2016.

Hetzelfde ziet men ook voor België, waar de stijging van het bbp in 2018 vertraagde naar 1,5 % tegenover 2 % in 2017. Die verzwakking van de groei zoals weergegeven in grafiek 1-4 is te verklaren door een negatieve bijdrage van de buitenlandse component tegenover positieve bijdragen van de binnenlandse bestedingen. In dat verband droegen de investeringen en voorraadwijzigingen (de bruto binnenlandse kapitaalvorming, bbkv) gecombineerd met de particuliere consumptiebestedingen voornamelijk bij (respectievelijk 1,2 en 0,8 punt groei) tot de groei van het bbp in 2018. De bijdrage van de bbkv was opmerkelijker dan in 2017 (+ 1 procentpunt), terwijl die van de privéconsumptie daalde (- 0,1 procentpunt) en die van de buitenlandse component, die positief was in 2017 (0,8 procentpunt), negatief werd (-0,7 procentpunt).

¹⁷ Overeenkomstig de Europese aanbevelingen werden de nationale rekeningen in 2019 aan een occasionele herziening onderworpen. Deze herziening maakt deel uit van de gebruikelijke en normale procedures voor het verbeteren van de nationale rekeningen. In België werd ze uitgevoerd in oktober 2019, bij de publicatie van de gedetailleerde jaarrekeningen.

Grafiek 1-4. Bijdrage van de verschillende bestedingscomponenten aan de bbp-groei, België

In procentpunt.

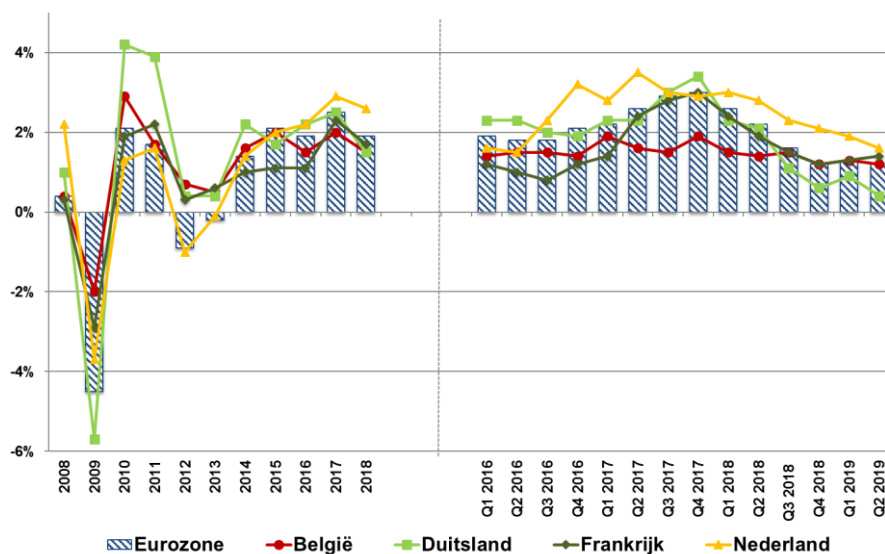
Bron: INR en berekeningen FOD Economie.

Het verloop van het Belgische bbp volgens de productieoptiek toont aan dat in 2018 de afname van diens groei voornamelijk bepaald was door de daling op jaarbasis van de toegevoegde waarde in de industriële bedrijvigheid en de energietak (-1,7 %), een gevolg van de daling in de chemische nijverheid, de energiesectoren (raffinage en elektriciteitsproductie) alsook in de landbouw (-24,5 %), ondanks diens geringe gewicht.

De toegevoegde waarde nam daarentegen toe in de bouw (+3,7 %) en in de dienstensector (+2,2 %), voornamelijk de marktdiensten ((+3,1 %) tegenover +0,2 % voor de niet-verhandelbare diensten), waardoor de voornoemde negatieve effecten gecompenseerd werden.

Grafiek 1-5. Bruto binnenlands product

In volume tegen prijzen van 2010 – wijziging in één jaar.

Bron: Eurostat.

In het eerste en tweede kwartaal van 2019 bedroeg de groei van de economische bedrijvigheid in de eurozone respectievelijk 1,3 % en 1,2 % vergeleken met het jaar ervoor, en een lichte daling ten opzichte van zijn niveau van de laatste drie kwartalen van 2018 (+1,7 % gemiddeld).

Onder de bestudeerde landen kent Nederland sinds 2017 de hoogste economische expansie. De dalende trend vanaf het derde kwartaal van 2017 (+3 % tegenover +3,5 % in het kwartaal ervoor) hield evenwel aan en kwam uit op 1,9 % in het tweede kwartaal van 2019. In Duitsland daarentegen nam de groei van het bbp aanzienlijk af in de loop van de laatste kwartalen, na de sterke cijfers van ervoor. Komende van een piek van 3,4 % in het vierde kwartaal van 2017 vertraagde de groei van het Duitse bbp naar 0,9 en 0,4 % in het eerste en het tweede kwartaal van 2019.

In Frankrijk kende de groei van de economische bedrijvigheid, na een aanhoudende stijging tijdens de vier kwartalen van 2017, terug een tijdelijke afname in 2018 (+1,2 % in het vierde kwartaal van 2018 tegenover +3 % in het vierde kwartaal van 2017), om dan een nieuwe stijgende fase in te zetten in het eerste (+1,3 %) en tweede kwartaal (+1,4 %) van 2019.

In België werd de sterkere economische expansie van het vierde kwartaal van 2017 (+1,9 % tegenover 1,6 % in het tweede en derde kwartaal van 2017) onderbroken in het eerste kwartaal van 2018 (+1,5 %), met een cijfer van +1,3 % en +1,2 % respectievelijk in het eerste en het tweede kwartaal van 2019.

De groei van het bbp in de eurozone en in de landen onder analyse lijkt in het algemeen (behalve Frankrijk) gedurende het eerste deel van 2019 een dalende beweging te volgen. In het eerste kwartaal van 2019 werd de Europese bedrijvigheid voornamelijk gedragen door de binnenlandse vraag (privéconsumptie (0,57 procentpunt) en bbkv (0,54 procentpunt)) voor een groei van het bbp van 1,3 %. De buitenlandse component droeg er gering toe bij (-0,04 procentpunt). In het tweede kwartaal kwamen de belangrijkste bijdragen tot de groei van het bbp (1,2 %) uit de binnenlandse vraag (waaronder de bbkv (1,42 procentpunt)) en de buitenlandse vraag (-1,11 procentpunt).

Focus. Investerings in immateriële activa: rol en belang

Rol

De groei van de economische activiteit in economieën zoals de Europese Unie en de Verenigde Staten wordt grotendeels gedreven door investeringen in het creëren van kennis, d.w.z. gebieden waarop die economieën hun grootste comparatieve voordelen hebben in vergelijking met de klassieke activiteiten zoals productie, waar ze hun suprematie al tientallen jaren verloren hebben aan met name de opkomende landen. Die investeringen omvatten de uitgaven:

- aan menselijk kapitaal, bv. door onderwijs en opleiding;
- voor openbaar en particulier wetenschappelijk onderzoek;
- van ondernemingen voor onderzoek en ontwikkeling van producten;
- in software en databasebeheer;
- voor de ontwikkeling van de markt en
- voor een efficiënte organisatie en beheer.

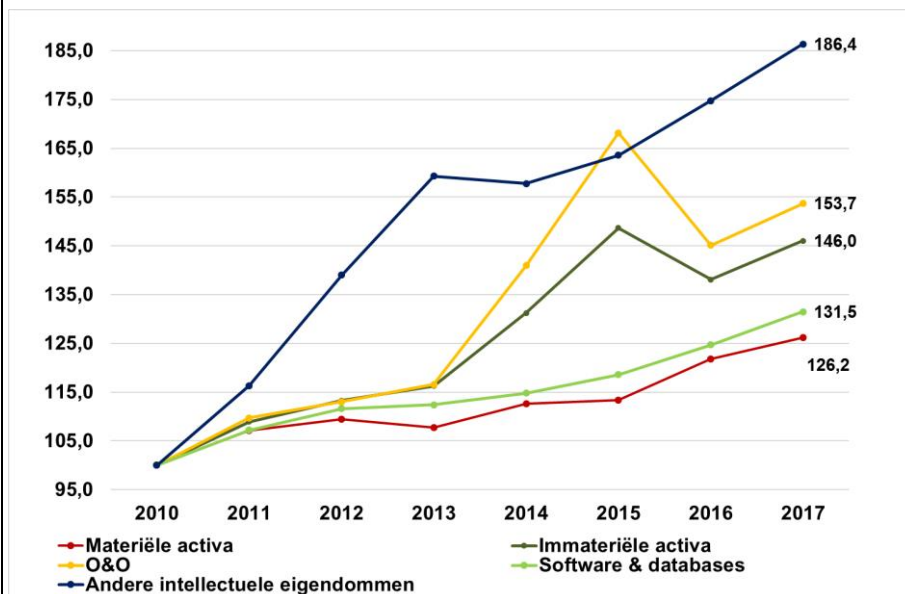
Die activa vormen een groot groeipotentieel op lange termijn zowel voor individuele ondernemingen als voor de economie als geheel. Hogere investeringsniveaus in die activa gaan meestal gepaard met hogere groeicijfers van het bbp. Ze fungeren hiertoe enerzijds als input voor de productie en anderzijds als motor van innovatie. Investerings in immateriële activa hebben namelijk een directe weerslag (op korte termijn) op het productieniveau (de totale toegevoegde waarde) en een indirecte weerslag (op lange termijn) op de groei door kapitaalaccumulatie en de totale factorproductiviteit.

Rekening houdend met het hoge groeipotentieel van immateriële activa vindt er nu een geleidelijke verschuiving plaats in alle EU-landen van traditionele materiële investeringen naar investeringen in immateriële activa.

Dynamiek en belang van immateriële activa

Grafiek 1-6. Investerings in immateriële en materiële activa, België

Ramingen in volume.

Bron: INR.

Na de crisis van 2008 groeiden de investeringen in immateriële activa opmerkelijk snel en bereikten tussen 2010 en 2017 een groei van +46 %, tegenover een groei van +22,2 % voor de materiële activa. Hun aandeel steeg zo van 13,8 % in 2008 naar 16,5 % in 2010 en uiteindelijk naar 18,7 % in 2017. Over een recentere periode bekeken (2016-2017) blijft de groei van de investeringen in immateriële activa (+5,8 %) nog steeds hoger dan die van de materiële activa (+3,7 %).

De afname van het algemene relatieve aandeel van de investeringen in materiële activa heeft een weerslag op de meeste subsectoren (met uitzondering van de "overige bouwwerken" en "machines en werktuigen & wapensystemen" voor een recentere periode).

Tabel 1-3. Uitsplitsing volgens categorie activa

	Relatieve aandelen			Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	Jaarlijkse groei
	2008	2010	2017	2010-2017	2016-2017
Totale vaste activa	100	100	100	3,4	4,1
Materiële activa	86,2	83,5	81,3	3,0	3,7
waaronder:					
Woongebouwen	27,3	28,0	24,9	2,3	2,7
Andere gebouwen en overige bouwwerken	19,2	20,9	21,8	3,5	7,6
Machines en werktuigen & wapensystemen	39,4	34,3	34,6	3,4	2,1
In cultuur gebrachte biologische hulpbronnen	0,3	0,2	0,1	-10,7	3,1
Immateriële vaste activa	13,8	16,5	18,7	5,4	5,8
waaronder:					
Onderzoek en ontwikkeling	8,4	9,6	11,4	5,7	5,9
Software en databases	4,9	6,5	6,6	4,4	5,4
Andere intellectuele eigendommen	0,5	0,5	0,7	9,5	6,6

Bron: INR en berekeningen FOD Economie.

De hier bekeken immateriële activa lijken dynamischer (in termen van groeicijfer) dan de materiële activa, met evenwel verschillen tussen de categorieën. Het geheel van immateriële activa draagt voor 0,76 procentpunt bij tot de ontwikkeling van de bruto vaste kapitaalvorming (bvkv) in 2017, tegenover een bijdrage van 1 procentpunt voor de materiële activa. De “overige intellectuele eigendommen” zijn dynamischer, maar gezien hun geringe gewicht (0,7 % in de totale investeringen in 2017) is hun invloed op de groei van de bvkv onvermijdelijk beperkt (0,03 procentpunt in 2017 (zie tabel 1-4)). De bijdrage van de R&D-uitgaven is dominerend (0,44 procentpunt), door de combinatie van hun gewicht (11,4 in 2017) en hun dynamiek (5,8 % groei in 2017). De “computerprogrammatuur en databanken” dragen bij met 0,29 procentpunt. Bij de materiële activa vermelden we ook de bijdragen van de “machines en werktuigen” en van de “ICT-apparatuur”, die negatief tegengewicht krijgen van de “vervoermiddelen”.

Tabel 1-4. Bijdrage tot de groei van de bvkv, 2017

Bruto vaste kapitaalvorming	1,76
Materiële activa	1,00
waaronder	
Machines en werktuigen & wapensystemen	0,70
Transportmaterieel	-0,82
ICT-materieel	0,36
Immateriële activa	0,76
Waaronder:	
O&O	0,44
Software en databases	0,29
Andere intellectuele eigendommen	0,03

Bron: INR en berekeningen FOD Economie.

1.4. Overheidsfinanciën

In 2018 stabiliseerde het financieringssaldo van België bij -0,7 % van het bbp, hetzelfde peil als in 2017. De resultaten van 2017 en 2018 weerspiegelen de vooruitgang die geboekt werd sinds 2015. Voordien lag het tekort namelijk hoger dan de drempel van 3 % van het bbp (waarboven sprake is van een buitensporig tekort).

De stabilisatie van het begrotingssaldo van alle overheidsbesturen is voornamelijk te verklaren door een toename van de ontvangsten (+0,2 procentpunt van het bbp ten opzichte van 2017) die gelijk is aan de stijging van de totale uitgaven (+0,2 procentpunt van het bbp). De toename van de totale uitgaven vloeit voort uit een stijging van de primaire uitgaven¹⁸ (+0,4 procentpunt van het bbp) die hoger is dan de daling van de rentelasten (-0,2 procentpunt van het bbp).

De ontwikkeling van de primaire uitgaven komt voornamelijk voort uit de groei van de sociale prestaties (met name de rustpensioenen) (+3,2 %), de stijging van de transfers naar de rest van de wereld (+19,7 %) en de bruto vaste kapitaalvorming (grote investeringen door de lokale overheden en de gemeenschappen en gewesten) (+13,3 %). De vermindering van de rentelasten is voornamelijk te danken aan een nieuwe daling van de impliciete rentevoet doordat de (lage) rentevoeten op de nieuwe emissies lager gebleven zijn dan de percentages van de vervallen effecten en opgenomen leningen.

De stijging van de ontvangsten vloeit voornamelijk voort uit de groei van zowel de fiscale en parafiscale ontvangsten (0,1 % van het bbp) als de andere ontvangsten (+0,1 % van het bbp). Het hogere cijfer van de ontvangsten resulteert voornamelijk uit de gestegen ontvangsten vanuit de vennootschapsbelasting. Met name het dreigement van belastingvermeerdering bij onvoldoende vooruitbetalingen droeg bij tot een stijging van de vooruitbetalingen door de ondernemingen.

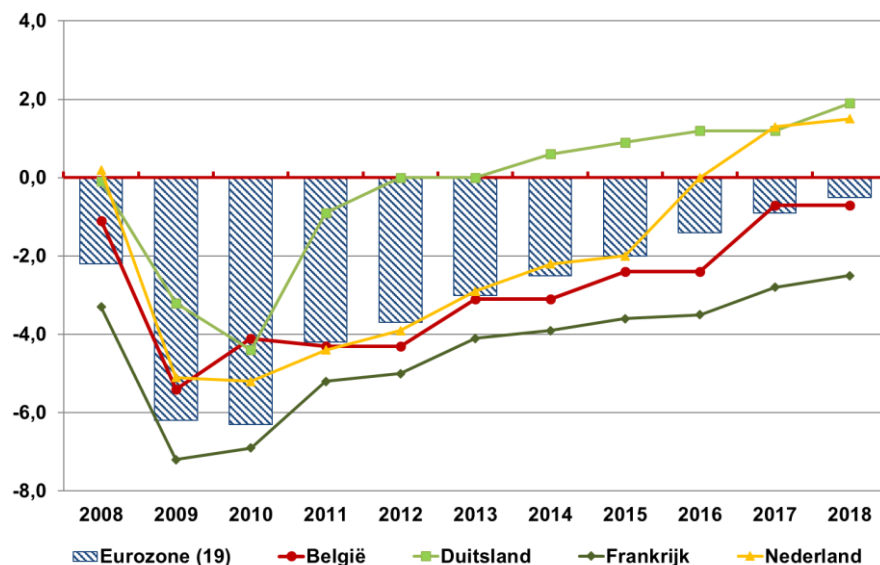
Binnen de Belgische institutionele context is het begrotingstekort van 2018, anders dan andere jaren, voornamelijk toe te schrijven aan de gemeenschappen en gewesten (-0,4 % van het bbp) alsook aan de lokale besturen (-0,1 % van het bbp), terwijl de federale overheid een lager saldo vertoonde (-0,2 % van het bbp). De sociale zekerheid presenteerde van haar kant rekeningen in evenwicht met 0 % van het bbp.

In 2018 bevonden de vier bekeken landen zich boven de drempel van -3 % en voldoen zij dus nu aan het essentiële streefcijfer van het Europese begrotingskader.

De Belgische schuldenlast bleef dalen in 2018 (2,1 % van het bbp tegenover 2,3 % in 2017 en 2,7 % in 2016), een ontwikkeling die men ook in de buurlanden vaststelt. Vergeleken met Duitsland (0,9 % van het bbp), Nederland (0,9 % van het bbp) en Frankrijk (1,7 % van het bbp) weegt de schuldenlast zwaarder op de Belgische overheidsfinanciën. Hoewel het overheidstekort van Frankrijk boven de drempel van -3 % uitkwam in 2017, bleef dit het meest opvallend van de bekeken landen met -2,5 % van het bbp (een daling met 0,3 procentpunt op jaarbasis). De overheidsfinanciën van Nederland, die reeds in 2016 in evenwicht waren (0 % van het bbp), verbeterden in 2018 en haalden een overschot van +1,5 % van het bbp. Onder de bestudeerde landen vertoont Duitsland sinds 2014 een begrotingsoverschot dat 1,2 % van het bbp bedroeg in 2017 en 1,9 % van het bbp in 2018, wat een groei betekent van 0,7 procentpunt ten opzichte van 2017.

¹⁸ Een stijging van de primaire uitgaven met 8,6 miljard euro tegenover een daling van de rentelasten met 671 miljoen euro.

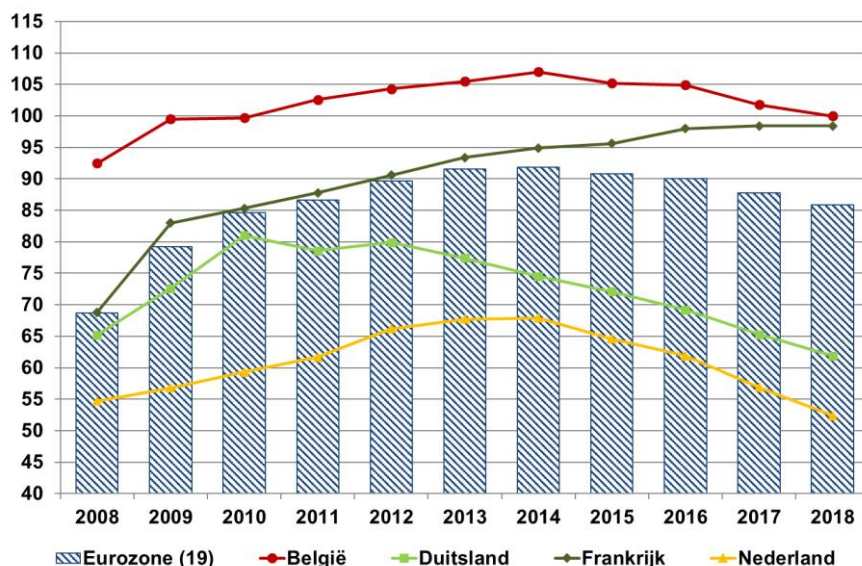
Grafiek 1-7. Begrotingssaldo (procedure bij buitensporige tekorten)
In % van het bbp.

Bron: Eurostat.

De overheidsschuld van België zette in 2018 de in 2015 ingezette daling voort, zowel in nominale waarde als in procentpunt van het bbp. Met uitzondering van Frankrijk, waarvan de ratio (constant stijgend van 2008 tot 2017) op het peil van 2017 gebleven is, vertoonden de twee andere beschouwde landen (Duitsland, Nederland) in 2018 een daling van hun schuldratio.

Grafiek 1-8. Overheidsschuld (procedure bij buitensporige tekorten)
In % van het bbp.

Bron: Eurostat.

In België bedroeg de schuldratio 100 % van het bbp in 2018 (tegenover 101,8 % in 2017), dat is een lichte daling ten opzichte van het peil van 2017. Hoewel de schuldratio van België de laatste jaren aan het dalen is, blijft ze de hoogste van de landen onder analyse.

Het schuldenpeil is het laagst in Nederland (52,4 % van het bbp) in 2018, gevolgd door Duitsland (61,9 %). De schuld van Frankrijk ligt duidelijk hoger met 98,4 % van het bbp. Duitsland en Nederland onderscheiden zich sinds 2013 met een dalende trend, terwijl de schuldratio later

begint te dalen in België (2015) en stabiliseerde in Frankrijk, na een lange periode van aanhoudende stijging tot 2017.

Het verschil tussen de ratio in 2007 en 2018 bedraagt -1,8 procentpunt voor Duitsland, 9,4 procentpunt voor Nederland en 33,9 procentpunt voor Frankrijk. De crisis had een opwaartse impact op het schuldenpeil en België noch zijn buurlanden werden hiervan gespaard.

Toelichting bij de tabel. Op basis van de resultaten van het laatst beschikbare jaar (het jaar vermeld in de tweede kolom van de overzichtstabel) geven de groene en rode kleur informatie over de positie van het land ten opzichte van de drie handelspartners (groen voor de beste positie en rood voor de slechtste). De richting van de pijlen geeft alleen de verandering in resultaten van het land ten opzichte van een jaar eerder en maakt dus geen vergelijking met de partnerlanden mogelijk. Voor de indicatoren waarvan een "ranking" werd uitgevoerd, geven de pijlen de verandering van de positie in de ranglijst aan.

Samenvatting algemene context							
Indicatoren	Jaar	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Min.	Max.
Buitenlandse handel							
Marktaandelen in de uitvoer (in % van wereldtotaal)	2018	1,8	7,5	3,6	3,1	0,07 (CY)	7,52 (DE)
		↘	↘	↘	↗	=	↘
Lopende rekening							
Lopende rekening (in % van bbp)	2018	-1,0	7,2	-0,6	10,9	- 4,6(RO)	10,9 (NL)
		↘	↘	↘	↗	↘	↗
Bruto binnenlands product							
Bbp (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)	2018	1,5	1,5	1,7	2,6	0,8 (IT)	8,2 (IE)
		↘	↘	↘	↘	↘	↗
Overheidsfinanciën							
Begrotingssaldo - PBT ¹⁹ (in % van bbp)	2018	-0,7	1,9	-2,5	1,5	-4,4 (CY)	2,7 (LU)
		=	↗	↗	↗	↘	↗
Overheidsschuld - PBT (in % van bbp)	2018	100,0	61,9	98,4	52,4	8,4 (EE)	181,2 (GR)
		↘	↘	=	↘	↘	↗

¹⁹ De Procedure bij Buitensporige Tekorten (PBT) is geregeld in artikel 126 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie en maakt onderdeel uit van het Stabiliteits- en Groeipact van de EU. Indien niet voldaan wordt aan de twee criteria voor begrotingsevenwicht (maximum 3 % van het bbp) en overheidsschuld (maximum 60 % van het bbp) en de lidstaten via hun stabiliteits- of convergentieprogramma, voor landen die niet tot de eurozone behoren, geen bewijs leverden van gezonde overheidsfinanciën, wordt de PBT opgestart en moeten lidstaten een plan met corrigerende maatregelen opstellen.

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-
concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en
sociale cohesie

05 Samengestelde indicator
van de boordtabel

2. Prijs- en kostenconcurrentievermogen

Het prijsconcurrentievermogen vertegenwoordigt het vermogen om goederen en diensten aan te bieden tegen prijzen die competitiever zijn dan die van de concurrenten. Het prijsconcurrentievermogen wordt bepaald door de productiekosten, het productiviteitsniveau en de wisselkoersen evenals door hun onderlinge interactie. Om de impact van een vermindering van het kostenconcurrentievermogen op de prijzen te beperken, zullen onze bedrijven dan ook hun marges tot een minimum moeten terugbrengen. Daarnaast kan een hogere productiviteit de effecten van minder gunstige arbeidskosten beperken of neutraliseren.

Om de inspanningen op het gebied van loonmatiging te consolideren en de loonontwikkeling in overeenstemming te brengen met de ontwikkeling van de productiviteit, werd de wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, die bepaalt dat een loonsverhoging gebeurt volgens een loonnorm die steunt op het verwachte verloop van de arbeidskosten in drie referentielanden, namelijk Duitsland, Frankrijk en Nederland, herzien en gewijzigd bij de wet van 19 maart 2017²⁰. Bij het bepalen van de loonnorm, die tweejaarlijks vastgesteld wordt in overleg met de sociale partners, wordt niet alleen rekening gehouden met toekomstige loonontwikkelingen in België en de buurlanden maar ook met het historische verloop van de loonkosten in België sinds 1996. Lastenverlagingen van de tax shift en nieuwe lastenverlagingen worden (deels) aangewend om de handicap te verminderen, zo wordt vermeden dat de maatregelen om de loonkosten te verminderen zich zouden vertalen in een hogere marge²¹. De wet van 19 maart 2017 maakt het mogelijk om de loonkosten in België preventief aan te passen aan het verwachte verloop van de loonkosten bij onze drie belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland). De loonnorm, die een kader vormt voor het loonoverleg, of ook de maximale marge voor het verloop van de loonkosten, werd vastgelegd (dit keer door het koninklijk besluit²² van 19 april 2019, nadat de loononderhandelingen tussen de sociale partners tot geen akkoord hadden geleid) op 1,1 % voor de periode 2019-2020.

Op internationaal niveau ziet men de afgelopen twintig jaar in de geïndustrialiseerde landen (en sinds kort ook in de opkomende landen) een verontrustend verschijnsel: de vertraging van de algemene productiviteitstoename ondanks een gelijktijdige aanzienlijke vooruitgang op technologisch vlak. Sommigen noemen dat verschijnsel de "productiviteitsparadox".

Die vertraging van de algemene productiviteitsgroei terwijl de technologie snel ontwikkelt wordt verklaard door zowel structurele als conjuncturele factoren. Volgens een recente studie van de OESO²³ ondervonden ongeveer 90 % van de lidstaten die vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit.

De vertraging van het trendmatige groeitempo van de productiviteit die voor de crisis van 2008 werd waargenomen is volgens de OESO het gevolg van de aanhoudende vertraging van de groei van de totale factorproductiviteit (TFP). Sinds de crisis is de geringe bijdrage van de kapitaalintensiteit echter de voornaamste oorzaak van de afnemende trend van de productiviteit. De groei van de kapitaalvoorraad is beperkt omdat de investeringen gering reageren op de aanhoudend zwakke globale vraag. De economische literatuur toont aan dat verkeerde beslissingen, die tot minder optimale kapitaaltoewijzingen leidden, hebben bijgedragen tot een lagere kapitaalvoorraad en dat dat rechtstreeks of onrechtstreeks werd verergerd door de vermindering van de overheidsinvesteringen via negatieve effecten op de investeringen van de ondernemingen. Een recentere studie van het Federaal Planbureau²⁴ (FPB) van oktober 2017 wijst voor de periode 2000-2015 naar de fors gedaalde bijdrage van het kapitaal per gewerkt uur, voornamelijk het kapitaal dat niet verbonden is aan de informatie- en communicatietechnologie

²⁰ <http://www.werk.belgie.be/defaultTab.aspx?id=14406>.

²¹ De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven kan sinds 2017 bij de berekening van de loonkostenhandicap een aantal verminderingen van werkgeversbijdragen en bijdragen voor de sociale zekerheid niet meer in rekening brengen.

²² Koninklijk besluit tot uitvoering van artikel 7, § 1, van de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen (Belgisch Staatsblad van 24 april 2019).

²³ OESO, [The productivity-inclusiveness nexus \(C\(2016\)42/REV1\)](#).

²⁴ Biatour B. en Kegels C. (2017), [Growth and productivity in Belgium](#), Federaal Planbureau, oktober.

(ICT) en, in mindere mate, naar de zwakkere bijdrage van de totale factorproductiviteit, als voornaamste verklarende factoren voor de vertraging van de groei van de Belgische productiviteit.

Volgens een recentere studie van de OESO die verschenen is in juli 2019 (In-Depth Productivity Review of Belgium) resulteert de vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit in België grotendeels uit de zwakke groei van de totale factorproductiviteit (tussen 60 en 70 %), waarbij het verschil voor rekening is van de zwakke groei van de kapitaalintensiteit.

Dit hoofdstuk evalueert het prijsconcurrentievermogen van België en de buurlanden op basis van meerdere indicatoren zoals de loonkosten per eenheid product, de totale factorproductiviteit, de prijzen in de netwerkindustrieën, de inflatie, de ruilvoet en ten slotte de reële effectieve wisselkoers.

2.1. Productiviteit en arbeidskosten

Hoe ondernemingen presteren hangt onder meer af van het vermogen om innovatieve producten te verkopen tegen "competitieve" prijzen. Kostenbeheersing is dus enorm belangrijk. De arbeidskosten, die afhankelijk van de aard van de geproduceerde goederen en diensten een belangrijke rol spelen in de totale kosten, moeten vergelijkbaar zijn qua niveau en wijziging met die bij de belangrijkste concurrenten die vergelijkbare producten aanbieden.

In dit hoofdstuk wordt de door Eurostat samengestelde indicator LPE (loonkosten per eenheid "Unit labour cost"²⁵) geanalyseerd. Die indicator werd door de Europese autoriteiten geselecteerd in het kader van de procedure bij macro-economische onevenwichten (PMO).

Tabel 2-1 toont de productiviteit (nominaal, berekend bij marktprijzen), de loonkosten en de loonkosten per eenheid voor de hele economie, terwijl tabel 2-2 de ontwikkelingen van de LPE weergeeft die voortvloeien uit de verhouding tussen de loonkosten per eenheid en de reële productiviteit (productiviteit zoals berekend bij vaste prijzen). De in tabel 2-2 weergegeven ontwikkelingen zijn dan ook niet te berekenen op basis van de cijfers van tabel 2-1.

Tabel 2-1. Niveaus van de productiviteit (nominaal), de loonkosten en de loonkosten per eenheid

In duizend euro per persoon.

	Productiviteit			Loonkosten			LPE		
	2008	2017	2018	2008	2017	2018	2008	2017	2018
België	78,7	93,9	95,5	47,8	55,4	56,4	0,61	0,59	0,59
Duitsland	62,4	73,3	74,6	34,4	42,4	43,6	0,55	0,58	0,58
Frankrijk	73,4	82,4	83,7	40,9	47,9	48,8	0,56	0,58	0,58
Nederland	72,6	80,7	82,6	40,8	46,3	47,2	0,56	0,57	0,57

Bron: Eurostat en berekeningen FOD Economie.

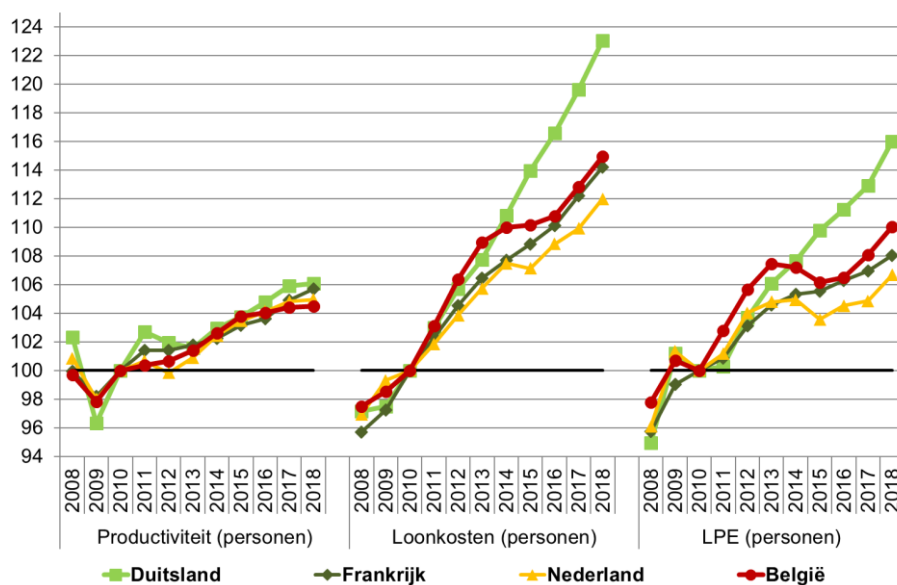
Het loonkostenniveau en het productiviteitsniveau moeten eveneens geïnterpreteerd worden in het licht van de dynamiek van hun respectieve ontwikkelingen (tabel 2-2). Tegenover een lichte stijging van de productiviteit met 0,1 % (in reële cijfers) en een snellere stijging van de loonkosten met 1,9 % noteerde België in 2018 een stijging van de LPE van +1,8 %. Het is de derde jaarlijkse stijging op rij van de LPE sinds de daling in 2015 (-1 %). Die stijgende trend stelt men evenwel ook vast in 2016, 2017 en 2018 voor de andere onderzochte economieën, met een veel forsere in Duitsland.

²⁵ Deze macro-economische indicator koppelt totale verloning aan productiviteit. Volgens de Eurostat-definitie vertegenwoordigt deze ratio de verhouding tussen de bezoldigingen (lonen en sociale premies per werknemer) en de productiviteit (bbp per werknemer, inclusief zelfstandigen). De LPE wordt berekend met de volgende formule: (Totale beloning - D1 / totaal aantal werknemers) / (bbp tegen marktprijzen in 2010 / totale werkgelegenheid).

In 2018 stelde Duitsland een opmerkelijke stijging van de loonkosten vast (+2,9 %), terwijl zijn productiviteitsgroei zich beperkte tot 0,2 %, wat de stijging van de LPE op 2,7 % bracht. In Nederland leidde de toename van de productiviteit (+0,1 %), gecombineerd met een sterkere stijging van de loonkosten (+1,9 %), tot een stijging van de LPE met 1,7 % in 2018. Van alle bestudeerde landen kende Frankrijk de sterkste stijging van zijn productiviteit (+0,7 %), welke gekoppeld aan een sterkere toename van de loonkosten (+1,8 %) leidde tot een groei van zijn LPE met 0,1 %.

Belangrijk hierbij is dat de bestudeerde landen sinds ten minste 2010 een stijgend verloop van hun LPE hebben gekend. In 2015 echter onderscheidden België²⁶ en Nederland zich van de twee andere landen door een daling van hun LPE.

Grafiek 2-1. Reële productiviteit, loonkosten en loonkosten per eenheid
Index 2010=100.

Bron: Eurostat en berekeningen FOD Economie.

Over een langere periode bekeken is de sinds 2008 vastgestelde groei van de LPE (+12,55 %) voornamelijk te verklaren door de sterkere toename van de loonkosten ten opzichte van de productiviteit (tabel 2-2), terwijl het hogere LPE-peil in de buurlanden voortspuit uit hogere loonkosten dan die van de buurlanden, ondanks een hogere productiviteit (tabel 2-1)²⁷.

²⁶ In het geval van België werden twee opeenvolgende dalingen genoteerd: in 2014 (-0,21 %) en 2015 (-1 %).

²⁷ De methodologie die gebruikt wordt in het kader van de PMO houdt geen rekening met bepaalde specifieke kenmerken van de Belgische loonvorming. In België bestaan namelijk een reeks maatregelen om de loonkosten te verlichten (vermindering van de sociale bijdragen of loonsubsidies), wat minder het geval is in de buurlanden.

Tabel 2-2. Wijziging van de reële productiviteit, de loonkosten en de loonkosten per eenheid

In %.

	Verloop 2008-2017			Verloop 2016-2017			Gemiddelde jaarlijkse groei (2008-2017)		
	Productiviteit	Loonkosten	LPE	Productiviteit	Loonkosten	LPE	Productiviteit	Loonkosten	LPE
BE	4,8%	17,9%	12,5%	0,1%	1,9%	1,8%	0,5%	1,7%	1,2%
DE	3,7%	26,7%	22,1%	0,2%	2,9%	2,7%	0,4%	2,4%	2,0%
FR	5,8%	19,3%	12,8%	0,7%	1,8%	1,0%	0,6%	1,8%	1,2%
NL	4,1%	15,5%	11,0%	0,1%	1,9%	1,7%	0,4%	1,5%	1,1%

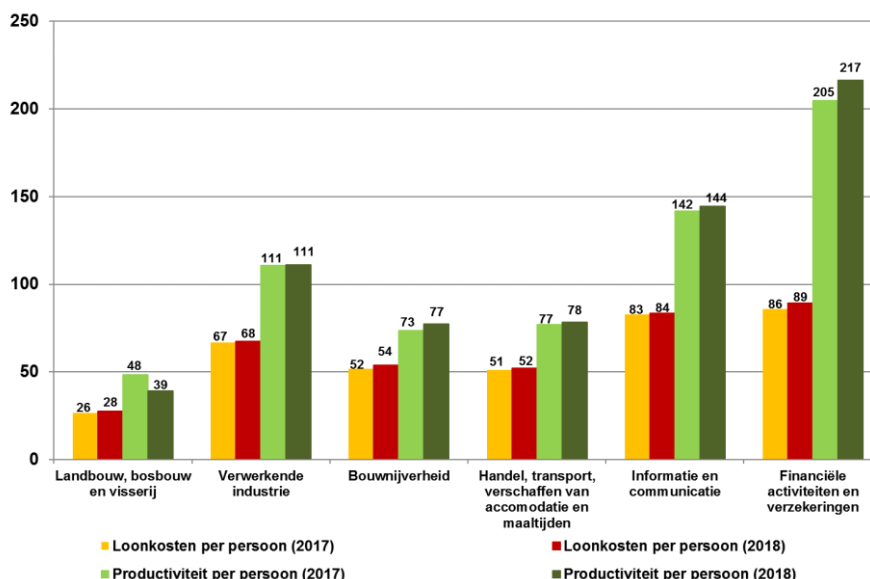
Bron: Eurostat en berekeningen FOD Economie.

Als we kijken naar de sectoren, dan zien we dat de sectoren “financiële activiteiten en verzekeringen” en “informatie en communicatie” (grafiek 2-2) in 2018 nog steeds de hoogste loonkosten per persoon optekenden, respectievelijk 89.211 euro en 83.619 euro. Die kosten kenden een lichte stijging op jaarbasis voor de “financiële activiteiten en verzekeringen” (+3,8 %) en voor de sector “informatie en communicatie” (+0,8 %). De twee genoemde sectoren kenden daarentegen een bijzonder hoge nominale productiviteit in 2018, met 216.535 euro per werknemer voor de “financiële activiteiten en verzekeringen” (een stijging met 5,8 % in één jaar) en 144.412 euro voor de sector “informatie en communicatie” (een stijging met 2 % in één jaar).

De “verwerkende nijverheid” toont lagere loonkosten dan die van de twee boven genoemde sectoren. Zo bedroegen in 2018 de loonkosten per werknemer 67.581 euro (tegenover een nominale productiviteit van 111.081 euro), een stijging met 1,1 % op jaarbasis, terwijl de nominale productiviteit toenam met 0,2 %.

Grafiek 2-2. Nominale productiviteit en loonkosten, België

In duizend euro per persoon.

Bron: INR en berekeningen FOD Economie.

Zoals men ziet in tabel 2-3, noteren de “vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten”, de “informatie en communicatie” en de “financiële activiteiten en verzekeringen” in 2018 een daling op jaarbasis van hun LPE, wat kan wijzen op een herwonnen concurrentievermogen. Daarentegen noteren onder meer de “landbouw, bosbouw en visserij”, de “verwerkende nijverheid” en de “exploitatie van en handel in onroerend goed” onder meer een verlies aan concurrentievermogen. De droogte en de sanitaire

crises die leidden tot een vermindering van de plantaardige en dierlijke productie, met name in de varkenssector, alsook de prijsstijgingen van de input verklaren ruimschoots de afgenomen productiviteit, ingegeven door de daling van de toegevoegde landbouwwaarde.

Bekeken over een langere periode (2008-2018) kenden enkel de sectoren “informatie en communicatie”, de “financiële activiteiten en verzekeringen” en de “vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten” een significante daling van hun LPE door de dynamiek van hun productiviteit in vergelijking met de loonkosten. Hun productiviteit nam tussen 2008 en 2018 toe met 21,3 % voor de “informatie en communicatie” (tegenover 17,3 % stijging van de loonkosten), met 40,8 % voor de “financiële activiteiten en verzekeringen” (tegenover 17,2 % stijging van de loonkosten) en met 15,7 % voor de “vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten, ...” (tegenover een stijging met 11,1 % van de loonkosten). Daarnaast vertonen andere sectoren als de “handel ...”, de “exploitatie van en handel in onroerend goed”, de “landbouw” en de “bouwsector” een stijgende trend van hun LPE. De “verwerkende nijverheid” noteert van haar kant een lichte daling van haar LPE.

In de loop van de voornoemde langere periode is de daling van de productiviteit in het “onroerend goed” veeleer het resultaat van een snellere toename van de werkgelegenheid in de sector (+40,2 %) ten opzichte van de toegevoegde waarde (+32,2 %). De “vrije beroepen ...” (+31 %) en de sector “informatie en communicatie” (+19,4 %) vertoonden eveneens een aanzienlijke opleving van de werkgelegenheid, maar tegenover een sterkere groei van hun toegevoegde waarde (+51,5 % voor de “vrije beroepen ...” en +24 % voor de “informatie en communicatie”) groeide hun productiviteit respectievelijk met 15,7 % en met 21,3 %. De landbouw, de verwerkende nijverheid en de financiële activiteiten en verzekeringen kenden een negatief verloop van de tewerkstelling, terwijl de arbeidskrachten in de bouw een lichte stijging vertoonden (+4,1 %).

Tabel 2-3. Sectorale ventilering van de loonkosten per eenheid

Index 2010=100 en in %.

	Verloop 2008-2018			LPE (jaarlijkse gemiddelde groei, in)	LPE (jaar-op-jaar wijziging)
	Productiviteit	Loonkosten	LPE	2008 - 2018	2017-2018
Landbouw, bosbouw en visserij	-15,71	37,36	62,97	5,00	38,74
Verwerkende nijverheid	22,79	22,56	-0,19	-0,02	2,56
Bouwnijverheid	9,13	25,33	14,85	1,39	1,82
Handel, vervoer en horeca	8,83	19,64	9,93	0,95	0,97
Informatie en communicatie	21,32	17,29	-3,32	-0,34	-2,57
Financiële activiteiten en verzekeringen	40,80	17,20	-16,76	-1,82	-1,83
Exploitatie van en handel in onroerend goed	-5,67	19,58	26,76	2,40	2,11
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten	15,66	11,10	-3,94	-0,40	1,06

Bron: INR en berekeningen FOD Economie.

Focus. Nationale Raad voor de Productiviteit

Naar aanleiding van het rapport "Completing Europe's Economic and Monetary Union" van de "vijf voorzitters" (22 juni 2015) nam de Raad van de Europese Unie op 20 september 2016 een aanbeveling aan waarin hij de lidstaten aanmoedigt een Nationale Raad voor de Productiviteit op te richten. De oprichting van zo een raad spruit voort uit het voornemen om het concurrentievermogen duurzaam te versterken zodat de economieën veerkrachtiger worden en zich daardoor sneller kunnen herstellen na een economische schok. De rol van de Raden voor de Productiviteit bestaat erin het concurrentievermogen in de ruime zin te analyseren, de basiskennis te verrijken en het nationaal debat te voeden, om het eigenaarschap van het beleid en de hervormingen te versterken.

In België werd de Nationale Raad voor de Productiviteit officieel geïnstalleerd op 14 mei 2019, overeenkomstig de wet van 25 november 2018 tot oprichting van de Nationale Raad voor de Productiviteit (verschenen in het Belgisch Staatsblad op 7 december 2018), die de Europese aanbeveling omzet.

Opdracht van de Raad

De Nationale Raad voor de Productiviteit wordt belast met de opdracht om:

- diagnoses op te stellen en analyses uit te voeren van de ontwikkelingen van de productiviteit en het concurrentievermogen in België,
- analyses uit te voeren van de beleidsuitdagingen op het gebied van productiviteit en concurrentievermogen,
- de gevolgen van beleidsopties in de genoemde domeinen te evalueren.

Bij het uitvoeren van die opdrachten zal de Nationale Raad voor de Productiviteit contacten onderhouden met de Raden voor de Productiviteit van andere Europese lidstaten, en kan hij tijdig openbare mededelingen doen, passende toegang tot informatie krijgen bij overheidsdiensten en belanghebbenden raadplegen.

De Nationale Raad voor de Productiviteit voert zijn opdrachten uit in het kader van het Europese Semester, meer bepaald door de Europese Commissie bij te staan bij het verzamelen van gegevens, en bij het bijstaan van de regeringen bij de redactie van het Nationale hervormingsprogramma.

Eenmaal per jaar publiceert de Raad zijn jaarlijks activiteitenverslag. Dit rapport wordt opgevat als een communicatiemiddel voor het grote publiek. De structuur van het eerste rapport dat verspreid wordt in december 2019 kan wel afwijken van de volgende verslagen. Bovendien zal de publicatie van de latere edities vervroegd worden naar de maand september zodat het de werkzaamheden van het Europees semester kan voeden.

Samenstelling van de Raad

De Nationale Raad voor de Productiviteit wordt geleid door een Bureau bestaande uit:

- een voorzitter, benoemd op voorstel van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), en
- twee vicevoorzitters, waarvan een benoemd door de Nationale Bank van België (NBB) en een door het Federaal Planbureau (FPB).

Het Bureau bepaalt de agenda van de vergaderingen en de keuze van de thema's die door Raad bestudeerd zullen worden.

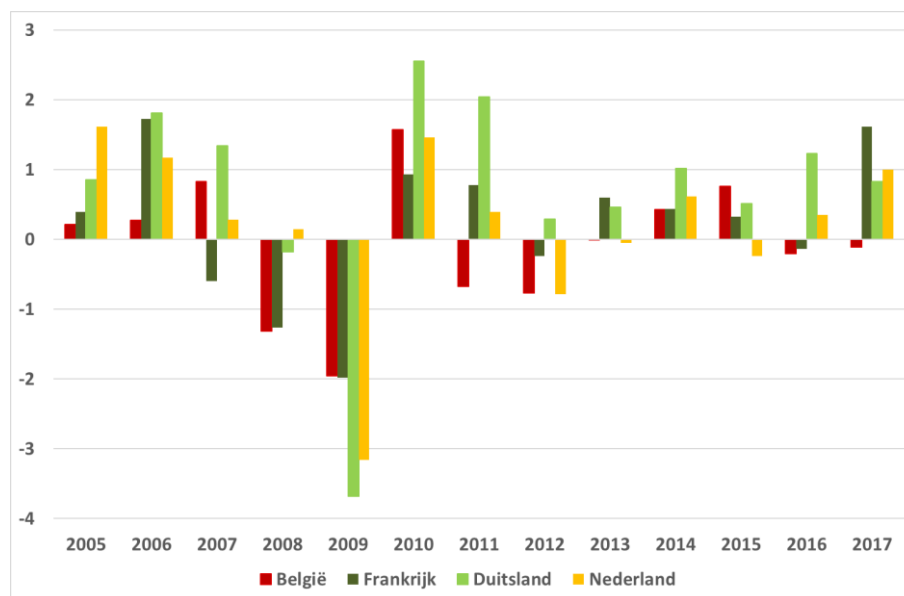
De FOD Economie verzorgt het secretariaat van de Raad.

2.2. Totale factorproductiviteit

De totale factorproductiviteit (TFP) van België en zijn handelspartners kende een wisselend verloop tijdens de bestudeerde periode, met positieve en negatieve jaarschommelingen. Na de economische crisis van 2008-2009 knoopten de meeste landen terug aan bij de stijgende trend van hun TFP. Zo kende Duitsland tussen 2010 en 2018 een positieve groei van zijn TFP tijdens de volledige periode. Nederland en Frankrijk kenden tijdens zes van de acht jaar een positieve groei tegenover nauwelijks drie voor België, dat vervolgens twee opeenvolgende lichte dalingen kende in 2016 en 2017.

Grafiek 2-3. Groei van de totale factorproductiviteit

In %, wijziging in één jaar.

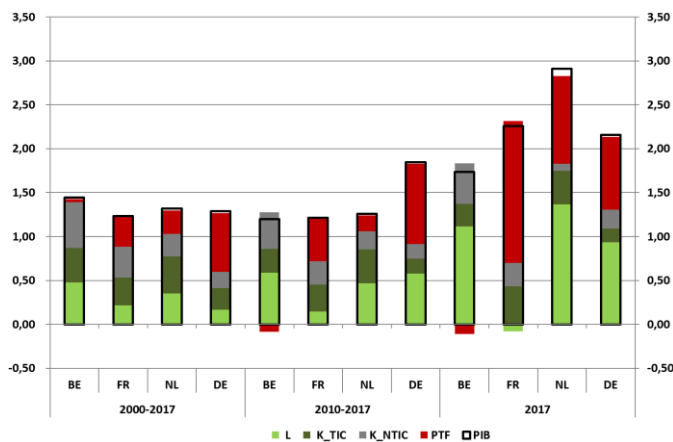

Bron: OESO.

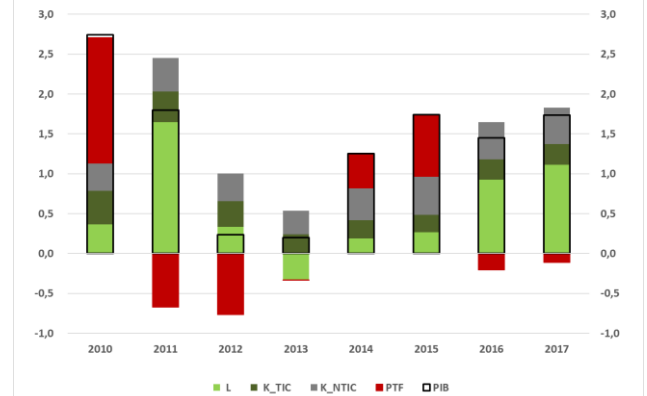
In België toont de analyse van de verschillende componenten die de groei van het bbp beïnvloeden (grafiek 2-4) een beperkte bijdrage van de TFP (ongeveer 3 %) over een zeer lange periode (2000-2017), terwijl het merendeel van de groei voortkwam uit de factor kapitaal (64 % waarvan 37 % voor kapitaal buiten ICT en 27 % voor kapitaal ICT) en de factor arbeid (33 %). Dezelfde vaststelling blijft als men een minder lange periode neemt (2010-2017): de bijdrage van de TFP is dan licht negatief (-7 %) terwijl die van het kapitaal (bijna 58 % waarvan 35 % voor het kapitaal buiten ICT en 23 % voor het kapitaal ICT) en van de arbeid (bijna 49 %) domineren.

Grafiek 2-4. Bijdrage aan groei van het bbp²⁸
In procentpunt.

België en handelspartners

België

Bron: OESO.

De jaarlijkse analyse van de motoren van de Belgische tijdens de periode 2010-2017 groei toont aan dat voor de drie van de acht jaren (2010, 2014 en 2015) met een positieve TFP diens bijdrage enkel in 2010 overwegend was (ongeveer 57 %). De recente ontwikkeling daarentegen toont in 2017 een aanzienlijke bijdrage van de arbeid (64 %) en van het kapitaal (42 %), tegenover de negatieve bijdrage van de TFP (-6 %).

Tijdens een lange periode (2000-2017) onderscheiden de prestaties van de naburige economieën zich door hogere bijdragen van hun TFP. Duitsland (52 %) noteert daarbij de grootste bijdrage, gevolgd door Frankrijk (27 %), Nederland (20 %) en België (3 %). Men ziet een soortgelijk profiel tijdens de periode 2010-2017, waar de TFP goed is voor 49 % van de groei van het Duitse bbp (tegenover +40 % in Frankrijk, +15 % in Nederland en -7 % in België). Voor die periode (2010-2017) vermelden we ook de invloed van het kapitaal in België (57 %), Frankrijk (om en nabij de 48 %), Nederland (47 %) en Duitsland (18 %).

In 2017 zorgde de TFP voornamelijk voor de groei van het bbp in Frankrijk (71 %), gevolgd door Duitsland (38 %) en Nederland (34 %).

2.3. Prijzen - netwerkindustrieën

De prijzen voor de diensten van de netwerkindustrieën zijn voor het ene bedrijf al belangrijker dan voor het andere. Terwijl in de dienstensectoren vooral de telecomkosten kunnen doorwegen, zijn productiebedrijven veelal afhankelijker van de energieprijzen. Of het nu gaat om elektriciteit, gas of telecom, het staat vast dat competitieve prijzen essentieel zijn om te kunnen concurreren met bedrijven in het buitenland.

Elektriciteitsprijzen voor industriële verbruikers

De elektriciteitsprijs²⁹ kan opgesplitst worden in drie componenten:

- de eigenlijke kosten van energie,
- de netwerkkosten en
- de taksen en heffingen.

²⁸ Op het moment van de samenstelling heeft de OESO zijn cijfers voor België nog niet aangepast in het licht van de laatste bijwerking van de cijfers van de nationale rekeningen (18 oktober 2019).

²⁹ De totale elektriciteitsprijzen per kilowattuur voor industriële verbruikers (zonder terugvorderbare taksen en heffingen) worden halfjaarlijks gepubliceerd, een verdeling naar de 3 prijscomponenten gebeurt jaarlijks. De gegevens, afkomstig van Eurostat zijn een gewogen gemiddelde van alle prijzen die de verbruikers, ingedeeld in een bepaald verbruikerstype (schijf IA-IF), betaalden bij elektriciteitsleveranciers.

Ook in het tweede semester van 2018 stond België wat betreft elektriciteitsprijzen voor alle types professionele klanten opnieuw op de derde plaats in vergelijking met Duitsland, Frankrijk en Nederland (cijfers Eurostat). In Frankrijk (verbruikersschijf IA, ID, IF en IG) en Nederland (IB, IC, IE) was de elektriciteit voor industriële verbruikers het goedkoopst, met opvallend lagere tarieven dan in België en Duitsland. Door de hoogoplopende taksen bleef Duitsland alweer het duurste land. De Duitse overheid past evenwel vrijstellingen toe voor intensieve industriële elektriciteitsgebruikers op bepaalde taksen en netwerkkosten waardoor hun werkelijke prijzen vaak competitiever zijn dan blijkt uit de Eurostat-statistieken.

De elektriciteitsprijzen namen toe tussen het eerste en tweede semester van 2018 in België voor alle industriële verbruikersschijven. De prijzen stegen het sterkst (20,6 %) voor verbruikersschijf IF (70-150 GWh per jaar), terwijl schijf IC (500 MWh-2 000 MWh) de laagste prijsstijging liet optekenen (5,3 %). De prijsstijgingen waren voornamelijk te wijten aan de toegenomen netwerkkosten. In onze buurlanden werd geen sterke prijsstijging genoteerd: in Duitsland stegen de prijzen met maximaal 2,7 %. In Nederland en Frankrijk werden slechts bepaalde verbruikersschijven geconfronteerd met een toename van de prijs (IA in Frankrijk en ID, IF en IG in Nederland), terwijl voor de overige schijven de prijzen afnamen.

Tabel 2-4. Industriële elektriciteitsprijzen in België en de buurlanden, tweede helft van 2018

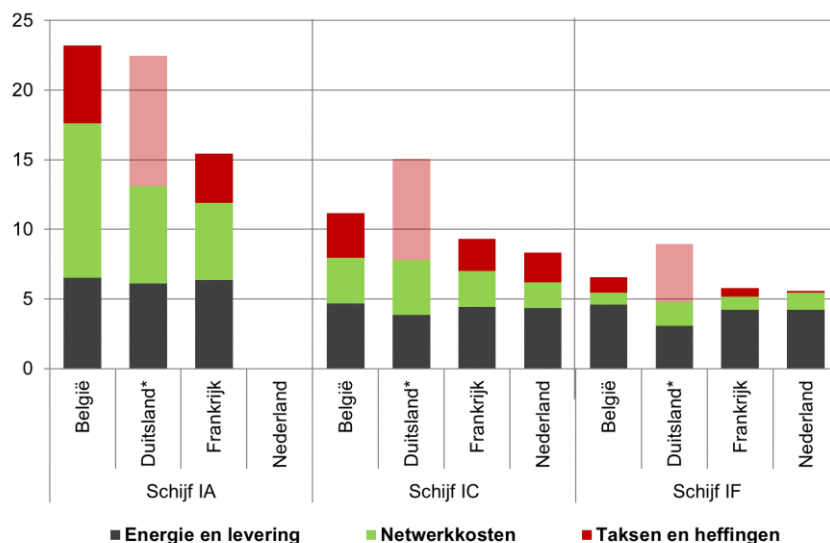
Exclusief btw en terugvorderbare belastingen, in eurocent per kWh.

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland
Schijf IA: verbruik < 20 MWh	23,87	22,34	16,21	-
Schijf IB: 20 MWh < verbruik < 500 MWh	15,39	17,42	12,05	10,56
Schijf IC: 500 MWh < verbruik < 2 000 MWh	11,42	15,16	8,89	8,09
Schijf ID: 2 000 MWh < verbruik < 20 000 MWh	9,51	12,44	7,24	7,97
Schijf IE: 20 000 MWh < verbruik < 70 000 MWh	7,73	8,79	6,29	5,69
Schijf IF: 70 000 MWh < verbruik < 150 000 MWh	7,19	9,08	5,73	5,84

Bron: Eurostat.

Over een langere periode, namelijk tussen het eerste semester van 2008 en het tweede semester van 2018, stegen de elektriciteitsprijzen in België voor de 4 kleinste verbruikersschijven (met maximaal 42,3 % (voor IA) en minimaal 1,8 % (voor IB)), terwijl voor de 2 grootste de tarieven afnamen (resp. -4,1 en -0,8 %). Ook in Frankrijk werd die trend vastgesteld, al lagen de stijgingspercentages er hoger (voor IA-ID). In Nederland werd elektriciteit voor alle industriële afnemers goedkoper, terwijl in Duitsland alle verbruikers (met uitzondering van IE) hun prijzen zagen toenemen.

Grafiek 2-5. Niveau van de industriële elektriciteitsprijzen per type gebruiker, 2018
In eurocent per kilowattuur.

Bron: Eurostat. * De taksen en heffingen voor Duitsland zijn een benadering op basis van onvolledige gegevens.

Eurostat publiceert ook steeds de tarieven per prijscomponent voor elektriciteit. In 2017 werd overgegaan naar een methodologie waarbij een gedetailleerde opsplitsing van de taksen wordt gepubliceerd. Die aanpassing leidde evenwel tot onvolledige data, onder andere voor de buurlanden. Voor Duitsland zijn er geen cijfers beschikbaar voor de prijscomponent “taksen”, waardoor we genoodzaakt zijn een schatting te maken op basis van verschillende gegevensbronnen. Voor Nederland zijn er geen gegevens voor de kleinste verbruikers. We kunnen evenwel voor België vaststellen dat de taksen en vooral de netwerkkosten hoog oplopen voor kleine verbruikers (schijf IA): de twee componenten vormen samen meer dan 70 % van de totale elektriciteitsprijs. Voor grote verbruikers (schijf IF) in België daalt dit gezamenlijke aandeel naar 30 %.

Omwille van de onvolledige statistieken die door Eurostat worden gepubliceerd, breiden we de analyse uit met vergelijkende studies van Febeliec en de CREG over de energieprijzen in ons land en bij onze handelspartners. In de studies wordt weliswaar gebruikgemaakt van verbruikersprofielen, die verbruikers vertegenwoordigen met een vastgelegde jaarlijkse consumptie van X MWh. Eurostat werkt met verbruikersschijven, waarbij de prijzen gemiddelden zijn voor verbruikers wiens consumptie binnen het bereik van een bepaalde schijf valt.

De CREG³⁰ kwam ook in 2019 met een vervolgstudie over de elektriciteitsprijzen voor grote industriële verbruikers. De verschillende overheidsinterventies (reducties, vrijstellingen, ...) op netwerktarieven en taksen in de bestudeerde landen maken het evenwel moeilijk om de eindprijzen te bepalen en te vergelijken. De resultaten lagen opnieuw in dezelfde lijn als de voorgaande jaren: enkel het VK heeft duurdere elektriciteitsprijzen dan België, en Nederland is voor alle verbruikers goedkoper dan ons land. Verder hangt de competitieve positie van ons land af van de criteria inzake vrijstellingen voor elektro-intensiteit³¹ die worden toegepast in de

³⁰ CREG (2019), [A European comparison of electricity and gas prices for large industrial consumers – 2019 Update](#), april.

³¹ Elektro-intensiviteit staat niet perse gelijk aan grootverbruik. Zowel grote als kleinere verbruikers kunnen elektro-intensief zijn, dit wil zeggen dat hun elektriciteitsconsumptie hoog ligt in vergelijking met hun

buurlanden. Niet-elektro-intensieve verbruikers hebben een duidelijk competitief voordeel met betrekking tot hun totale energiekosten. Voor Belgische elektro-intensieve verbruikers is de situatie licht verslechterd. Hun totale energiekosten vormt nog steeds een concurrentieprobleem ten opzichte van Frankrijk, Duitsland en Nederland.

Ook Febeliec³², de federatie van Belgische industriële energieverbruikers, publiceert reeds enkele jaren een vergelijkende studie over de energieprijzen in België en de buurlanden. De studie, uitgevoerd door consultant Deloitte, toont opnieuw dat de elektriciteitsprijzen in Vlaanderen en Wallonië (Brussel wordt niet onderzocht) hoger liggen dan in de buurlanden. Meer bepaald betalen baseloadverbruikers meer in ons land dan in de buurlanden. Niet alleen ligt de energieprijs hoger in België, ook de taksen en netwerkkosten wegen fors door. Dit laatste is vooral te wijten aan de vrijstellingen die op de nettarieven in de buurlanden worden toegepast. Peakloadverbruikers kopen hun elektriciteit in België tegen gelijkaardige prijzen aan als in Frankrijk, die prijzen liggen weliswaar hoger dan in Nederland maar lager dan Duitsland. Opvallend, de nettarieven voor piekverbruikers zijn in België lager dan gemiddeld in de buurlanden.

Tabel 2-5. Vergelijking industriële elektriciteitsprijzen in België en de handelspartners

	Eurostat		Creg		Febeliec	
	Groot verbruik (>70Gwh)	Klein/gemiddeld verbruik (<70 Gwh)	Elektro-intensief verbruik	Niet-elektro-intensief verbruik	Baseload verbruik	Peakload-verbruik
België	Gemiddeld	Gemiddeld	Duurst	Gemiddeld	Duurst	Gemiddeld
Duitsland	Duurst	Duurst	Gemiddeld	Gemiddeld	Gemiddeld	Duurst
Frankrijk	Goedkoopst	Gemiddeld	Gemiddeld	Duurst	Goedkoopst	Gemiddeld
Nederland	Gemiddeld	Goedkoopst	Goedkoopst	Goedkoopst	Gemiddeld	Goedkoopst

Bron: Berekeningen FOD Economie, gebaseerd op Eurostat, CREG, Febeliec.

Zoals wordt aangehaald door de CREG moet er een onderscheid gemaakt worden tussen grote verbruikers en intensieve verbruikers. Intensieve elektriciteitsverbruikers, met hoge energiekosten in vergelijking met hun toegevoegde waarde, vindt men immers ook bij ondernemingen met een beperkter verbruik. Die ondernemingen kunnen vaak niet mee profiteren van bepaalde vrijstellingen op grootverbruik en worden zo geconfronteerd met hogere elektriciteitsstarieven.

In het debat rond de hoge elektriciteitsprijzen wordt dan ook vaak de energienorm aangehaald. De CREG kondigde in mei 2019 aan³³ om, in samenwerking met de gewestelijke energieregulators een procedure op te starten voor een voorbereidende studie in het kader van de energienorm. De prijzen zullen vergeleken worden tussen België, alsook de drie Belgische regio's afzonderlijk, en de buurlanden voor de verschillende factuurcomponenten en dit voor zowel gezinnen als bedrijven van verschillende sectoren. De studie wordt verwacht in het voorjaar van 2020.

---

toegevoegde waarde. De toegepaste criteria verbonden aan elektro-intensiteit verschillen echter van land tot land, zowel in gradatie als in selectiviteit. Zo zijn in België bepaalde vrijstellingen, bijvoorbeeld op de federale bijdrage, gebaseerd op de hoeveelheid elektriciteit terwijl de plafonds (zogenaamde caps en supercaps) op de groenestroomcertificaten in Vlaanderen sinds 2017 in functie van de elektriciteitskosten en de toegevoegde waarde worden bepaald.

³² Deloitte (2019), [Benchmark study of electricity prices between Belgium and neighboring countries](#), maart.

³³ [Persbericht CREG](#) (8 mei 2019).

Gasprijzen voor industriële verbruikers

Hoewel het vooral de (dure) elektriciteitsprijzen zijn die het meest doorwegen in de totale productiekosten en dus ook de grootste invloed hebben op de concurrentieposities, spelen voor bepaalde bedrijven ook de aardgasprijzen een grote rol.

Net als voor de elektriciteitsprijzen worden ook voor de gasprijzen gemiddelde prijzen berekend voor verschillende verbruikersprofielen op basis van de door de leveranciers verstrekte informatie.

Tabel 2-6. Industriële gasprijzen in België en buurlanden, tweede helft van 2018

Exclusief btw en terugvorderbare belastingen, in eurocent per kWh.

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland
Schijf I1: verbruik < 1 000 GJ	4,36	4,22	5,64	-
Schijf I2: 1 000 GJ < verbruik < 10 000 GJ	3,26	3,78	4,87	5,62
Schijf I3: 10 000 GJ < verbruik < 100 000 GJ	2,52	3,15	3,90	2,97
Schijf I4: 100 000 GJ < verbruik < 1 000 000 GJ	2,18	2,65	2,81	2,50
Schijf I5: 1 000 000 GJ < verbruik < 4 000 000 GJ	2,26	2,70	2,33	2,36
Schijf I6: verbruik > 4 000 000 GJ	2,45	-	2,58	2,64

Bron: Eurostat.

Op verbruikersschijf I1 na konden industriële gasafnemers ook in het tweede semester van 2018 de goedkoopste gastarieven vinden in België. Voor schijf I1 was Duitsland nipt goedkoper dan België. De overige plaatsen in het klassement worden gelijk verdeeld over de buurlanden.

Tussen het eerste en tweede semester van 2018 stegen de gasprijzen voor alle verbruikersschijven in ons land: van minimum 6,1 % voor I5 tot 14 % voor I6. Ook in Frankrijk en Duitsland namen de gasprijzen voor bijna alle verbruikers toe, terwijl in Nederland de prijzen enkel toenamen voor de grootste afnemers (I5 en I6).

Op langere termijn (tussen het eerste semester van 2008 en het tweede semester van 2018) daalden de gasprijzen in België voor alle industriële afnemers. De prijsverminderingen liepen in België op tot 30,6 % voor verbruikerstype I4. Ook in Duitsland namen de gasprijzen af in die periode. In Nederland en Frankrijk waren er prijsdalingen voor de grotere verbruikers maar namen de prijzen voor kleine afnemers toe.

Telecomtarieven

In 2017 publiceerde het BIPT haar jaarlijkse studie over de telecomprijzen voor zakelijke verbruikers. Ze benchmarkt de Belgische prijzen voor telecomdiensten met die in de buurlanden en het Verenigd Koninkrijk, voor 8 bedrijfstypes met elk specifieke noden naar telecomproducten.

De resultaten tonen aan dat de tarieven in België vrij concurrentieel zijn³⁴: België klasseert zich als eerste, voor Frankrijk, Nederland en Duitsland. Wanneer het multiplayaanbod niet wordt beschouwd vinden 6 van de 8 bedrijfstypes het goedkoopste telecommtarief (gemiddelde van de 3 goedkoopste operatoren) in België: de eenmanszaak op vaste locatie, de thuiswerkende professional, de mobiele professional type 1, de groothandelszaak, het lokaal productiebedrijf en het lokaal dienstverlenend bedrijf.

³⁴ Die rangschikking houdt echter enkel rekening met enkelvoudige diensten, waarbij de tarieven gebaseerd zijn op de prijzen bij de goedkoopste operator en het gemiddelde van de 3 goedkoopste operatoren. In onze buurlanden is er echter vaak een goedkoop multiplayaanbod beschikbaar, het combineren van telecomdiensten is in het buitenland immers voordeliger dan in België.

Tabel 2-7. Rangschikking volgens het gemiddelde tarief van de 3 goedkoopste operatoren voor enkelvoudige diensten voor verschillende gebruikers

Van goedkoop (1) naar duur (4).

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland
Eenmanszaak op een vaste locatie	1	2	3	4
Thuiswerkende professional	1	3	2	4
Mobiele professional (type 1)	1	4	2	3
Mobiele professional (type 2)	2	3	1	4
Kleinhandelszaak	3	2	4	1
Groothandelszaak	1	3	2	4
Lokaal productiebedrijf	1	3	2	4
Lokaal dienstverlenend bedrijf	1	3	2	4

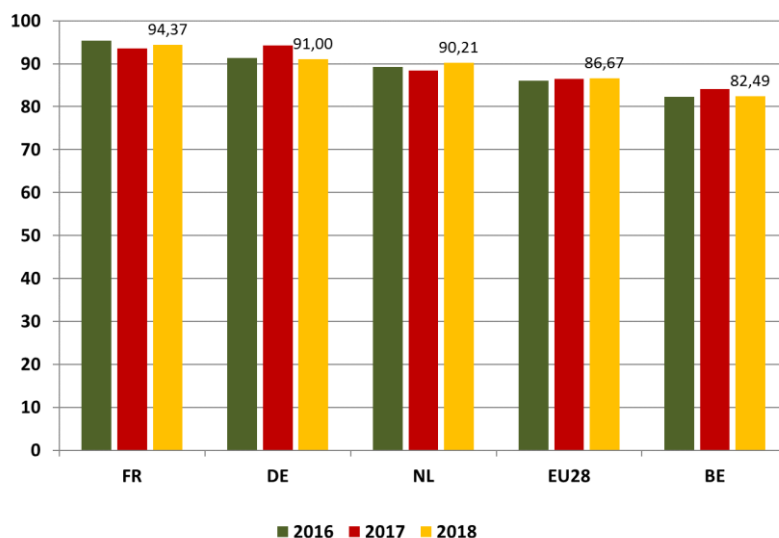
Bron: BIPT.

De studie houdt echter geen rekening met telecompakketten op maat van de klant en kwalitatieve elementen zoals beschikbaarheid en prestaties.

Focus. Prijzen voor telecommunicatie

Grafiek 2-6. Index van de prijzen voor vaste breedband

Index.

Bron: Europese Commissie, Digital Economy and Society Index.

In het kader van de Digital Economy and Society Index (DESI) heeft de Europese Commissie een indicator ontworpen waarmee het verloop van de breedbandprijzen gemeten en vergeleken kan worden op basis van 12 representatieve korven van telecommunicatiediensten. De korven omvatten drie debietcategorieën: 12-30 Mbps, 30-100 Mbps en ten minste 100 Mbps, en vier soorten "packs": internet alleen, internet + TV, internet + vaste telefoon en internet + TV + vaste telefoon. De prijsindex wordt uitgedrukt in een percentage van de gezinsinkomens. De scores van de landen gaan van 0 tot 100, waarbij de score hoger is naarmate de prijsindex voor breedband (op basis van het inkomen) lager is.

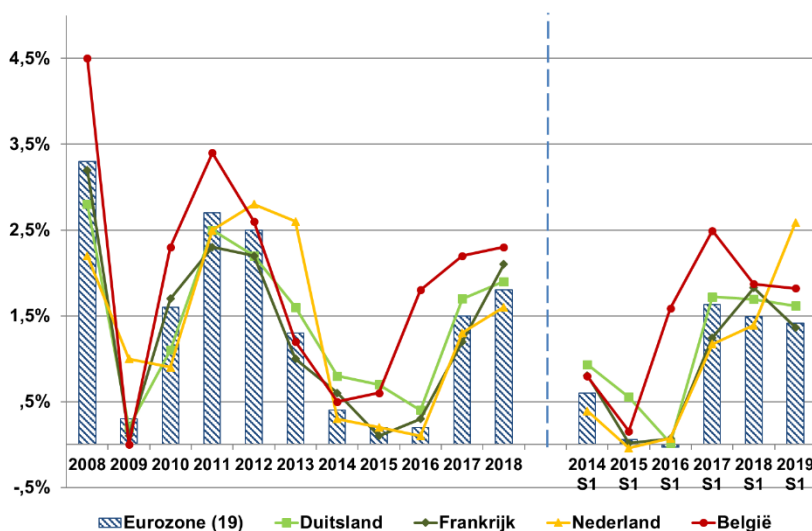
Het prijsindexpeil voor vaste breedband in België ligt onder dat van de buurlanden en onder het gemiddelde van de EU28, wat betekent dat de gemiddelde prijzen er hoger liggen³⁵. Ons land bevindt zich overigens op de 19e plaats voor die indicator en behoort daardoor tot de groep van 10 landen waar de prijsverschillen het grootst zijn. Hoewel de score van België enigszins verbeterde tussen 2018 en 2019 blijft er aanzienlijk ruimte voor verbetering, al was het om dichter het prijsindexpeil van Nederland te benaderen, aangezien de kenmerken van de Nederlandse breedbandmarkt vrij goed te vergelijken zijn met die van de Belgische markt.

2.4. Inflatie

Na een bodempeil bereikt te hebben in 2015, trok de groei van de geharmoniseerde consumptieprijsindex (GCPI) vervolgens aan in Europa en in de eurozone in het bijzonder.

Grafiek 2-7. Geharmoniseerde consumptieprijsindex

Jaarlijks veranderingspercentage, 2015 = 100.

Bron: Eurostat.

In de eurozone ziet men dat de in 2017 ingezette toename van de inflatie, na verschillende opeenvolgende dalingen tussen 2011 en 2015, ook in 2018 bleef aanhouden. Terwijl de inflatie was gezakt naar 0,2 % in 2015 en op hetzelfde peil was gebleven in 2016, steeg ze vervolgens naar 1,5 % in 2017 en 1,8 % in 2018. De stijgende trend stelt men ook vast in België en bij de drie voornaamste partners. In Duitsland, waar de inflatie zich beperkte tot 0,4 % in 2016, steeg die naar 1,9 % in 2018. Frankrijk en Nederland delen ook dat verloop, hun inflatiecijfer steeg respectievelijk van 0,3 % in 2016 naar 1,2 % in 2017 en naar 2,1 % in 2018 voor Frankrijk en van 0,1 % in 2016 naar 1,3 % in 2017 en naar 1,6 % in 2018 voor Nederland. België onderscheidt zich van de partners door zijn hogere inflatiepeil in 2018 (+2,3 % tegenover 2,2 % in 2017 en 1,8 % in 2016; het verschil nam de laatste jaren evenwel fors af.

Het algemeen prijspeil in 2018 hangt grotendeels samen met de stijging van de energieprijzen (+8,9 %), dat in België meer uitgesproken was. De bijdrage van de energie aan de totale inflatie (+2,3 %) bedroeg 0,9 procentpunt, tegenover bijdragen van 0,6, 0,5, 0,2 en 0,1 procentpunt respectievelijk voor de diensten, de bewerkte voedingsmiddelen, de niet-energetische industriële goederen en de niet-bewerkte levensmiddelen³⁶.

³⁵ Voor de berekening in de DESI werd de indicator genormaliseerd om een vergelijking mogelijk te maken tussen de verschillende forfaits. De prijzen werden berekend in koopkrachtpariteit om rekening te houden met de verschillen in prijsniveau tussen de landen. Het land waar de prijs voor breedband overeenstemt met het laagste percentage bruto beschikbaar jaarinkomen (wat wil zeggen dat de prijzen relatief gezien het laagst zijn) behaalt de beste score (schaal van 0 tot 100 %) in de Index en omgekeerd.

³⁶ Prijzenobservatorium, [Jaarverslag van 2018](#) (Deel I. Inflatie in 2018).

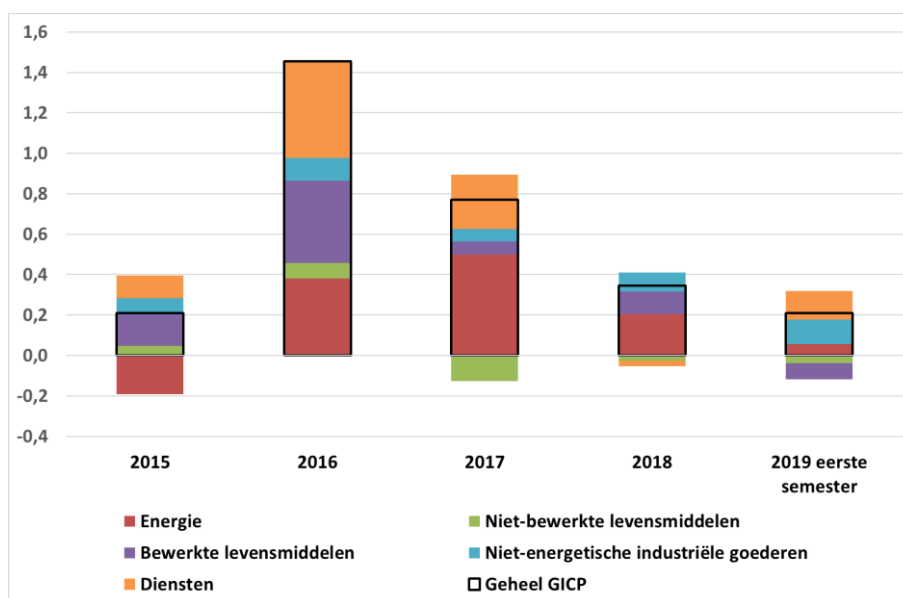
In de eerste helft van 2019 nam de inflatie enigszins af in België, van 1,9 % in de eerste helft van 2018 naar 1,8 %. De gemiddelde inflatie gaat ook in dalende lijn in Duitsland (van 1,7 % naar 1,6 % in de eerste helft van 2019), in de eurozone (van 1,5 % naar 1,4 % in de eerste helft van 2019) en in Frankrijk (van 1,8 % naar 1,4 % in de eerste helft van 2019), terwijl men een stijgende beweging vaststelt in Nederland (van 1,3 % naar 2,6 % in de eerste helft van 2019).

In het eerste semester 2019 is het totale inflatieverschil tussen België en de buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) verder gedaald tot 0,21 procentpunt ten nadele van België, tegenover 0,35 procentpunt in 2018, en nog 0,77 in 2017³⁷. Ter herinnering: in 2016 had dit verschil een recordgrootte bereikt, met name 1,45 procentpunt ten nadele van België.

De inkrimping ten opzichte van 2018 is voornamelijk het gevolg van het prijsverloop voor energie (waarvoor het verschil ten nadele van België inmiddels kleiner is geworden) en voor voedingswaren (waarvoor de inflatie nu lager blijkt te zijn geweest in België dan gemiddeld in de buurlanden). Omgekeerd is de bijdrage van de diensten en van de niet-energetische industriële goederen tot het inflatieverschil met de buurlanden toegenomen.

Grafiek 2-8. Bijdragen van de voornaamste productgroepen aan het inflatieverschil tussen België en de voornaamste buurlanden

In procentpunt.

Bronnen: EC, FOD Economie, Statbel.

In de loop van het eerste semester 2019 was de prijsstijging op jaarbasis voor energieproducten lichtjes hoger in België (+4,4 %) dan gemiddeld in de buurlanden (+4,1 %). De invloed van die producten op het totale inflatieverschil verwaarloosbaar geweest. Dit geringe inflatieverschil ten nadele van België valt voornamelijk te verklaren door een veel lagere inflatie voor gas, met name 2,7 % in België tegenover 6,3 % gemiddeld in de buurlanden. De kleinere inflatie voor gas in België is grotendeels terug te brengen tot goedkopere distributietarieven.

In 2017 en 2018 lag de inflatie voor energieproducten in België in vergelijking met de buurlanden respectievelijk 5,7 en 2,1 procentpunt hoger. Door het terugdringen van dit verschil is de bijdrage van de energieproducten tot het totale inflatieverschil ten nadele van ons land minder uitgesproken geworden. In 2017 droegen de prijzen voor elektriciteit, vloeibare brandstoffen en motorbrandstoffen positief bij tot het inflatieverschil, terwijl dat in 2018 voornamelijk toe te schrijven was aan gas en aan vloeibare brandstoffen.

³⁷ In dit hoofdstuk duidt een inflatieverschil ten voordele (of ten nadele) van België op een Belgische inflatie die lager (of hoger) is dan gemiddeld in de voornaamste buurlanden.

Terwijl in 2018 het inflatieverschil voor diensten nog verwaarloosbaar was, kwam in het eerste semester 2019 de inflatie voor diensten opnieuw hoger uit. De diensteninflatie bedroeg in de eerste zes maanden van 2019 gemiddeld 1,9 %, daar waar die inflatie in de voorgaande jaren uitkwam op 1,6 % in 2018, en 1,9 % in 2017. In de buurlanden is de diensteninflatie licht toegenomen, van gemiddeld 1,2 % in 2017 tot 1,5 % in 2018 en gemiddeld 1,4 % in de eerste zes maanden van 2019.

In de voorgaande jaren hebben voornamelijk de dienstencategorieën restaurants en cafés en telecomdiensten sterk bijgedragen tot het inflatieverschil met de buurlanden, wat de aanleiding was voor de studie over de diensteninflatie in het jaarverslag 2016 van het Prijzenobservatorium³⁸. Sinds 2010 heeft de dienstencategorie restaurants en cafés elk jaar bijgedragen tot de stijging van het inflatieverschil van diensten ten nadele van België. Vanaf 2018 is die bijdrage echter sterk teruggelopen.

Telecomdiensten hebben de afgelopen jaren ook bijgedragen aan het inflatieverschil ten nadele van België, voornamelijk door de minder sterke prijsdalingen in België. In de eerste zes maanden van 2019 liet de categorie wel een prijsdaling van 0,1 % optekenen, gemiddeld echter daalden in de buurlanden de prijzen in dezelfde periode nog sterker, namelijk met 1,8 %. Ten opzichte van 2017 is de bijdrage van telecomdiensten tot het inflatieverschil ten nadele van België echter lager in 2018 en in het eerste semester 2019. Het is mogelijk dat in België de invoering van de Easy switch-regelgeving in juli 2017, die het voor de consument makkelijker maakt om van telecomoperator te veranderen, een gunstig effect gehad heeft op de telecomprijzen.

In het jaarverslag 2018³⁹ werd een analyse opgenomen van het consumptieprijsverloop en de marktwerking voor sociale bescherming in België, aangezien die categorie de afgelopen jaren ook sterk heeft bijgedragen tot het inflatieverschil met de buurlanden. De belangrijkste getuigen van de categorie zijn diensten voor opvang van jonge kinderen (0 tot 3 jaar) en diensten in verband met woonzorgcentra (WZC). In 2017 kwam de inflatie voor sociale bescherming uit op 2,2 % tegenover 2 % zowel in 2018 als in de eerste zes maanden van 2019. De inflatie voor opvang van jonge kinderen (0 tot 3 jaar) is de afgelopen periode gedaald van 2,8 % in 2017 naar 1,2 % in 2018 en 1 % in het eerste semester 2019. Erkende en/of gesubsidieerde opvangvoorzieningen zijn verplicht hun prijzen vast te leggen volgens een jaarlijks geïndexeerd barema en op basis van het netto-inkomen van het gezin. De inflatie voor diensten in verband met woonzorgcentra bedroeg 2,2 % in 2017, 2,3 % in 2018 en opnieuw 2,2 % in het eerste semester 2019. De prijs in woonzorgcentra varieert volgens het type kamer en de bijbehorende diensten en is niet gelinkt aan het niveau van hulpbehoefte van de bewoner. In elke deelstaat kunnen de WZC de prijs van de accommodatie indexeren (dagprijs, exclusief supplement) in functie van de consumptieprijsindex.

³⁸ <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/prijzen-analyse-van-de-prijzen-18>.

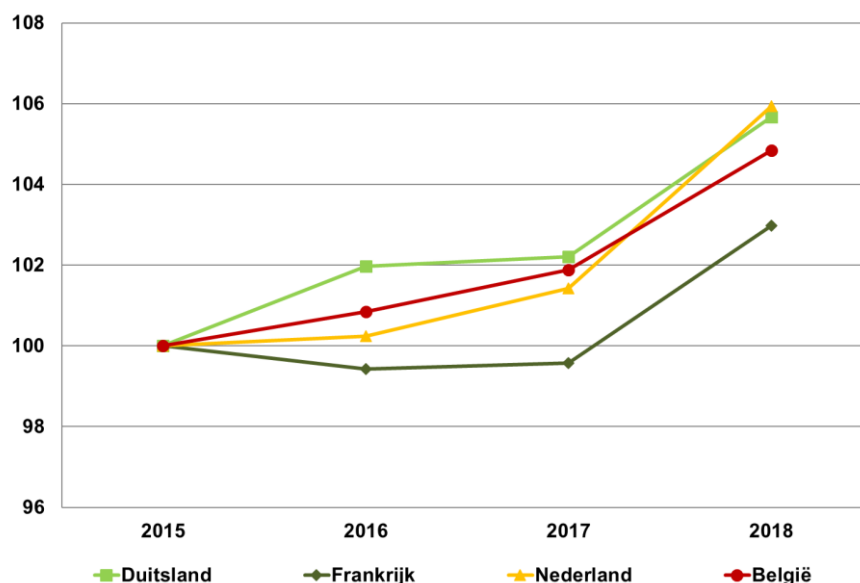
³⁹ <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/analyse-van-de-prijzen-2018>.

2.5. Ruilvoet

Tussen 2017 en 2018 (laatste gegevens die beschikbaar zijn) steeg de ruilvoet⁴⁰ van de bestudeerde landen (NL:+4,4 %, DE:+3,4 %, FR: +3,4 % en BE: +2,9 %) door een minder uitgesproken stijging van de importprijzen dan die bij de uitvoer. Over een langere periode bekeken (2015-2018) steeg ook de ruilvoet van Nederland, Duitsland, België en Frankrijk met respectievelijk 5,9 %, 5,7 %, 4,8 % en 3 % om dezelfde genoemde redenen.

Grafiek 2-9. Ruilvoet van goederen

Index 2015 = 100.

Bron: Unctadstat.

Tijdens de periode 2008-2017 daalde de prijs van de uitvoer van Belgische goederen met 17 % en die van de invoer met 16 %. De ruilvoet van België ging erop achteruit, van 96,4 naar 95,9.

2.6. Reële effectieve wisselkoers

De reële effectieve wisselkoers (REER)⁴¹ gedefleerd met de consumptieprijzen steeg met 2,3 % in Duitsland en in Frankrijk, met 2 % in België en met 1,2 % in Nederland tussen 2017 en 2018.

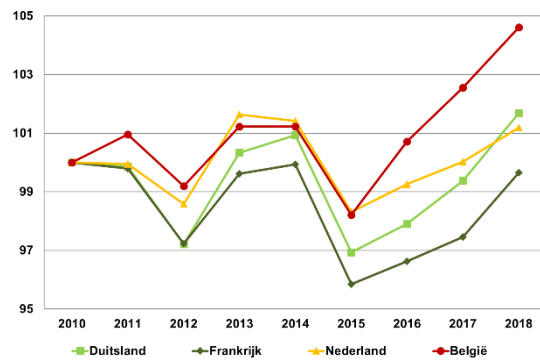
De stijging in ons land resulteert voornamelijk uit de stijging van de nominale effectieve wisselkoers (+1,9 %) met daarbij ook de stijging van de binnenlandse prijzen (+2,3 %). Dat verloop heeft een verlies aan prijsconcurrentievermogen voor België tot gevolg. De nominale effectieve wisselkoersen van Duitsland, Frankrijk en Nederland namen toe met respectievelijk 2,7 %, 2,4 % en 1,8 % en hun binnenlandse prijzen met 1,9 %, 2,1 % en 1,6 %.

⁴⁰ De ruilvoet wordt verkregen door de index van de eenheidswaarde van de uitvoer te delen door de index van de eenheidswaarde van de invoer.

⁴¹ De effectieve wisselkoers is de wisselkoers van een monetair gebied, gemeten als een gewogen gemiddelde van de wisselkoersen met de verschillende handelspartners en concurrenten. De reële effectieve wisselkoers houdt rekening met de prijsindexen en hun verloop. De nominale effectieve wisselkoers ontwikkelt naar de reële effectieve wisselkoers wanneer hij wordt vermenigvuldigd met een relatieve inflatie-index die werd opgetekend in de beschouwde economie ten opzichte van de groep van gekozen economieën om een vergelijking te maken tussen de nationale indexen uitgedrukt in een gemeenschappelijke munt.

Grafiek 2-10. Reële effectieve wisselkoers
- deflator: consumptieprij; 37
handelspartners

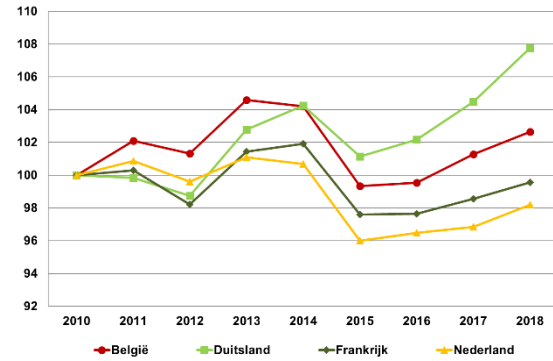
Index 2010 = 100.

Bron: Eurostat.

Grafiek 2-11. Reële effectieve wisselkoers -deflator: loonkosten per
eenheid, 37 handelspartners

Index 2010 = 100.

Bron: Eurostat.

Tussen 2017 en 2018 steeg de REER gedefleerd met de loonkosten per eenheid met 3,2 % in Duitsland, 1,4 % in Nederland, 1,3 % in België en 1 % in Frankrijk.

De stijging van de Belgische REER gedefleerd met de loonkosten per eenheid houdt in dat het kostenconcurrentievermogen van ons land ook verminderd is.

Toelichting bij de tabel: Op basis van de resultaten van het laatst beschikbare jaar (het jaar vermeld in de tweede kolom van de overzichtstabel) geven de groene en rode kleur informatie over de positie van het land ten opzichte van de drie handelspartners (groen voor de beste positie en rood voor de slechtste). De richting van de pijlen geeft alleen de verandering in resultaten van het land ten opzichte van een jaar eerder en maakt dus geen vergelijking met de partnerlanden mogelijk. Voor de indicatoren waarvan een "ranking" werd uitgevoerd, geven de pijlen de verandering van de positie in de ranglijst aan.

Samenvatting prijsconcurrentievermogen							
Indicatoren	Jaar	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Min.	Max.
Productiviteit en loonkosten							
Loonkosten per eenheid (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)*	2018	1,8	2,7	1,0	1,7	-2,6 (IE)	12,2 (RO)
		↗	↗	↗	↗	↘	↗
Totale factorproductiviteit							
Totale factorproductiviteit (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)	2017	-0,1	0,8	1,6	1,0	-1,7 (LU)	2,2 (FI)
		↗	↘	↗	↗	↘	↘
Hoogte van de prijzen in netwerksectoren							
Elektriciteitsprijs, industriële verbruikers (rangschikking 1-4)	2018 S2	3	4	1	1	-	-
		=	=	↗	=	-	-
Gasprijs, industriële verbruikers (rangschikking 1-4)	2018 S2	1	2	2	2	-	-
		=	=	=	=	-	-
Telecomprijs (rangschikking 1-4)	2016	1	4	2	3	-	-
		↗	=	↘	↘	-	-
Inflatie							
Inflatie - GICP (wijziging in % t.o.v. vorig jaar)*	2019 S1	1,8	1,6	1,4	2,6	0,7 (PT)	4,0 (RO)
		↘	↘	↘	↗	↘	↘
Ruilvervoet							
Ruilvervoet goederen en diensten (index 2015 = 100)	2018	104,8	105,7	102,9	105,9	96,4(HR)	110,1(SK)
		↗	↗	↗	↗	↘	↗
Reële effectieve wisselkoers							
Reële effectieve wisselkoers gedefleerd door de consumptieprijzen (index 2010 = 100)	2018	104,6	101,7	99,7	101,1	91,5 (IE)	112,6 (EE)
		↗	↗	↗	↗	↗	↗

* Een negatief teken impliceert een daling van de loonkosten per eenheid, wat het concurrentievermogen ten goede komt.

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie

05 Samengestelde indicator van de boordtabel

3. Niet-prijsconcurrentievermogen

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) benadrukt met haar groeidoelstelling de belangrijke rol van het niet-prijsconcurrentievermogen in de economische groei en in het scheppen van banen. De Europese Commissie doet hetzelfde via haar kaderprogramma's.

Het niet-prijsgebonden of structurele concurrentievermogen van een land, sector of onderneming steunt op het vermogen om zich te onderscheiden van de concurrentie met andere middelen dan de prijs. Dat onderscheid wordt onder andere gecreëerd door innovatie en het intensieve gebruik van informatie- en communicatietechnologie in ondernemingen. Ook het ondernemerschap en onderwijs en opleiding spelen een belangrijke rol.

Een ander gegeven dat daartoe kan bijdragen, is het voeren van een beleid dat de marktwerking stimuleert en vergemakkelijkt en dat onder meer via reglementering bijdraagt tot het scheppen van een algemeen gunstig ondernemersklimaat.

In dit hoofdstuk, gewijd aan het structurele concurrentievermogen, worden de indicatoren voor innovatie, directe buitenlandse investeringen, digitale economie, ondernemerschap, concurrentie in de netwerkindustrieën en marktwerking in detail bestudeerd. De analyse van dat onderwerp wordt dan aangevuld met de arbeidsmarkt, onderwijs en opleiding en de ondersteuning van het bedrijfsklimaat.

3.1. Innovatie

Prestaties en uitgaven in O&O

Empirisch onderzoek toont aan dat er een positief verband bestaat tussen innovatie en het concurrentievermogen van ondernemingen. De econoom Michael Porter⁴² benadrukte reeds dat innovatie de sleutel is van het concurrentievermogen van ondernemingen, omdat het hun vermogen beïnvloedt om duurzame concurrentiële voordelen te behouden op veranderende markten.

Sinds 2011⁴³ zijn de prestaties op het vlak van innovatie verbeterd in vijftientwintig lidstaten van de EU. Ze gingen achteruit in drie van de lidstaten. De sterkste stijgingen werden genoteerd voor Litouwen, Griekenland, Letland, Malta, het Verenigd Koninkrijk, Estland en Nederland. De sterkst afgenomen prestaties werden vastgesteld in Roemenië en in Slovenië⁴⁴.

Denemarken, Finland, Nederland en Zweden bevinden zich onder de **innovatieleiders**, hun resultaten op het vlak van innovatie liggen duidelijk hoger dan het gemiddelde van de EU. Oostenrijk, België, Estland, Frankrijk, Duitsland, Ierland, Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk zijn **sterke innovators**: hun resultaten liggen boven of tegen het gemiddelde van de Europese Unie. Kroatië, Cyprus, Tsjechië, Griekenland, Hongarije, Italië, Letland, Malta, Polen, Portugal, Slowakije, Slovenië en Spanje noteren lagere resultaten dan het gemiddelde van de EU. Die landen zitten in de categorie **matige innovators**. Bulgarije en Roemenië tot slot zijn **bescheiden innovators**, hun resultaten op het vlak van innovatie liggen duidelijk onder het Europese gemiddelde.

In de uitgave van 2019 behoort Estland (voorheen matig innovator) tot de groep van sterke innovators. Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk (voorheen innovatieleiders) gaan over naar de groep van sterke innovators, en Slovenië (voordien sterk innovator) zakt naar de groep van matige innovators⁴⁵. Ondanks vijf opeenvolgende jaren van stijgende resultaten blijft België tot de groep van sterke innovators⁴⁶ behoren (grafiek 3-1). Ons land ligt voor op Frankrijk, maar blijft achter op

⁴² Porter, Michael E.(1990), The competitive advantage of nations.

⁴³ Eerste gegevens die beschikbaar zijn.

⁴⁴ Europees Innovatiescorebord 2019, "synthese", blz. 1.

⁴⁵ Europees innovatiescorebord 2019, "synthese", blz. 1.

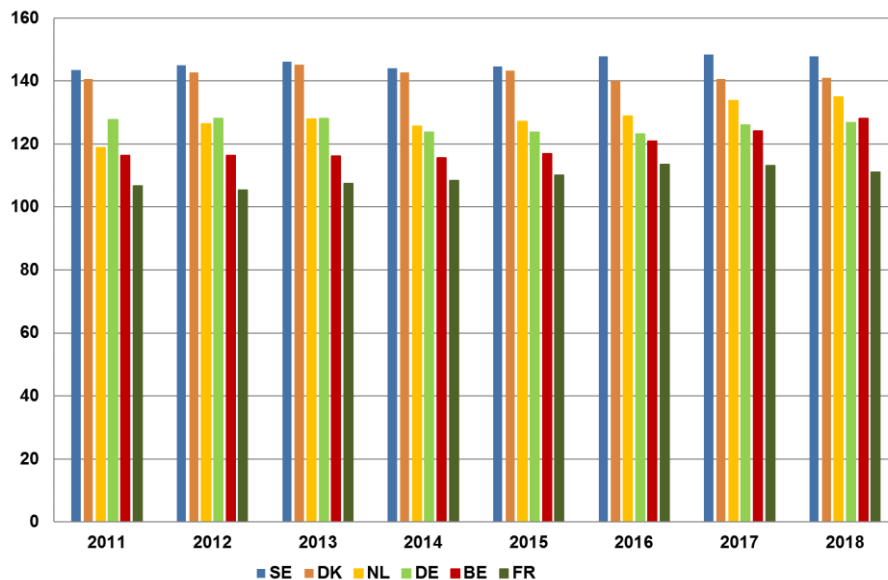
⁴⁶ De resultaten van het European Innovation Scoreboard blijven boven of nabij het gemiddelde van de Europese Unie liggen.

Nederland (sinds 2011), dat een spectaculaire sprong naar voren deed in de innovatie binnen kmo's (+71 % tussen 2011 en 2018).

De sterke punten van België liggen in zijn uitstekende O&O-stelsel, met name gemeten aan de hand van het aantal innoverende kmo's die samenwerken met andere partners, het aantal internationale wetenschappelijke co-publicaties, en het aantal ondernemingen die een ICT-opleiding bieden.

Grafiek 3-1. European Innovation Scoreboard

Prestatie ten opzichte van EU, 2010=100.

Bron: Europese Commissie.

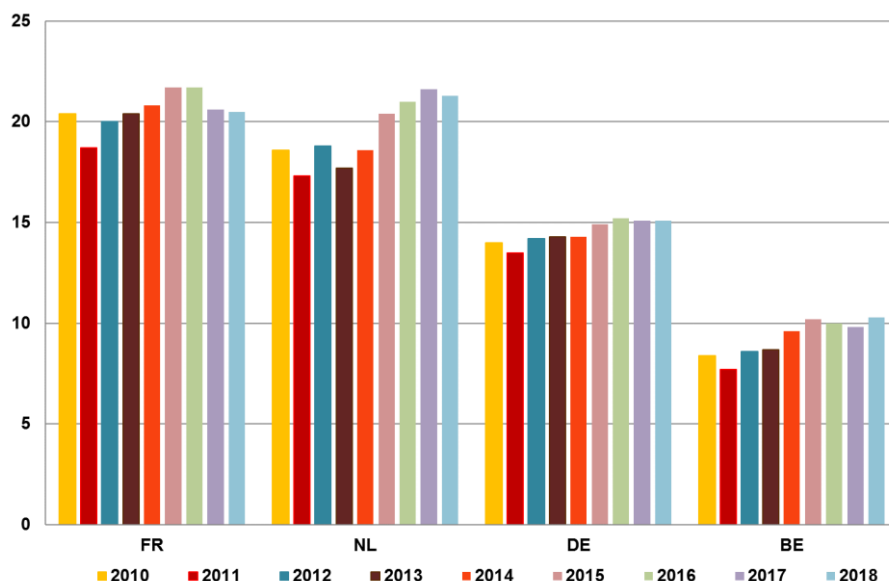
België presteert daarentegen ondermaats in:

- banen bij sterk groeiende ondernemingen
- kansengericht ondernemerschap
- innovatie-uitgaven buiten O&O.

België presteert in het algemeen genomen zwak in de uitvoer van hoogtechnologische producten⁴⁷ (grafiek 3-2). In 2018 was die slechts goed voor 10,3 % van de totale waarde van de Belgische uitvoer (+0,5 procentpunt ten opzichte van 2017). Niettemin ging dat cijfer erop vooruit sinds de economische en financiële crisis van 2008 (+3,5 procentpunt). Nederland, Frankrijk en Duitsland liggen ver vooruit op ons land in dit gebied, met een aandeel van respectievelijk 21,3 %, 20,5 % en 15,1 % (in volgorde -0,3, -0,1, +0 procentpunt ten opzichte van 2017).

⁴⁷Onder hoogtechnologische producten verstaat men producten die vervaardigd en diensten die verhandeld worden met een hoge O&O-intensiteit.

Grafiek 3-2. Uitvoer van hoogtechnologische producten
In % van de totale uitvoer.

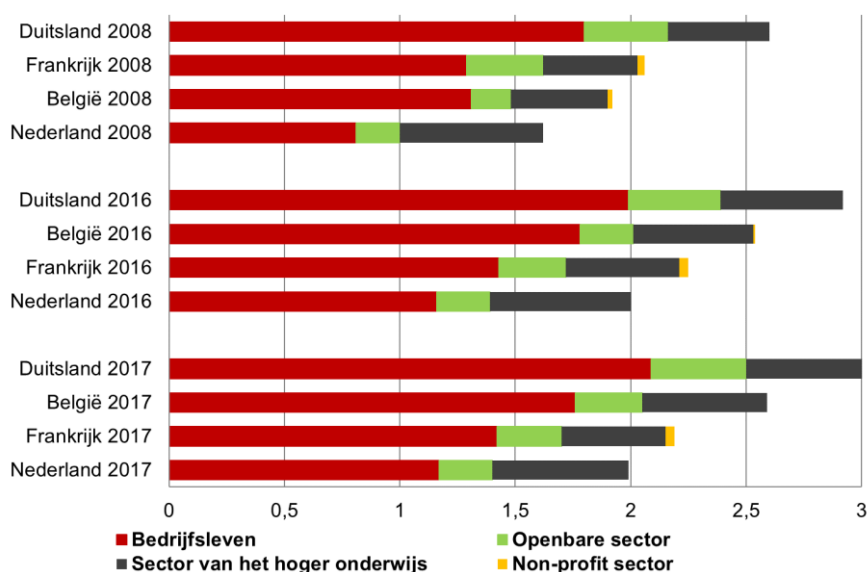

Bron: Eurostat.

De Europese Unie heeft zich in het kader van de Lissabon-strategie en vervolgens de Europa 2020-strategie tot doel gesteld om tegen 2020 een gemiddelde van 3 % van het bbp voor O&O-uitgaven te halen. Met globale O&O-uitgaven die een resultaat halen van 2,58 % van het bbp in 2017 (voorlopige gegevens) (grafiek 3-3) ligt België boven het gemiddelde van de EU28 (2,06 % van het bbp), de eurozone 19 (2,15 % van het bbp), Frankrijk (2,19 % van het bbp) en Nederland (1,99 % van het bbp). Daarentegen scoort het minder goed dan Duitsland (3,02 % van het bbp). Over een langere periode (2008-2017) was de groei van die indicator echter sterker in België (+0,66 procentpunt) dan in Duitsland (+0,42 procentpunt).

In 2017 kenden de O&O-uitgaven in percentage van het bbp (voorlopige gegevens) voor alle sectoren van België en van Duitsland een stijging ten opzichte van 2016, wat niet het geval is voor Frankrijk (-0,06 procentpunt) en Nederland (-0,01 procentpunt).

Grafiek 3-3. O&O-uitgaven
In % van het bbp.

Bron: Eurostat.

Uit grafiek 3-3 komt naar voren dat zowel in 2008 als in 2017 de bedrijfssector het overwegende deel van zijn O&O-uitgaven in België en bij zijn voornaamste handelspartners haalde. Voor dezelfde landen nemen de hoger onderwijssector en de openbare sector respectievelijk de tweede en derde plaats in.

Om de doelstelling van de Europa 2020-strategie te halen, werd er een hervormingsproces van het onderzoek- en innovatiebeleid ontwikkeld voor de verschillende Belgische overheden, dat in het Nationaal Hervormingsprogramma 2019 van België als volgt wordt samengevat:

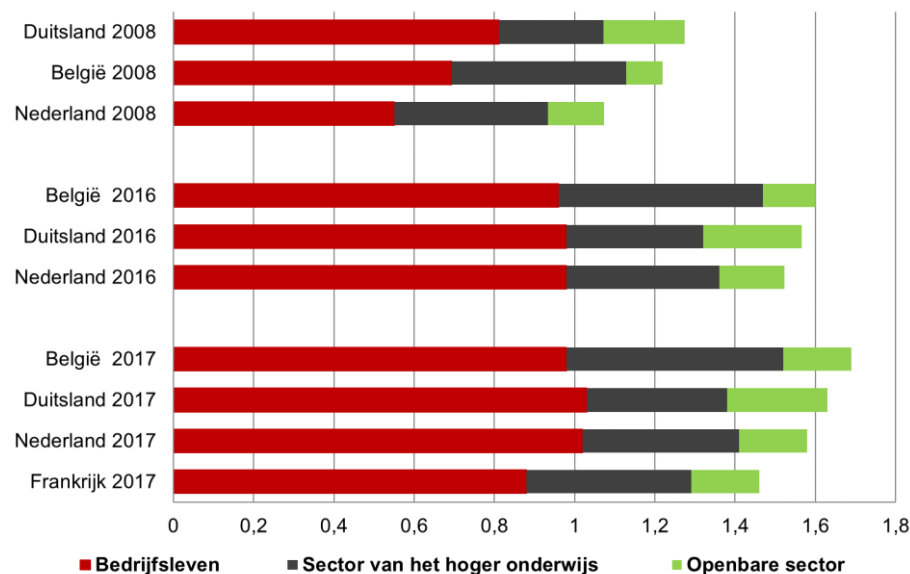
- Grote aandacht voor wetenschappelijk onderzoek en innovatie op het gebied van digitalisering van de maatschappij.
- Bijkomende investeringen in de O&O-infrastructuur door alle overheidsorganen van het land, met aandacht voor versterking van samenwerkingsverbanden tussen verschillende onderzoeksinstanties (privé/publiek of publiek/publiek).
- Optrekken van de fiscale steun voor onderzoek en innovatie voor een bedrag van 500 miljoen euro ten opzichte van het in 2018 vermelde bedrag.

O&O-personeel

In 2017⁴⁸ kende het aandeel O&O-personeel voor de hele economie verhoudingsgewijs een lichte toename op jaarbasis in België en bij zijn voornaamste handelspartners (met uitzondering van Frankrijk, wegens geen beschikbare resultaten voor 2016). Over een langere periode bekeken (2008-2017) nam het aantal O&O-werknemers toe met 0,50 procentpunt in Nederland, 0,46 procentpunt in België en 0,34 procentpunt in Duitsland (geen gegevens voor Frankrijk).

Grafiek 3-4. Aandeel van het O&O-personeel

In % van de tewerkstelling.

Bron: Eurostat.

Reeds in 2008 slorpte de bedrijfssector in België en in zijn voornaamste handelspartners het merendeel van de O&O-arbeidskrachten op ten opzichte van andere sectoren. Dat overwicht werd bevestigd in 2017 met een verdeling voor België van:

- 58 % van het personeel voor de bedrijfssector
- 32 % van het personeel voor het hoger onderwijs
- 10 % van het personeel voor de overheidssector.

⁴⁸ Laatste gegevens.

Octrooien

Het aantal geregistreerde octrooien is een element van de innovatiedynamiek en van de efficiëntie van het O&O-beleid. Het systeem van de octrooieerbaarheid van uitvindingen is bedoeld om onderzoek in de privésector te stimuleren, door de uitvinders in staat te stellen om winst te halen uit hun realisaties. Hierbij moet wel in het achterhoofd gehouden worden dat de octrooieerbare activiteit niet volledig overeenstemt met de O&O-prestaties van een land, omdat:

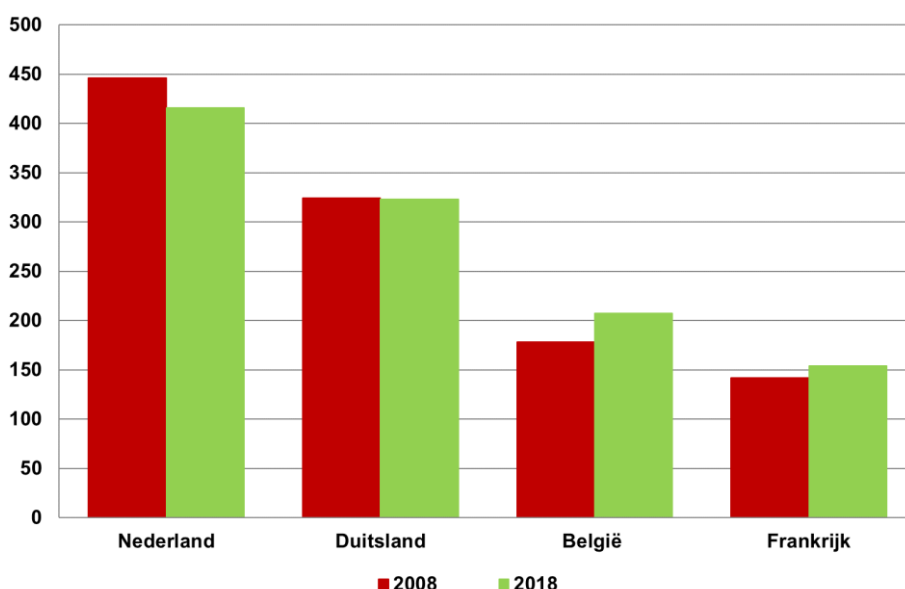
- sommige uitvindingen bewust niet geoctrooieerd worden om met name het industriële geheim te bewaren;
- sommige activiteiten niet octrooieerbaar zijn;
- sommige octrooien niet noodzakelijk leiden tot een innovatie van producten of diensten op de markt (bijv. procesinnovatie).

In de rangschikking van het Europees Octrooibureau neemt België in 2018 de 13e plaats in, met 2.360 octrooiaanvragen (+9,7 % ten opzichte van 2017). Duitsland neemt de 2e plaats in (met 26.734 aanvragen, +4,7 % op jaarbasis), Frankrijk de 4e plaats (met 10.317 aanvragen, -2,8 % op jaarbasis) en Nederland de 8e plaats (met 7.140 aanvragen, +1,4 % op jaarbasis).

De rangschikking kan verschillen als het aantal bij het EOB ingediende Belgische octrooiaanvragen bekeken wordt ten opzichte van de totale bevolking van het land (in miljoen inwoners). Nederland krijgt dan de beste score van de bestudeerde landen, met 415,6 octrooiaanvragen, gevolgd door Duitsland met 322,9 aanvragen, België met 207 aanvragen, en Frankrijk met 154,2 aanvragen. Zowel in 2008 als in 2018 neemt het cijfer van België duidelijk af vergeleken met de prestatie van Nederland en van Duitsland (grafiek 3-6). In 2018 vroeg België 2 keer⁴⁹ minder octrooien aan dan Nederland en 1,6 keer minder dan Duitsland. Daarentegen diende ons land 1,3 keer meer aanvragen van octrooien in dan Frankrijk. De daling stelt men ook vast wanneer men de plaats van België vergelijkt met de best presterende landen op het vlak van innovatie, namelijk de Scandinavische landen (Zweden, Finland en Denemarken). Er moet echter op gewezen worden dat net als Frankrijk (+12,3 aanvragen) en anders dan Nederland (-30,5 aanvragen) en Duitsland (-1,3 aanvragen) ons land een hoger cijfer noteert (+29 aanvragen) in 2018 ten opzichte van 2008.

Grafiek 3-5 Octrooiaanvragen bij het EOB

In aantal aanvragen per miljoen inwoners.

Bron: EOB.

Om de efficiëntie van de O&O-uitgaven van een land te meten, kunnen ze worden gedeeld door het totale aantal octrooiaanvragen bij het EOB. Hieruit blijkt dat het niet de landen met de hoogste

⁴⁹ Per miljoen inwoners.

O&O-uitgaven zijn die het best presteren. Dat is het geval voor Duitsland, dat weliswaar tot de best presterende landen van de EU behoort in termen van het aantal octrooiaanvragen, maar dat in verhouding tot het niveau van de O&O-uitgaven een lagere efficiëntie van die uitgaven toont. De prestaties van België voor die ratio moeten verbeteren, want ons land blijft achter ten opzichte van Duitsland en de Scandinavische landen.

De magere score van België voor de indiening van octrooiaanvragen is het gevolg van verschillende factoren.

Ten eerste wordt België gekenmerkt door een sterke uitbreiding van de tertiaire sector (bijna 69 % van het Belgische bbp wordt gegenereerd door de tertiaire sector) en een economisch weefsel dat overwegend (voor meer dan 97 %) uit kmo's bestaat. De meeste octrooiaanvragen zijn echter over het algemeen afkomstig van grote ondernemingen, hoofdzakelijk uit de verwerkende industrie (zoals Solvay S.A., Umicore N.V., UCB Pharma). De kmo's worden vaak geconfronteerd met een gebrek aan informatie over het beheer van intellectuele eigendom en een gebrek aan technische en financiële middelen om hun innovaties te octrooieren.

Ten tweede zijn, net als de O&O-uitgaven, de octrooiaanvragen in België grotendeels afkomstig van filialen van buitenlandse ondernemingen. Zo is het aandeel van binnenlandse octrooien waarvan de houders in het buitenland gevestigd zijn, bijzonder hoog in België (41,2 % in 2015) in vergelijking met Duitsland (18,2 %), Frankrijk (21,3 %) en Nederland (20,7 %)⁵⁰. Dat fenomeen weerspiegelt goed de zeer sterke aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen in de Belgische economie. Die ondernemingen voeren O&O-activiteiten uit in België, maar beheren hun intellectuele eigendom vanuit het land waar de moedermaatschappij gevestigd is.

De lage O&O-intensiteit in de Belgische economie kan overigens deels verklaard worden doordat België achterblijft op het gebied van het aantal octrooiaanvragen. Daarnaast vormt de specialisatie van de Belgische economie in de productie van low- tot medium-tech-goederen waarvoor technologische innovatie relatief beperkt is ook een handicap.

3.2. Directe buitenlandse investeringen

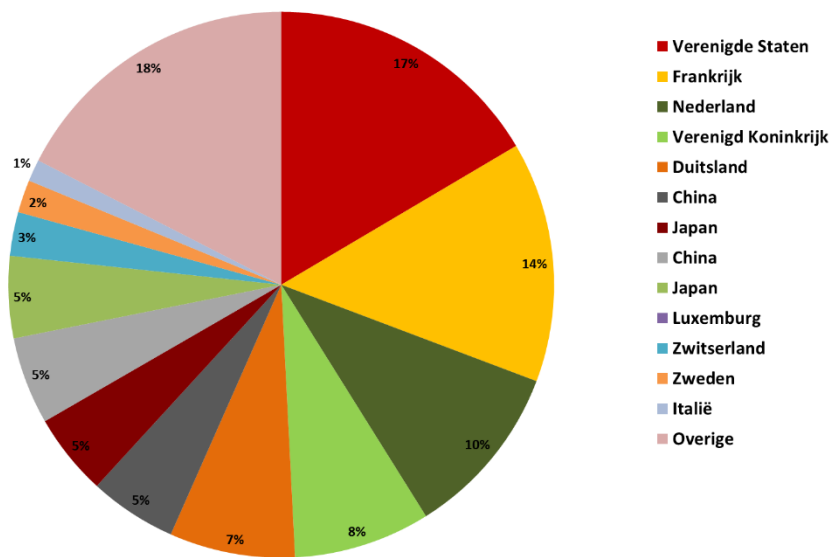
De aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen in ons land versterkt het niet-kostenconcurrentievermogen. De buitenlandse investeringsstromen zorgen voor directe economische activiteit en tewerkstelling maar ook voor kennisoverdracht, bovendien stimuleren ze innovatie.

De jaarlijkse attractiviteitsbarometer⁵¹ van Ernst & Young publiceert informatie over de oorsprong en de bestemmingen (sectoren, nieuwe of uitbreidingsprojecten) van investeringsprojecten van ons land. België wist in 2018, een recordjaar, 278 buitenlandse investeringsprojecten aan te trekken, dat zijn er 29 % meer dan in 2017. Die investeringsprojecten gingen bovendien gepaard met 7.363 nieuwe jobs. De meeste buitenlandse investeringsprojecten gingen naar Vlaanderen en Brussel (resp. 169 en 61), al leverden de projecten in Wallonië meer jobs per project op. De brexit is volgens de attractiviteitsbarometer een mogelijke reden voor het grote aantal toegenomen investeringsprojecten in België. Het aantal investeringsprojecten vanuit het Verenigd Koninkrijk in België nam toe van 13 in 2017 naar 25 in 2018.

⁵⁰OECD Statistics (laatste gegevens die beschikbaar zijn).

⁵¹ Ernst & Young (2019), [Barometer van de Belgische Attractiviteit. Strong growth across the board](#), juni.

Grafiek 3-6. Oorsprong van de investeringsprojecten in België, 2018
In %.

Bron: Ernst & Young.

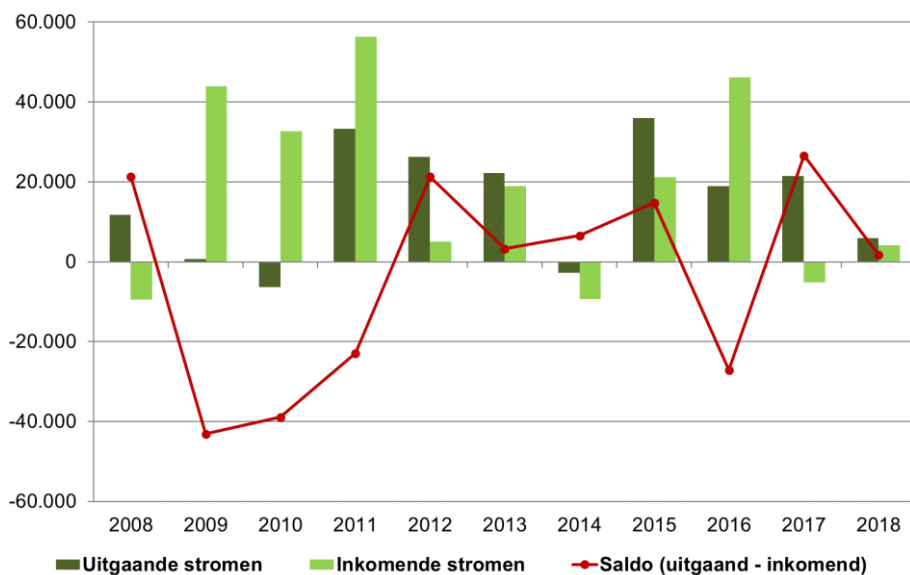
De Nationale Bank van België verzamelt eveneens cijfers over de directe buitenlandse investeringen⁵². Ze maakt daarvoor gebruik van gegevens uit de betalingsbalans. De buitenlandse investeringen en investeringsstromen worden opgesteld volgens het activa/passiva-principe en volgens het inkomend/uitgaand-principe. Die laatste cijfers worden in dit rapport geanalyseerd omdat ze de richting van de stromen aangeven en dat dus meer zegt over de oorsprong en bestemming van de investeringen en de aantrekkelijkheid van ons land. Het activa/passiva-principe geeft een eerder boekhoudkundige weergave van de investeringen.

Doordat de uitgaande investeringsstromen opnieuw de inkomende overtroffen, bleef het saldo van de directe buitenlandse investeringen ook in 2018 positief. Niettemin daalde het saldo ten opzichte van 2017. De inkomende investeringsstromen bedroegen 4,1 miljard euro in 2018, terwijl er een bedrag ten belopen van 5,8 miljard aan investeringen ons land verliet. Zo werd een positief saldo bereikt van 1,7 miljard euro in 2018, na een saldo van 26,6 miljard euro in 2017.

⁵² Er is sprake van directe investeringen wanneer een investeerder uit het ene land een investering doet die hem controle geeft over of invloed in een onderneming uit een ander land. Controle over of invloed in een buitenlandse onderneming kan onmiddellijk verkregen worden:

- wanneer een investeerder minstens 10 % van de stemrechten of van de gewone aandelen van een onderneming in het buitenland heeft,
- maar ook op indirecte manier door stemrechten te hebben in een andere onderneming die op haar beurt stemrechten heeft in een onderneming.

Grafiek 3-7. Directe buitenlandse investeringsstromen, België
In miljoen euro.

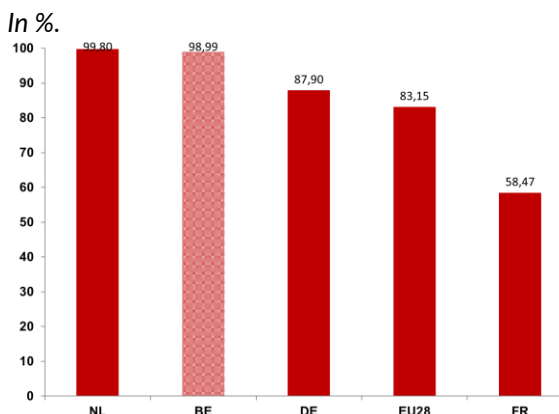
Bron: NBB (betalingsbalans 12 augustus 2019).

3.3. Digitale economie

Verbinding

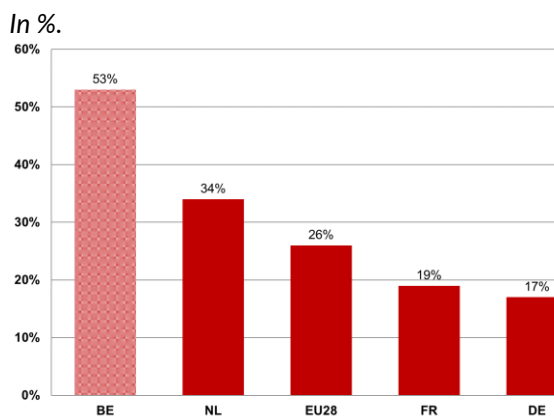
Connectiviteit is een sterk punt van België op het vlak van de digitale economie. Het profiteert daarbij van de ruime beschikbaarheid van degelijke vaste en mobiele netwerken en het wijdverbreide gebruik van die technologie bij de bevolking en de ondernemingen.

Grafiek 3-8. Dekkingsgraad van de bevolking door vaste breedband, juni 2018

Bron: Europese Commissie, Digital Agenda Scoreboard.

Grafiek 3-9. Aandeel vaste-breedband-abonnementen van min 100 Mbps

Bron: Fixed broadband subscriptions by speed, juli 2018, COCOM.

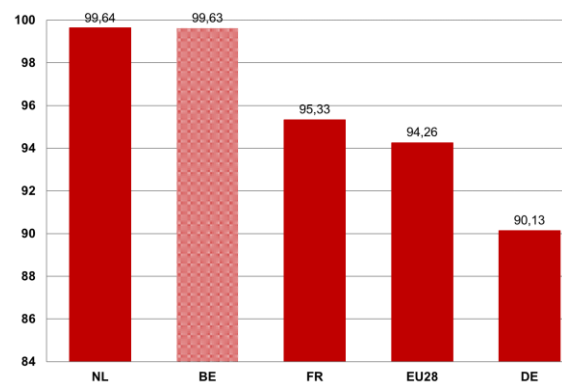
België behoudt zijn positie in de kopgroep van de EU28 wat betreft de dekking van de bevolking door netwerken van het type NGA (kabelnetwerken zoals FTTH, FTTB, VDSL, Docsis 3.0 met een debiet van ten minste 30 Mbps). Het verliest evenwel een plaats in het voordeel van Nederland. Malta neemt de eerste plaats in met 100 % dekking van de bevolking, wat grotendeels te verklaren is door het kleine grondgebied en de zeer grote bevolkingsdichtheid. Bijna 99 % van de bevolking van België kan beschikken over een internetverbinding van het type NGA, terwijl het gemiddelde

van de EU28 bij 83,15 % ligt. Wij liggen ver voor op al onze buurlanden, behalve Nederland. Opmerkelijk is dat België een van de weinige landen is waar de dekking van de vaste breedband (99,93 %) en van de vaste breedband van het type NGA dicht bij elkaar liggen, hetgeen een bewijs vormt van de degelijkheid en dichtheid van onze vaste infrastructuur.

België neemt de vierde plaats van de EU28 in voor het aandeel abonnementen voor vaste breedband met een debiet van ten minste 100 Mbps. Het wordt voorafgegaan door Zweden (71 %), Roemenië (68,3 %) en Portugal (67,8 %). Die drie landen kennen een gevorderde verspreiding en van de glasvezelkabel, wat beslist niet het geval is in België. Hoewel ons cijfer twee keer hoger ligt dan dat van de EU28, lijkt ons land enigszins te stagneren tussen 2017 en 2018, met een groei van slechts 1 procentpunt tegenover 16 procentpunt tussen 2016 en 2017.

Grafiek 3-10. Dekkingsgraad van de bevolking door 4G-netwerken, 2018

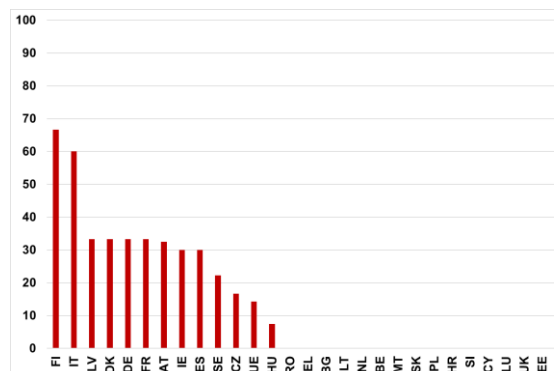
In % van de huishoudens.

Bron: Broadband coverage in Europe, studies for the EC by IHS and Point Topic (2016 onwards, SMART 2016/0045LTE).

Grafiek 3-11. Aandeel van het toegewezen 5G-spectrum

In % van het totaal geharmoniseerd 5G-spectrum.

Bron: Europese Commissie, Digital Economy and Society Index.

Die indicator wordt berekend vanaf de gemiddelde dekking van alle operatoren in elk land. De dekking van de bevolking door 4G is zo goed als volledig, daar 99,63 % van de gezinnen in een gebied woont dat gedekt is door 4G. België behoort samen met Denemarken en Zweden tot de drie landen die die prestatie halen. Het heeft een kleine achterstand op Nederland maar loopt voor op Frankrijk (95,3 %) en op Duitsland (90,1 %). Hoewel de dekking van het 4G-netwerk zeer goed is in België, slaagt ons land er niet in zijn achterstand op het vlak van penetratie van mobiel snel internet in te lopen. In juli 2018 telde België 76 abonnementen voor een mobiele snelle verbinding op 100 inwoners, terwijl het gemiddelde van de EU28 bij 96 lag, hetgeen ons op een zeer bescheiden vierentwintigste plaats van de EU situeert. Een van de hypothesen die men naar voren kan schuiven ter verklaring van die situatie ligt in een laag gebruik van mobiel internet door senioren (65-74 jaar).

5G

5G is de 5e generatie mobiele netwerktechnologie, ontworpen om te beantwoorden aan de behoefte van het snel groeiende datavolume en van de connectiviteit van de moderne samenleving. De editie 2019 van de DESI bevat een nieuwe indicator over de status van de voorbereidingen voor 5G. Hij wordt berekend op basis van het spectrum dat reeds toegekend is en dat klaar is om tegen 2020 door 5G gebruikt te worden.

Grafiek 3-11 laat zien dat verschillende landen reeds goed op weg zijn bij de ontwikkeling van de 5G-technologie, met name Finland en Italië, waar meer dan 50 % van het voor 5G gereserveerde spectrum reeds werd toegewezen. Frankrijk en Duitsland zijn ook goed gevorderd, met respectievelijk een toewijzingsgraad van het spectrum van 33 %. In België stelde de federale regulator het najaar 2019 als termijn voor de toekenning van de eerste frequentiebanden, maar het proces is nog niet begonnen bij gebrek aan akkoord tussen de federale overheid en de gewesten. Dat akkoord moet een van de prioriteiten van de toekomstige federale regering vormen,

om te vermijden dat België achterop blijft bij de ontplooiing van de 5G-netwerken. Die netwerken zijn van cruciaal belang zowel qua infrastructuur als qua toekomstige digitale diensten.

Investerings

In 2018 investeerden de voornaamste Belgische telecommunicatiebedrijven (Proximus, Telenet, Voo, Orange, Brutélé, Colt, Verizon en BT) meer dan 1,7 miljard euro in vaste activa (zonder licentiekosten), dat is een toename met 3,4 % ten opzichte van 2017. Zij zijn goed voor ongeveer 23,9 % van de omzet van de elektronische communicatie in 2018. De investeringen gebeurden voor 49 % voor het vaste netwerk tegenover 23 % in het mobiel netwerk. Proximus en Telenet leverden de grootste bijdragen aan die investeringen, met voor Proximus de uitrol van het Titan-netwerk (voice, data, mobiel en televisie), dat geleidelijk het bestaande IP-netwerk zal vervangen, en van het glasvezelnetwerk, terwijl Telenet de modernisering van zijn coaxiaal kabelnetwerk voortzette.

Focus. Is België klaar voor artificiële intelligentie?⁵³

Wat is artificiële intelligentie?

Van Frankenstein waarin een levende machine werd gecreëerd, tot de “Bombe machine” van Alan Turing om de enigmacodes te breken: artificiële intelligentie (AI) kent al een lange geschiedenis. De grote doorbraak kwam er pas de jongste jaren, maar vandaag is AI overal. Denk maar aan de persoonlijke aanbevelingen op Netflix en Amazon, de populaire vertaalrobot Google Translate, maar ook de chatrobots van klantendiensten en zelfs zelfrijdende wagens.

De Europese Commissie definieert artificiële intelligentie als volgt:

“AI refers to systems that display intelligent behaviour by analysing their environment and taking actions – with some degree of autonomy – to achieve specific goals. AI-based systems can be purely software-based, acting in the virtual world (e.g. voice assistants, image analysis software, search engines, speech and face recognition systems) or AI can be embedded in hardware devices (e.g. advanced robots, autonomous cars, drones or Internet of Things applications).”

De literatuur onderscheidt 4 soorten artificiële intelligentie:

1. Reactieve AI is de meest simpele vorm en dateert al van de jaren 50, toen wetenschappers robots leerden dammen. Reactieve AI betekent dat een AI-systeem kan reageren op een situatie die zich voordoet. Hierbij kan het alleen gebruikmaken van informatie die op dat moment in de huidige situatie aanwezig is, want een reactief AI-systeem kan geen herinneringen opslaan, en dus geen beroep doen uit ervaringen uit het verleden om in het heden beslissingen te nemen.
2. “Beperkt geheugen systemen” kunnen in beperkte maten herinneringen opslaan en daardoor hun beslissingen ook voor een deel baseren op informatie uit het verleden. Die vorm van AI is zeer actueel en omvat bijvoorbeeld machine learning.
3. Het wordt niet uitgesloten dat er in de toekomst zogenaamde “theory of mind systemen” worden ontwikkeld. Theory of mind impliceert het begrip dat mensen, wezens en objecten in onze wereld gedachten en gevoelens hebben die hun eigen gedrag gaan sturen. Dat begrip maakt het mogelijk om sociale interacties aan te gaan.
4. De laatste stap in artificiële intelligentie is om systemen te bouwen die niet alleen een besef hebben van de mensen rondom hen, maar ook van zichzelf. Dit is nog toekomstmuziek omdat momenteel te weinig geweten is over zelfbewustzijn en menselijke intelligentie.

⁵³ Voor meer informatie hierover: zie Trefpunt Economie nr 19
<https://economie.fgov.be/nl/publicaties/trefpunt-economie-2019-19>

AI-vriendelijk klimaat in België

België is een van de digitale koplopers in de EU. Volgens de DESI-index (zie ook Focus DESI) van de Europese Commissie staat België in 2019 op de derde plaats voor de integratie van digitale technologie in ondernemingen. Met een hoge penetratiegraad van robots in de verwerkende nijverheid bevindt ons land zich wereldwijd in de top 10 van landen die het meest geautomatiseerd zijn (volgens de International Federation of Robotics). Die factoren dragen bij aan de ontwikkeling en de invoering van IA in Belgische ondernemingen.

Anderzijds kent België een tekort aan ICT-specialisten en telt ons land ook minder afgestudeerden in ICT. Dat vormt een rem op het innovatievermogen van ondernemingen. België onderscheidt zich evenwel wat betreft opleidingen op ICT-vlak: 36 % van de Belgische ondernemingen geeft aan ICT opleidingen te voorzien voor zijn personeel, wat ons land op een gedeelde eerste plaats (met Finland) zet in Europa. Op vlak van digitale intensiteit bekleedt ons land de 6e plaats in de Europese Unie, wat bijdraagt tot een gunstige voedingsbodem voor AI.

Verder bevestigen peilingen de Belgische vooruitgang voor AI. Volgens peilingbureau Ipsos worden 54 % van de werknemers geconfronteerd met AI op het werk of verwachten dat binnen de twee jaar. Zij zijn ook overwegend positief over het gebruik ervan en meer dan de helft ondervindt een positief effect op zijn productiviteit. Volgens consultancybureau Ernst&Young (in opdracht van Microsoft) investeren Belgische bedrijven relatief veel in AI, al blijven ze achter op koplopers Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Belgische ondernemingen richten zich daarbij voornamelijk op machine learning (81 %). Sectorfederatie Agoria schat het potentieel van AI hoog in.

Strategie en beleid

Samen met de andere Europese lidstaten, ondertekende België op 10 april 2018 een "Declaration of cooperation on Artificial Intelligence". Hierbij toonden de lidstaten hun engagement om samen te werken op de belangrijkste aspecten van artificiële intelligentie, gaande van het waarborgen van het concurrentievermogen van de EU tot de aanpak van sociale, economische, ethische en juridische vraagstukken.

Op 25 april 2018 kwam de Europese Commissie met een nieuw initiatief over artificiële intelligentie. De Commissie stelde een driedelige aanpak voor: publieke en particuliere investeringen in AI moeten worden verhoogd, er moeten voorbereidingen worden getroffen voor sociaaleconomische veranderingen en er moet voor een passend ethisch en juridisch kader worden gezorgd.

In december 2018 presenteerde de Europese Commissie een gecoördineerd plan dat in overleg met de lidstaten werd opgesteld om de ontwikkeling en het gebruik van AI in Europa te bevorderen. De belangrijkste punten in dit plan zijn:

- maximaliseren van investeringen door partnerschappen,
- Europese dataruimten creëren,
- talent, vaardigheden en permanente educatie bevorderen en
- ethische en betrouwbare AI ontwikkelen.

Een expertengroep - AI4Belgium- werkte aan de aanbevelingen voor een Belgische AI-strategie. Er werden 5 thema's naar voor geschoven:

- onderwijs en vorming,
- het ontwikkelen van een data-strategie,
- het omarmen van AI in de privésector,
- innovatie en verspreiding en
- het verbeteren van AI bij publieke diensten.

Op basis van de aanbevelingen coördineert de FOD Economie het ontwikkelen van een nationaal AI-plan , rekening houdend met de speerpunten uit het Europese plan en de bijdragen van de federale en regionale departementen.

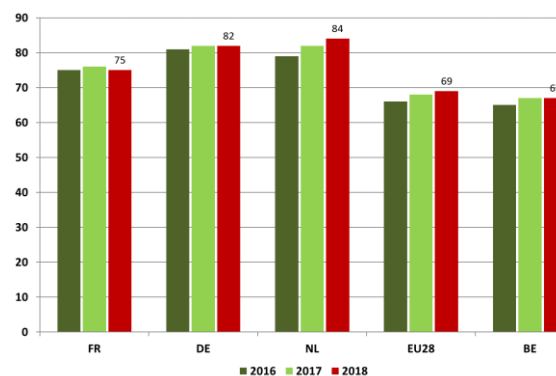
Elektronische handel

Particulieren

In 2018 bestelden 67 % van de Belgische internetgebruikers online producten en/of diensten, dat is een stijging met 7 procentpunt ten opzichte van 2017. Hoewel dat percentage constant groeit, blijft de prestatie van België enigszins achter op het Europese gemiddelde (69 %), en het verschil met de buurlanden is vrij groot, vooral met Nederland (84 %) en Duitsland (82 %). Er blijft dus nog een vrij ruime groeimarge bestaan voor de elektronische handel bij particulieren in België, vooral bij personen tussen 55 en 74 jaar, waar het verschil met de buurlanden nog groter is.

Grafiek 3-12. Aandeel particulieren die goederen en diensten kopen via het internet, 2016-2018

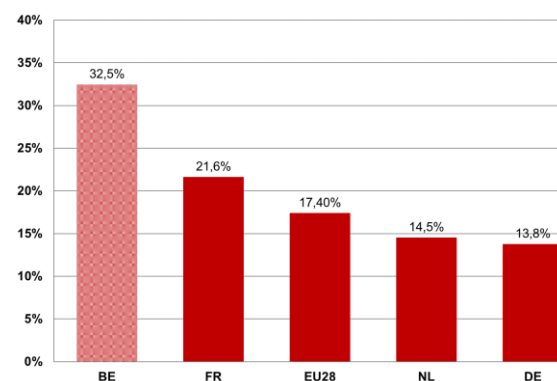
In % van de personen tussen 16 en 74 jaar die internet hebben gebruikt in de laatste 12 maanden.

Bron: Europese Commissie, Digital Agenda Scoreboard.

Grafiek 3-13. Aandeel van de omzet uit elektronische handel, 2018

In %.

Bron: Europese Commissie, Digital Agenda Scoreboard.

Ondernemingen

België presteert erg goed voor wat betreft het aandeel in de omzet van ondernemingen dat voortgebracht wordt door de elektronische handel (website + EDI⁵⁴). In 2018 bedroeg dat aandeel 32,5 %, dat is de op een na beste prestatie van de EU28, net na Ierland (35,1 %). De situatie is iets minder gunstig voor de kmo's⁵⁵, waar dit cijfer 12,5 % bedraagt, waarmee we op de achtste plaats in de EU komen, ver achter Ierland (26 %), dat dankzij zijn gunstig fiscaal beleid grote spelers van de e-commerce en van het internet op zijn grondgebied herbergt.

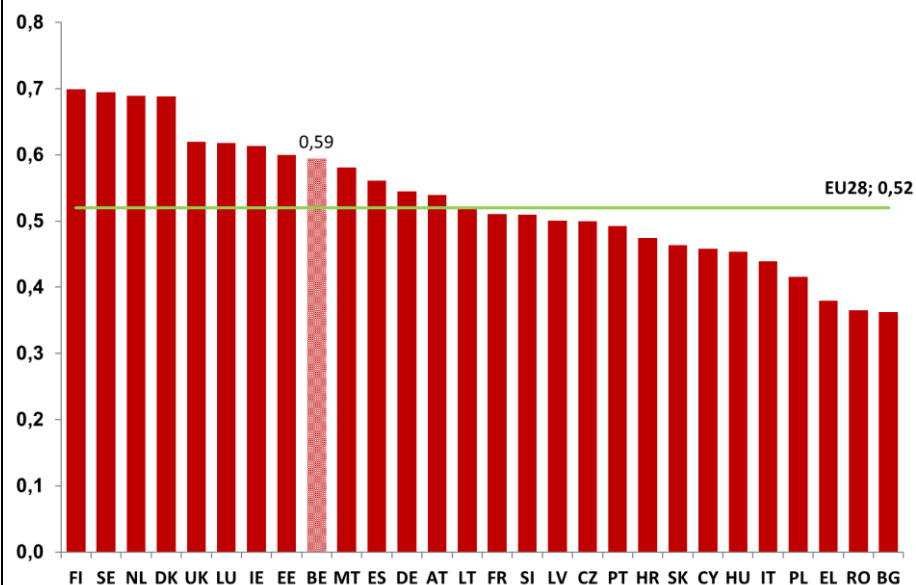
⁵⁴ EDI, Electronic Data Interchange, is een standaard voor de elektronische uitwisseling van gegevens.

⁵⁵ 10-249 personen.

Focus. DESI – 2019

België staat op de negende plaats in de DESI-rangschikking van 2019 met een algemene score van 0,59. Hoewel onze score verbeterd is ten opzichte van 2018 ging ons land niet vooruit in de rangschikking. De sterke punten van België liggen in de uitstekende connectiviteit, met krachtige en zeer dichte vaste en mobiele netwerken. De integratie van de technologie in de ondernemingen vormt eveneens een sterk punt, meer bepaald wat betreft het gebruik van elektronische gegevensuitwisseling en van Big Data. Voor het gebruik van diensten op het internet situeert België zich in het Europese gemiddelde. Dat geldt ook voor het menselijk kapitaal, behalve het percentage ICT-gediplomeerden, waarvoor België zich in de Europese achterhoede bevindt. De aandachtspunten gelden digitale overheidsdiensten en meer bepaald het aantal gebruikers van online-diensten, de beschikbaarheid van overheidsdiensten voor ondernemingen, de mate waarin online-diensten toegankelijk zijn voor de burgers, en het open data-beleid.

Grafiek 3-14. DESI-index, 2019

Bron: Europese Commissie.

3.4. Ondernemerschap

Innovatie vormt de stuwende kracht van het niet-kostenconcurrentievermogen. Ook ondernemerszin kan in zekere zin als innovatief en vernieuwend gezien worden en vormt een belangrijke factor van het concurrentievermogen.

Ondernemingszin

“Een ondernemer innoveert, ziet en creëert nieuwe opportuniteiten, waagt zich aan het onbekende, het onzekere, introduceert nieuwe producten op de markt, bepaalt de plaats, de vorm en de inzet van zijn middelen en beheert zijn zaak en staat in concurrentie met anderen voor het

behoud of het bekomen van marktaandeel⁵⁶. Ondernemerschap is dus sterk ingegeven door het gedrag van de ondernemer en heeft een belangrijke psychologische dimensie.

Hoewel de cijfers van de Global Entrepreneurship Monitor (GEM) inmiddels dateren van 2015 (2016 voor Vlaanderen), viel steeds op dat de ondernemingszin in België minder ontplooid is dan in de buurlanden. Bovendien ontbreekt het de Belgen, volgens de REDI-index, ook aan groeiambities en netwerken, en ook het aanzien van ondernemers is vrij laag⁵⁷. Aan dit culturele aspect werd er weliswaar sterk gewerkt de afgelopen jaren door de inspanningen in het onderwijs waarbij leerlingen reeds op jonge leeftijd worden geprikkeld voor ondernemerschap.

De federale overheid doet samen met de gewesten het nodige om de ondernemerszin van de Belgen naar een hoger niveau te tillen. Zo worden bepaalde drempels op kostenvlak weggenomen (bv. lastenverlagingen voor eerste aanwervingen in kmo's), wordt de toegang tot financiering gefaciliteerd (zie verder) en worden er ondernemersnetwerken uitgebouwd.

Ook op gewestelijk vlak worden initiatieven uitgewerkt om (de stap naar) ondernemen te vereenvoudigen⁵⁸. In Wallonië werd een loket geopend bij SOWALFIN die de toegang tot informatie voor nieuwe of bestaande ondernemers vergemakkelijkt en waar bovendien ook advies op maat kan ingewonnen worden. Ook in Vlaanderen wordt meer en meer de focus gelegd op persoonlijke begeleiding: ondernemingen kunnen met hun businesscase terecht bij de VLAIO bedrijfsadviseurs om hun ideeën af te toetsen en plannen te bespreken. Verder werd er ook een e-loket opgericht waar ondernemers hun lopende dossiers voor Vlaamse overheidsmaatregelen kunnen opvolgen. In Brussel wordt eveneens ingezet op duidelijkere informatieverstrekking: Mybusinesspass, verschaft duidelijke, complete en gestructureerde informatie rond ondersteuning voor ondernemers, afgestemd op de fase van de levenscyclus (starter, groeier, ...) waarin de ondernemer zich bevindt.

Dynamiek van zelfstandigen en van ondernemingen

België telde 594.600 zelfstandigen (van 15 tot 64 jaar) in 2018 volgens de Eurostat-cijfers, een afname van 0,8 % ten opzichte van 2017. Het aantal zelfstandigen ten opzichte van de totale actieve populatie (van 15 tot 64 jaar) lag in België (11,9 %) hoger dan in Duitsland (8,4 %) en Frankrijk (10 %), maar lager dan in Nederland (14,8 %). Cijfers van de GEM tonen echter aan dat men in België meer uit noodzaak⁵⁹ (wegens gebrek aan andere jobkansen) overgaat tot ondernemen dan in de buurlanden. In Nederland kozen door het gunstige statuut als zelfstandige-zonder-personeel meer ondernemers ervoor om zich te laten registreren als zelfstandige.

In 2018 waren 33,8 % van de Belgische zelfstandigen vrouwen, net als in Frankrijk. Hoewel het totaal aantal zelfstandigen in België daalde in 2018, nam het aantal vrouwelijke zelfstandigen toe. Het vrouwelijke ondernemerschap zit dan ook in de lift, mede door promotiecampagnes op federaal vlak. In Duitsland en Nederland echter lag de verhouding nog hoger (resp. 34 % en 36,6 %).

⁵⁶ Braunerhjelm, P. (2010), [Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth - past experience, current knowledge and policy implications](#), Working Paper Series from Swedish Entrepreneurship Forum WO2010:02, Swedish Entrepreneurship Forum and the Royal Institute of Technology, blz.8.

⁵⁷ Regional Entrepreneurship and Development Index (REDI) van de Europese Commissie, periode 2007-2013.

⁵⁸ [Nationaal Hervormingsprogramma van België 2019](#), April 2019.

⁵⁹ Tegenover ondernemerschap uit *noodzaak* staat ondernemerschap uit *opportuniteit*. Dit laatste is ook in België de belangrijkste reden om over te gaan tot ondernemen, ondanks de vrij hoge noodzaak vergeleken met de andere landen.

Focus. Ondernemerschap en diversiteit

Bepaalde bevolkingsgroepen (vrouwen, allochtonen, jongeren...) zijn ondervertegenwoordigd op vlak van ondernemerschap daarom zet de FOD Economie in op het stimuleren van ondernemerschap bij die groepen. In 2017 werd een succesvolle campagne rond vrouwelijk ondernemerschap gevoerd. Met een stijging van het vrouwelijke ondernemerschap tot gevolg (zie cijfers hierboven). In het najaar van 2018 werd ingezet op ondernemen in diversiteit, het stimuleren van ondernemerschap bij personen van buitenlandse afkomst.

In het kader van de campagne werd ook een studie⁶⁰ uitgevoerd om het aantal zelfstandigen van buitenlandse afkomst in kaart te brengen. Uit het onderzoek bleek dat 68,5 % van de zelfstandigen in België van Belgische origine zijn, 20,8 % van vreemde origine en 10,6% van onbepaalde origine (cijfers 2015). In de periode 2008-2015 groeide de groep vreemde origine drie keer sneller dan Belgische origine: 39,8 % tegenover 14,5 %, maar in aantal groeide Belgische origine dan weer sterker. Wanneer die cijfers internationaal vergeleken worden op basis van Eurostat-cijfers, blijkt dat ons land een hoger dan gemiddeld aandeel zelfstandigen heeft met een ander geboorteland, dat is vergelijkbaar met bv. Oostenrijk en Zweden.

De grootste groepen⁶¹ in de categorie vreemde origine zijn de EU14 (48,5 %), de EU13 (16,2 %), de Maghrebijnen (8,9 %) en de kandidaat-EU (7,2 %). Zelfstandigen van vreemde origine zijn over het algemeen jonger en heel sterk vertegenwoordigd in Brussel. Bijna 40 % van de zelfstandigen met vreemde origine oefent een handelsactiviteit uit, 26 % van hen werkt in de nijverheid. Bovendien is de zelfstandige in hoofdberoep oververtegenwoordigd bij vreemde origine terwijl ondernemers met Belgische origine dit meer in bijberoep doen, of actief zijn na pensioen(leeftijd). Tot slot, de zelfstandigheidsgraad van de categorie Belgische origine t.o.v. de bevolking op beroepsactieve leeftijd (18-64 jaar) ligt hoger dan die bij vreemde origine: 14,3 % versus 8,9 %.

De studie zal op vraag van de Algemene Directie K.M.O.-beleid in de toekomst herhaald, en zelfs uitgebreid (opleidingsniveau, loopbaantraject, ...) worden. De cijfers worden verwacht in 2020.

De Belgische ondernemingspopulatie (bedrijfseconomie zonder holdings) groeide in 2017 met 2,1 %. Zowel Nederland als Frankrijk deden het met een groei van resp. 2,2 % en 5,4 % beter dan ons land. In Duitsland bleef de ondernemingspopulatie nagenoeg stabiel (+0,03 %).

Tabel 3-1. Nettogroei van de populatie van de ondernemingen

In %.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
België	2,1	2,4	1,3	-0,0	2,3	1,2	2,7	2,1
Duitsland	0,7	0,9	0,4	-0,9	-5,2	-0,8	0,2	0,0
Frankrijk	4,6	1,0	2,1	4,7	7,3	2,3	1,9	5,4
Nederland	1,0	4,4	2,7	1,0	2,3	3,5	3,8	2,2

Bron: Eurostat, ondernemingsdemografie.

Het gevoerde beleid maakte het voor ondernemers in België ook interessanter om zich te vestigen als zelfstandige. Het zelfstandigenstatuut kreeg vanaf 2019 een update, met enkele belangrijke veranderingen tot gevolg: een betere ziekteregeling, aangepaste pensioenmaatregelen en lagere

⁶⁰ FOD Economie (2019), [Ondernemerschap en diversiteit – Een studie naar de herkomst van zelfstandigen in België](#), februari.

⁶¹ EU14: Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, Luxemburg, Ierland, Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Griekenland, Spanje, Portugal, Finland, Zweden en Oostenrijk.

EU13: Tsjechië, Estland, Cyprus, Letland, Litouwen, Hongarije, Malta, Polen, Slovenië, Kroatië, Slowakije, Bulgarije en Roemenië.

Kandidaat-EU: Noord-Macedonië, Turkije, Albanië en Montenegro.

Maghreb: Algerije, Libië, Marokko, Tunesië en Mauritanië.

sociale bijdragen. Bovendien zorgde de herziening van de vennootschapsbelasting er ook voor dat kmo's kunnen genieten van een lagere belastingvoet.

Er startten in 2017 in België 42.745 nieuwe ondernemingen (bedrijfseconomie zonder holdings), terwijl 22.172 bedrijven de deuren sloten. De totale ondernemingspopulatie kwam zo op 673.000 bedrijven. Een dynamische ondernemingspopulatie is belangrijk voor het optimaal functioneren van de economie. Nieuwe innoverende ondernemingen stimuleren op hun beurt bestaande bedrijven om ook te innoveren en nieuwe opportuniteiten te benutten. Tegelijk vallen in een goed functionerende markt de minder efficiënte ondernemingen af ("creative destruction"). Niettemin moet de focus vooral liggen op ondernemerschap dat waarde en groei wil creëren dan louter op de hoeveelheid nieuwe bedrijven.

België bestaat voor het merendeel uit kmo's: 71,2 % van de Belgische ondernemingen heeft geen enkele werknemer terwijl 4,6 % van de ondernemingspopulatie meer dan 10 werknemers tewerkstelt. We stellen een gelijkaardige samenstelling vast in Nederland en Frankrijk, die eveneens een groot aandeel kmo's tellen en slechts weinig grote ondernemingen. In Duitsland is de proportie grote ondernemingen met meer dan 10 werknemers veel groter (nl. 12,9 %), terwijl minder dan de helft van de ondernemingen eenmanszaken zijn (46,3 %).

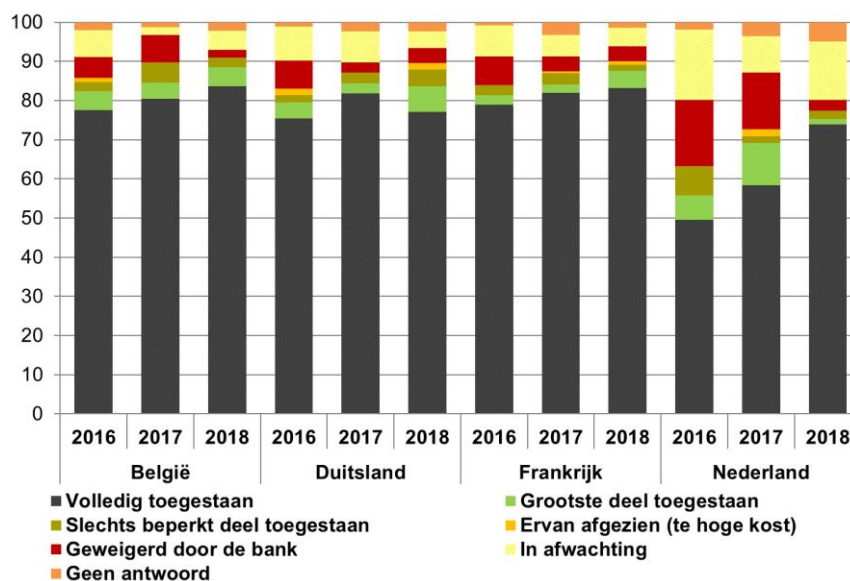
Internationalisatie kan een belangrijke stap vormen in het groeiproces van ondernemingen. Uit cijfers van de OESO⁶² blijkt dat slechts een derde van kmo's goederen uitvoert naar het buitenland, ter vergelijking: grote bedrijven hebben allemaal uitvoerrelaties.

Toegang tot financiering

De toegang tot financiering biedt ondernemingen, en zeker kmo's de kans om te groeien.

Grafiek 3-15. Resultaat kredietaanvraag voor een banklening

In % van kmo's die kredietaanvraag deden.

Bron: Europese Commissie, SAFE-enquête.

⁶² OESO, [Entrepreneurship at a glance 2017](#), blz.97 (cijfers 2014).

Het aandeel volledig toegestane leningen neemt opnieuw toe in ons land, dat blijkt uit de SAFE-enquête van de ECB en de Europese Commissie. 83,6 % van de ondernemingen die in 2018 een lening aanvroegen, kregen een akkoord voor het volledige aangevraagde bedrag. Slechts 2 % van de aanvragen werd geweigerd door de bank in 2018, een jaar eerder bedroeg dat percentage nog 7 %. Ook in Frankrijk en Nederland groeide het aandeel volledig toegestane leningen. In Duitsland werden iets minder leningen volledig goedgekeurd, maar nam het aandeel leningen dat voor meer dan 75 % werd toegekend weliswaar toe. Opvallend is het sterk toenemende aandeel volledig toegestane leningen in Nederland. Terwijl dat aandeel in 2016 slechts 50 % bedroeg, groeide dit in 2018 uit tot 74 %.

Het totale uitstaande bedrag aan opgenomen kredieten bedroeg in 2018 volgens het Observatorium voor kredieten aan niet-financiële vennootschappen 143 miljard euro, dat is 7 % meer dan het jaar voordien. Zowel micro, kleine, middelgrote als grote ondernemingen zagen hun opgenomen kredieten toenemen in 2018 ten opzichte van 2017, nochtans werd voor de kleine ondernemingen in 2017 een omgekeerde trend waargenomen.

De federale overheid faciliteert financiering onder andere door het invoeren van een grotere informatieplicht voor de banken over zekerheden en waarborgen (wet van 21 december 2013, gewijzigd bij wet van 21 december 2017) en het aanmoedigen van durfkapitaal onder meer via de taxshelter voor kmo's. Met "[Ready4Credit](#)" ontwikkelde de FOD Economie bovendien een instrument om kmo's te ondersteunen bij hun kredietaanvraag. Op basis van een aantal kwalitatieve en kwantitatieve gegevens uit het kredietdossier van een kmo evalueert de toepassing hoe financiële instellingen dat dossier zouden beoordelen. De sterke en zwakke punten worden aangehaald, zodat kmo's hun dossier kunnen optimaliseren.

Tweede kans

De Europese Commissie publiceert in haar "Small Business Act"-landenfiles jaarlijks een hoofdstuk over tweedekansondernemerschap. Het peilt de capaciteit van een land om ondernemers een tweede kans te geven. Een "eerlijk" faillissement van een onderneming mag niet samengaan met een persoonlijk faillissement of stigmatisering. Ondernemers die dat wensen moeten de mogelijkheid hebben om het ondernemerschap verder te zetten.

De afhandeling van een eventueel faillissement verloopt in België vlotter dan in onze buurlanden: zowel de eraan verbonden kosten als de tijd die het vergt vallen lager uit dan in de buurlanden. Belgen hebben echter nog steeds veel faalangst om een onderneming op te richten, een rem op hun ondernemerselan.

België situeert zich op vlak van tweede kans boven het Europese gemiddelde en maakte de laatste jaren ook vooruitgang in dat domein. Niettemin moeten ondernemers in ons land het stigma na een faillissement zien kwijt te raken. Bij de herziening van het Wetboek van economisch recht werd ook het insolventierecht aangepast (wet van 11 augustus 2017). Daarbij wordt onder meer het toepassingsgebied van het insolventierecht sterk verruimd (met o.a. een bredere definitie van het begrip onderneming). Verder werden er ook aanpassingen gedaan om tweede kans te bevorderen: ondernemers moeten de sluiting van het faillissement niet afwachten alvorens ze een kwijtschelding kunnen bekomen, waardoor ze sneller een nieuwe onderneming kunnen oprichten. Op regionaal vlak werd er ook ingezet op detectiesystemen voor faillissementen, in Wallonië bijvoorbeeld bestaat de early-warning scan, een korte vragenlijst voor ondernemers dat mogelijke pijnpunten blootlegt. In Vlaanderen werd een "failing forward"-programma opgestart, dat mislukte ondernemingsprojecten bespreekbaar maakt.

Tabel 3-2. Indicatoren tweedekansondernemerschap

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	EU
Tijd nodig voor oplossen insolventie, 2018 (in jaren)	0,9	1,2	1,9	1,1	2,0
Kosten i.v.m. insolventie, 2018 (kosten voor inning van schulden als % van vermogen debiteur)	3,5	8	9	3,5	10,3
Strength of insolvency framework index, 2018, (0 – 16) ⁶³	11,5	15	11	11,5	11,8
Faalangst, 2017 (%)	48,5*	36,3	39,1	29,7	38

*cijfers 2015.

Bron: Europese Commissie (SBA).

3.5. Mededinging - netwerkindustrieën

Een competitieve markt waar een goede marktwerking heerst, bevordert de efficiëntie van de erin aanwezige spelers en zet aan tot billijke prijzen en een afdoende kwaliteit. Niet alleen in productiesectoren is een goede marktwerking een belangrijke voorwaarde, ook voor netwerkindustrieën is dat essentieel. De verderop besproken netwerksectoren worden gezien hun belang gereguleerd: de CREG waakt over de energiesector⁶⁴, het BIPT over de telecomsector. De structuur en werking van de regulatoren is gestoeld op drie grote principes: onafhankelijkheid, verantwoording en een gedefinieerd werkterrein⁶⁵.

Zowel de energie- als telecomsector spelen een belangrijke rol als inputfactor en facilitator van andere economische en sociale activiteiten. In een energie-intensieve economie als België is een goede werking van de energiemarkt noodzakelijk voor een correcte energiebevoorrading aan bedrijven en huishoudens tegen competitieve prijzen. En ook het goed functioneren van de telecomsector is cruciaal.

In hoofdstuk 2 “prijs- en kostenconcurrentievermogen” werden reeds de prijzen in diverse netwerksectoren aangekaart (elektriciteit, gas en telecom). In dit hoofdstuk wordt de marktstructuur van die netwerksectoren behandeld.

Elektriciteitsmarkt

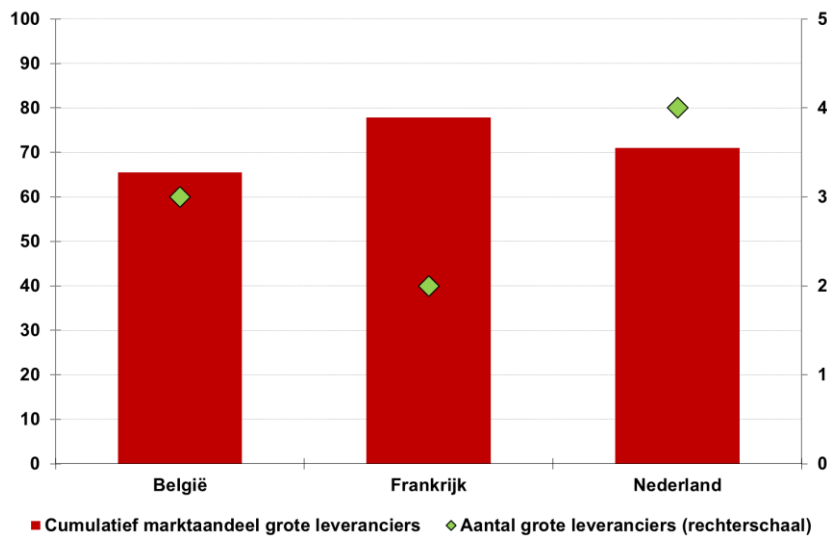
De grootste elektriciteitsproducent in België behaalde in 2017 een marktaandeel van 60,7 % (1,9 procentpunt minder dan in 2016). In Frankrijk beschikt de grootste producent over een veel groter aandeel, nl. 79,9 %, al neemt dit belang jaar na jaar geleidelijk af. In Duitsland bezit de grootste producent slechts 32,2 % van de totale elektriciteitsmarkt.

⁶³ Onderdeel van de Doing business indicator: die beoordeelt de sterkte van het wetgevende kader bij een faillissement op basis van 4 thema's: de procedures bij aanvang, het beheer van de activa van de debiteur, de reorganisatieprocedures en de participatie van de crediteur.

⁶⁴ De energiemarkt wordt ook op gewestelijk vlak gereguleerd: VREG in Vlaanderen, CWaPE in Wallonië en BRUGEL in Brussel.

⁶⁵ OESO (2016), [Regulatory management practices in OECD countries](#), Economic department working paper nr.1296.

Grafiek 3-16. Cumulatief marktaandeel grote elektriciteitsleveranciers, 2017
In % en aantal grote leveranciers.

Bron: Eurostat, CREG.

In tegenstelling tot 2015 en 2016, had België in 2017 slechts 3 grote elektriciteitsleveranciers, dat zijn leveranciers die minstens 5 % van het nationale elektriciteitsverbruik (industriële en huishoudelijk) aanleveren. De 3 leveranciers bevoorraden samen 65,5 % van de elektriciteitsmarkt (residentiële en industriële markt samen). De Nederlandse markt telde 4 grote leveranciers met een gezamenlijk marktaandeel van 71 %. In Frankrijk waren er slechts 2 grote elektriciteitsleveranciers, maar die waren samen wel goed voor 77,9 % van de markt. Voor Duitsland zijn geen cijfers beschikbaar.

Het energieaanbod (gezamenlijk voor huishoudelijke en industriële afnemers) en de afname ervan verschillen voor de 3 gewesten. Volgens cijfers van de CREG⁶⁶ voor 2018 werd de totale Vlaamse elektriciteitsmarkt gedomineerd door maar liefst 5 grote elektriciteitsleveranciers met een gezamenlijk marktaandeel van 88,9 %. Ook Wallonië telde 5 belangrijke leveranciers met een totaal marktaandeel van 81,8 %. Op de kleinere Brusselse elektriciteitsmarkt waren 3 grote leveranciers actief, met die samen 92,4 % van de markt bedeedden.

Voor industriële afnemers⁶⁷ bleek de historische leverancier, Electrabel, nog steeds de belangrijkste: de onderneming leverde in 2017 aan 51 % van de Belgische grote industriële klanten en dekt daarmee 52 % van het totale verbruik dat aan de Belgische grote industriële klanten werd gefactureerd. Het aandeel van Electrabel neemt echter jaar na jaar af. De afname kan enerzijds verklaard worden door de opkomst en groei van andere leveranciers en anderzijds doordat bepaalde industriële klanten zelf starten met beleveringsactiviteiten.

Gasmarkt

De Belgische gasmarkt telde in 2017 4 belangrijke invoerders (met elk meer dan 5 % marktaandeel), samen goed voor een marktaandeel van 66,4 %. Frankrijk telde 3 grote gasinvoerders die samen 82,7 % van de markt in handen hadden. Voor Nederland en Duitsland zijn geen gegevens beschikbaar.

De levering van gas aan zowel industriële als huishoudelijke verbruikers, werd in 2017 voorzien door 6 grote gasleveranciers in België, die samen driekwart van de markt bedelen. Daarmee heeft ons land meer leveranciers dan de buurlanden. Nederland, Frankrijk en Duitsland telden elk 4 grote

⁶⁶ <https://www.creg.be/nl/consumenten/energiemarkt/marktaandelen-energieleveranciers> (pagina geconsulteerd op 30 september 2019).

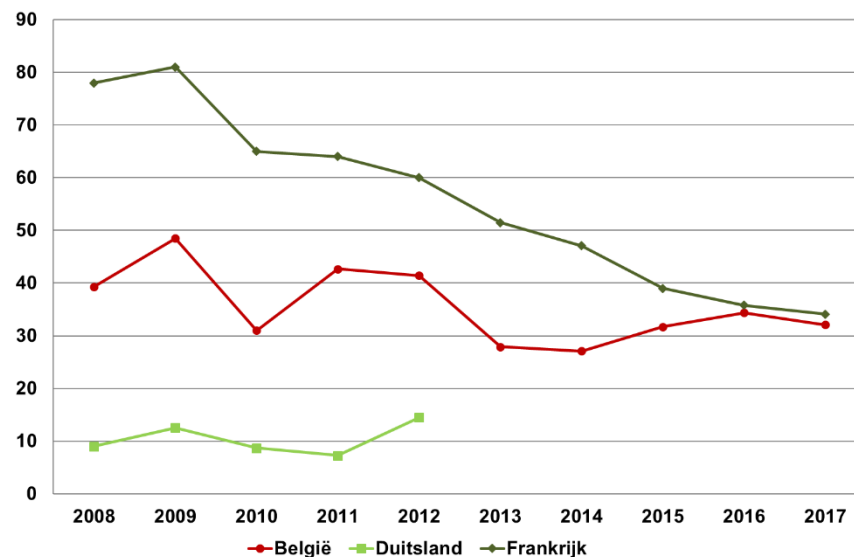
⁶⁷ CREG (2018), [Studie over de elektriciteitsbelevering van grote industriële klanten in België in 2017](#), december.

leveranciers. Het gezamenlijke marktaandeel van die grote leveranciers bedroeg er respectievelijk 70 %, 59,1 % en 27 %.

Hoewel het aantal grote leveranciers lager ligt in onze buurlanden, betekent dit niet dat er minder concurrentie heerst. Terwijl er in ons land in totaal 41 gasleveranciers (huishoudelijk en industrieel gebruik) actief waren op de gasmarkt in 2017, waren dit er in Nederland 48, in Frankrijk 74 en in Duitsland maar liefst 995.

Grafiek 3-17. Marktaandeel grootste gasleverancier

In %.

Bron: Eurostat.

Ook voor het aanbod van gas kan een onderscheid gemaakt worden tussen de gewesten. In Vlaanderen en Wallonië waren er in 2018⁶⁸ 5 belangrijke gasleveranciers, met een gezamenlijk marktaandeel van respectievelijk 89,7 % en 89,8 %. De Brusselse gasmarkt kende 3 belangrijke leveranciers, goed voor 92,7 % van de markt. De concurrentie woedt sterker op Vlaamse en Waalse bodem dan in Brussel: het marktaandeel van de belangrijkste leverancier bedroeg 41,6 % in Vlaanderen, 40,5 % in Wallonië en maar liefst 64,4 % in Brussel.

Telecommunicatie

In juli 2018 had de gevestigde operator 46 % van de marktaandelen van de vaste breedband in België in handen, tegenover 54 % voor de nieuwkomers, die voornamelijk kabeloperatoren zijn. Die aandelen zijn reeds jarenlang stabiel gebleven. Het marktaandeel van de nieuwkomers bedroeg gemiddeld 60 % in de EU. Het marktaandeel van de gevestigde operator in België is weliswaar niet het hoogste van de EU, aangezien dit 63 % was in Luxemburg, maar de opvallende stabiliteit ervan sinds 2015 geeft de indruk van een enigszins stugge markt waarin de concurrentiedynamiek vrij gering blijft. Dat blijkt overigens ook uit de beslissing van de conferentie van regulatoren voor de elektronische-communicatiesector (CRC) van 29 juni 2018 die de verplichting bevestigt die was opgelegd aan de vier netwerkopertoren (Proximus, Telenet, Voo en Brutélé) om alternatieve operatoren voor een billijke prijs toegang tot hun netwerken te geven.

De berekeningswijze voor die gereguleerde prijzen wordt gewijzigd zodat ze beter de reële door de netwerkopertoren gedragen kosten weerspiegelt. Daarnaast moeten die laatste ook een groothandelsaanbod voor internet alleen (zonder televisie) voorstellen. Zo kunnen alternatieve operatoren formules "Internet only" aanbieden tegen concurrerende prijzen. Al die maatregelen moeten leiden tot een daling van tot 20 % van de groothandelsprijzen, welke door de alternatieve

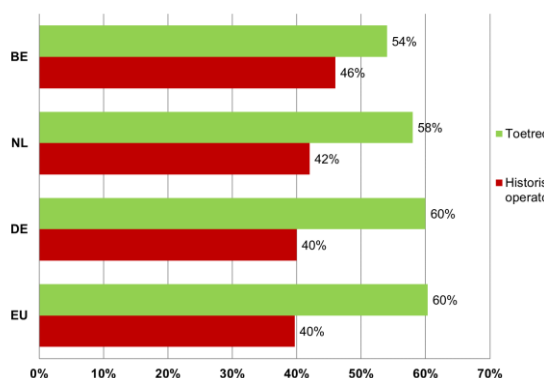
⁶⁸ <https://www.creg.be/nl/consumenten/energiemarkt/marktaandelen-energieleveranciers> (pagina geconsulteerd op 30 september 2019).

operatoren doorberekend kan worden in de detailhandelstarieven. Tot slot legt de beslissing van de CRC aan Proximus op om zijn momenteel in aanleg zijnde glasvezelnetwerk open te stellen.

Proximus domineert ruimschoots de markt van de mobiele telefonie, met een aandeel van 44 % in 2017, een stijging met 1,2 procentpunt ten opzichte van het jaar ervoor. Gemiddeld in de EU bedroeg dit aandeel 36 % in 2017. Orange, de grootste uitdager van Proximus, had 27 % van de markt in handen in 2017. Het BIPT publiceerde recentere cijfers, waaruit blijkt dat tegen eind 2018 de marktaandelen zich als volgt verdelen: Proximus [30-40] %, Orange, [20-30] % en Telenet [20-30] %. De marktdynamiek lijkt vooral Orange ten goede te komen, de enige operator die marktaandelen gewonnen heeft in 2018, waarschijnlijk als gevolg van het succes van zijn mobiel aanbod met onbeperkte data.

Grafiek 3-18. Marktaandeel van de historische operator in vaste breedband, 2018

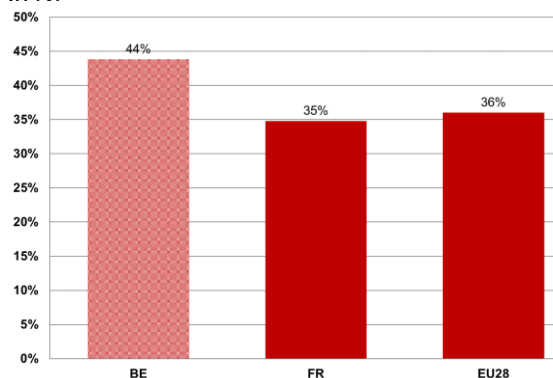
In %.

Bron: Eurostat.

Grafiek 3-19. Marktaandeel van de historische mobiele operator, 2018

In %.

3.6. Arbeidsmarkt

Voor de periode 2008-2018 vertoonde België de laagste tewerkstellingsgraad in vergelijking met zijn voornaamste partners en met het gemiddelde van de EU28. Een meer gedetailleerde analyse toont dat tussen 2012 en 2015 de tewerkstellingsgraad in België stabiel gebleven is (gemiddeld 67,2 %), om dan te gaan stijgen vanaf 2016 (uitgaande van het resultaat van 2015, +0,5 procentpunt in 2016, +1,3 procentpunt in 2017 en +2,5 procentpunt in 2018) en een cijfer te halen van 69,7 %⁶⁹). Volgens de projecties van het Nationaal Hervormingsprogramma 2019 komen er in de periode 2018-2019 44.300 banen bij. De positieve situatie vloeit voort uit de daling van de arbeidskosten, die zorgde voor een toename van de arbeidsintensiteit van de economische groei, waardoor nieuwe banen gecreëerd konden worden in de privésector, ook voor kwetsbare groepen zoals laaggeschoolden en langdurig werklozen⁷⁰.

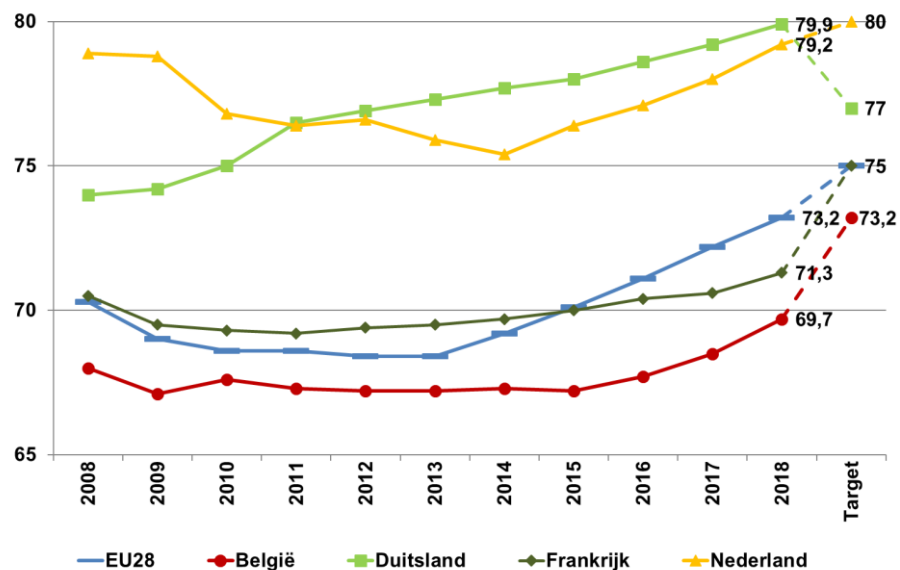
In 2018 haalde enkel Duitsland met een tewerkstellingsgraad van 79,9 % zijn nationale doelstelling (77 %) van de Europa 2020-strategie. De prestaties van Duitsland kunnen te verklaren zijn door de hervormingen van de arbeidsmarkt (onder meer striktere regels voor werkloosheidsuitkeringen, diverse vormen van laagbetaald werk, ...) en de toenemende diversificatie van het aantal exportbedrijven, waardoor Duitsland marktaandelen kon winnen.

⁶⁹ In het tweede kwartaal van 2019 bedroeg de tewerkstellingsgraad in België 71 %. Dat is het hoogste cijfer ooit vastgesteld in ons land (bron: Statbel).

⁷⁰ Nationaal hervormingsprogramma van België 2019, April 2019, blz. 27.

Grafiek 3-20. Tewerkstellingsgraad

In % van de totale bevolking van 20- tot 64-jarigen.

Bron: Eurostat.

Om de doelstelling van de 73,2 % in 2020 te halen, rekenen de Belgische politici op maatregelen om het gezinsleven en het professionele leven met elkaar te verzoenen (toename van het aantal plaatsen voor kinderopvang), op de verdere versterking van de economische bedrijvigheid, het ondernemerschap en het innovatiebeleid, op een beter presterend onderwijs en op een betere werking van de arbeidsmarkt⁷¹.

⁷¹ Nationaal hervormingsprogramma van België 2019, April 2019, blz. 28.

Focus. Hervormde arbeidskrachtenenquête

De Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) is een enquête bij huishoudens die het aantal werkenden, werklozen en inactieven meet volgens internationaal vergelijkbare definities, samen met de kenmerken van die groepen. De EAK fungeert eveneens als bron om de ontwikkeling van de EU2020-doelstellingen rond arbeidsmarkt en opleiding te meten. De Belgische EAK wordt sinds 1983 uitgevoerd door Statbel, het Belgische statistiekbureau.

De enquête werd in 2017 hervormd⁷² om meerdere redenen. Zo is er het stijgend belang van kortetermijnresultaten, kunnen door nieuwe mogelijkheden op vlak van dataverzameling middelen efficiënter worden ingezet en wordt er geanticipeerd op een nieuwe kaderverordening over Integrated European Social Statistics die vanaf 2021 in voege zal treden.

De hervorming bestaat uit 4 grote componenten:

1. de overgang naar een infra-jaarlijks panel, waarbij 1 respondent 4 kwartalen bevraagd wordt ("waves"), in plaats van slechts 1 keer;
2. de introductie van mixed-mode dataverzameling: de eerste bevraging gebeurt face-to-face, terwijl de 3 kortere opvolgbevragingen telefonisch of via internet plaatsvinden;
3. de responslast wordt geminimaliseerd door bepaalde vragen enkel in de eerste bevraging te stellen (structurele variabelen), andere komen bij elke bevraging aan bod (kernvariabelen);
4. herziening van de steekproeftrekking en de weegmethode: de vertekening door non-respons wordt vanaf 2017 gecorrigeerd en de collectieve huishoudens worden uit de populatie gezuiverd.

De hervormingen in 2017 zorgen voor een breuk in de gegevens. De breuk is echter op het eerste zicht niet te zien in de resultaten, doordat de effecten van de verschillende componenten elkaar opheffen.

Wanneer de verschillende effecten echter worden geïsoleerd wordt duidelijk dat er wel degelijk sprake is van een breuk:

- Het uitsluiten van de collectieve huishoudens doet de populatie en het aantal werkenden dalen. Op het niveau van de relatieve cijfers blijkt er evenwel geen verschil, noch bij de werkloosheidsgraad, noch bij de werkgelegenheidsgraad.
- Het invoeren van de non-responscorrectie (correctie van de initiële steekproefgewichten op basis van de kans dat een huishouden al dan niet deelneemt) heeft tot gevolg dat de werkloosheidsgraad stijgt en de werkgelegenheidsgraad daalt. Het effect op de werkloosheidsgraad is groter dan het effect op de werkgelegenheidsgraad.
- De impact van het invoeren van het paneldesign en de mixed-mode dataverzameling is moeilijk meetbaar. Wat de werkloosheidsgraad betreft, lijkt die lager uit te komen volgens de nieuwe methodologie. De werkgelegenheidsgraad lijkt voor de meeste kwartalen hoger uit te komen volgens de nieuwe methode, maar dit blijkt geen algemene trend.

Al die vaststellingen maken dat de resultaten van voor 2016 niet vergelijkbaar zijn met de resultaten na 2017, ondanks het feit dat de cijfers wel een natuurlijke trend volgen.

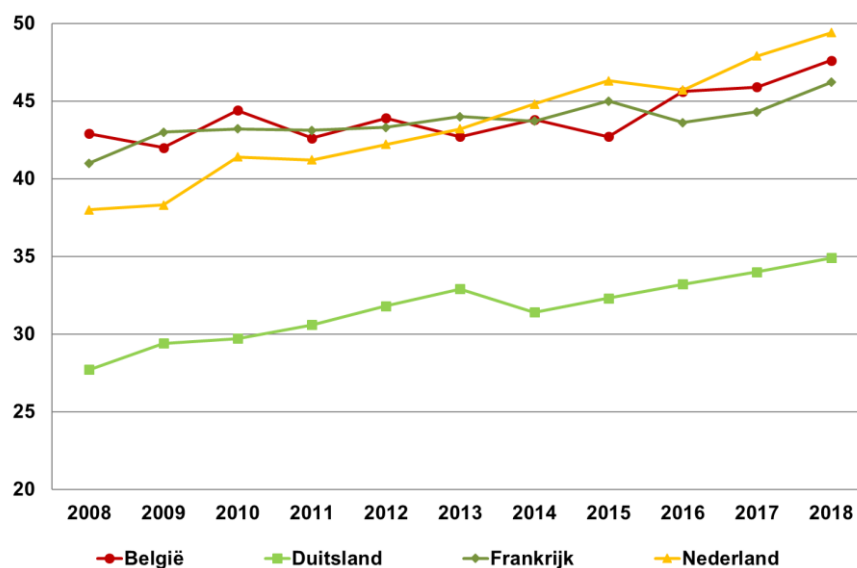
⁷² FOD Economie (2019), [Trefpunt Economie](#) nr. 18 - De hervormde enquête naar de arbeidskrachten in 2017: hoe interpreteren we de breuk in de resultaten?, juli.

3.7. Onderwijs en opleiding

In 2018 bleef Duitsland het minst goed presterende land met een aandeel afgestudeerden van het hoger onderwijs van 34,9 %. Omgekeerd kende Nederland het hoogste aandeel (49,4 %), terwijl België op de tweede plaats kwam (47,6 %) op de hielen gevolgd door Frankrijk (46,2 %). Uit de vergelijking met een jaar eerder blijkt dat in België en bij zijn voornaamste handelspartners het aandeel afgestudeerden in het hoger onderwijs is gestegen (FR: +1,9, BE: +1,7, NL: +1,5 en DE: +0,9 procentpunt). België haalde en oversteeg dus zelfs met 0,6 procentpunt het streefdoel dat het zich had gesteld voor 2020, namelijk 47 % van de 30-34-jarigen met een diploma hoger onderwijs⁷³.

Grafiek 3-21. Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar

In %.

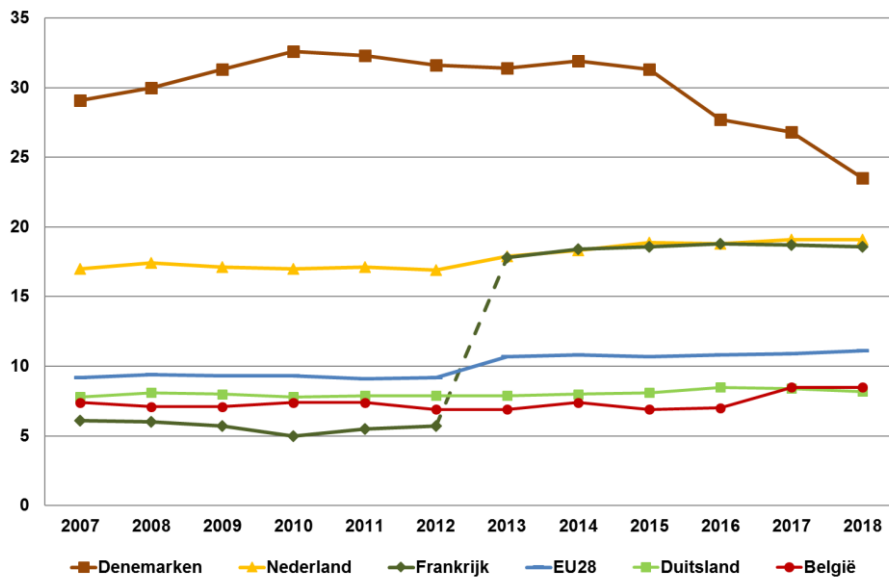
Bron: Eurostat.

In 2018 bedroeg het aantal vroegtijdige schoolverlaters 8,6 % in België, tegenover 12 % in 2008. Dat is een beter resultaat dan het streefdoel van 9,5 % dat ons land zich gesteld had voor 2020 en het is bovendien beter dan het Europees cijfer (10 %).

De beroepsopleiding is een bepalende factor in het verwerven of verbeteren van de kennis, kwalificaties en vaardigheden van de werknemers. Ze draagt sterk bij tot het verbeteren van de productiviteit, maar ook tot de professionele integratie of re-integratie.

⁷³ Nationaal hervormingsprogramma van België 2019, April 2019, blz. 204.

Grafiek 3-22. 25 tot 64-jarigen die een voortgezette vorming hebben gevolgd⁷⁴
In %.

*Reeksbreuk voor Frankrijk in 2012.

Bron: Eurostat.

België scoort zwak op dat vlak gedurende de hele periode onder analyse. Niettemin doet ons land het iets beter dan Duitsland (8,2 %) in 2018 met een resultaat van 8,5 % (+0 procentpunt op jaarbasis) van de bevolking van 25 tot 64 met onderwijs en bijscholing. België ligt echter achter op Nederland (19,1 %) en op Frankrijk (18,6 %) en ook op het gemiddelde van de EU28 (11,1 %). De Scandinavische landen (bijv. Denemarken met 23,5 % in 2018) vormen duidelijk een uitzondering met veruit betere prestaties dan die van de andere landen van de EU. Om het concurrentievermogen van onze arbeidsmarkt te verbeteren, wordt in de nieuwe wet van 5 maart 2017 op werkbaar en wendbaar werk tot doel gesteld dat op interprofessioneel niveau een gemiddelde van vijf opleidingsdagen per jaar per voltijds equivalent (vte) gehaald moet worden.

3.8. Ondersteuning van het bedrijfsklimaat

Een bijkomend aspect van het niet-prijsconcurrentievermogen is om ondernemen in het algemeen te faciliteren. Het oprichten van netwerken, het verlagen van administratieve lasten, het doorgroeien naar een digitale economie met e-governance, het aanbieden van een goede logistieke infrastructuur zijn slechts enkele zaken die hiertoe bijdragen.

Ease of doing business

Aan de hand van 10 domeinen evalueert de Doing Business ranking van de Wereldbank het wetgevende kader inzake ondernemersklimaat. Die 10 domeinen zijn: opstarten van een onderneming, omgaan met bouwvergunningen, elektriciteit verkrijgen, eigendom registreren, krediet verkrijgen, investeerders beschermen, belastingen betalen, handel buiten de grenzen, afdwingen van contracten en afhandeling van insolventie.

Ons land werd door de Wereldbank in 2019 op de 45e plaats van de Doing Business lijst gerangschikt (geëvalueerde periode 2017-2018). Opnieuw deden onze buurlanden het beter op vlak van bedrijfsklimaat: Nederland bevond zich op plaats 36, Frankrijk op 32 en Duitsland op 24. Alle landen wisten hun scores te verbeteren, al kon enkel België stijgen in de ranglijst. De wereldwijde rangschikking wordt opnieuw aangevoerd door Nieuw-Zeeland, gevolgd door Singapore en Denemarken.

⁷⁴ Het grote verschil in de resultaten van Frankrijk en de EU28 tussen 2012 en 2013 is te verklaren door een breuk in de tijdsreeks.

Tabel 3-3. Ease of doing business indicator

Positie en afstand tot de grens (100 %), in %.

	Ranking 2017-2018	Score 2017-2018 (%)	Score 2016-2017 (%)	
België	45	73,75	71,71	↗
Duitsland	24	78,9	78,9	=
Frankrijk	32	77,29	76,3	↗
Nederland	36	76,04	76,03	↗

Bron: Wereldbank, Doing business.

Net als voorgaande jaren zet België uitstekende prestaties neer voor handel buiten de grenzen. De beperkte tijd en de lage kosten verbonden aan in- en uitvoer (douane- en grensdocumenten) levert ons land een gedeelde eerste plaats op, naast onder andere Frankrijk en Nederland. Opnieuw vormt het registreren van eigendom het grootste struikelblok doordat het veel tijd (o.a. lange wachttijden voor de registratie van een lening) en kosten (hoog ereloon notaris) vergt en procedures (onder meer bij gemeente, notaris, registratiekantoor) complex zijn. Ons land behaalde in 2019 betere resultaten voor wat betreft het bekomen van kredieten.

Eind 2019 start in Wallonië in enkele gemeenten een proefproject voor de digitalisering van stedenbouwkundige vergunning. In Brussel moet de hervorming van het Brussels wetboek van ruimtelijke ordening leiden tot de vereenvoudiging van stedenbouwkundige procedures⁷⁵.

⁷⁵ [Nationaal hervormingsprogramma 2019 van België, April 2019, blz. 15.](#)

Toelichting bij de tabel: Op basis van de resultaten van het laatste beschikbare jaar (het jaar vermeld in de tweede kolom van de overzichtstabel) geven de groene en rode kleur informatie over de positie van het land ten opzichte van de drie handelspartners (groen voor de beste positie en rood voor de slechtste). De richting van de pijlen geeft alleen de verandering in resultaten van het land ten opzichte van een jaar eerder en maakt dus geen vergelijking met de partnerlanden mogelijk. Voor de indicatoren waarvan een "ranking" werd uitgevoerd, geven de pijlen de verandering van de positie in de ranglijst aan.

Samenvatting niet-prijsconcurrentievermogen							
Indicatoren	Jaar	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Min.	Max.
Innovatie							
Uitgaven aan O&O (in % bbp)	2017	2,6	3,0	2,2	2,0	0,5 (LV)	3,4 (SE)
		↗	↗	↘	↘	↗	↗
Aandeel van O&O-personeel (in %)	2017	1,69	1,62	1,48	1,57	0,36 (CY)	2,18 (DK)
		↗	↗	-	↗	↗	↗
Octrooiaanvragen bij het EOB (aantal per miljoen inwoners)	2018	207	323	154	416	3,4 (HR)	415,6(NL)
		↗	↗	↘	↗	↗	↗
Directe buitenlandse investeringen							
Saldo buitenlandse investeringsstromen (in miljoen euro)	2018	1.726	-	-	-	-	-
		↘	-	-	-	-	-
Digitale economie							
Dekkingsgraad van de bevolking door netwerken van de nieuwe generatie en 4G	2018	99,6	90,1	95,3	99,6	77,3 (RO)	99,64 (NL)
		↗	↗	↗	↗	↗	-
Percentage vaste breedbandabonnementen van min. 100 Mbps	2018	53,0	17,0	19,0	34,0	0 (EL)	68 (RO)
		↗	↗	↗	↗	=	↗
Percentage van de ondernemingen die online verkopen via verschillende computernetwerken	2018	30,0	22	19,0	27	8 (BG)	35 (IE)
		↗	↘	↘	↗	↘	↗
Percentage van de omzet afkomstig uit e-commerce	2018	32,5	13,8	19,0	14,5	3,8 (EL)	35,1 (IE)
		↗	↘	↘	↘	↗	↗

Ondernemerschap							
TEA-activity (in %)	2015	6,2	4,7	5,3 **	7,2	3,5 (BG)	14,1 (LV)
		↗	↘	=	↘	-	↗
Internationale oriëntatie kmo's (% van TEA)	2015	22,9	25,1	22,0 **	19,7	6,3 (ES)	40,0 (LU)
		↘	↗	=	↗	↗	↘
Aandeel toegestane leningen kmo's (in % totale aanvragen)	2018	84	77	83	74	40 (GR)	84 (BE)
		↗	↘	↗	↗	↘	↗
Strength of solvency framework index (0-16)	2018	11,5	15	11	11,5	3 (MT)	15 (DE)
		-	-	-	-	-	-
Mededinging (a)							
Aantal grote leveranciers elektriciteit	2017	3	4*	2	4	1 (CY, MT, GR)	8 (SI)
		↘	=	=	=	=	=
Aandeel grootste leverancier gas (in %)	2017	32,1	14,5***	34,1	-	18,5 (GB)	92 (EE)
		↘	=	↘	-	↘	=
Marktaandeel van de historische operator voor vaste breedband (in %)	2018	46	40	-	42	22 (RO)	63 (LU)
		=	=	-	↗	↘	↘
Marktaandeel van de belangrijkste mobiele operator (in %)	2017	44	-	35	-	28 (PL)	54 (CY)
		↗	-	=	-	↘	↘
Arbeidsmarkt							
Tewerkstellingsgraad (in % van de totale bevolking tussen 20-64 jaar)	2018	69,7	79,9	71,3	79,2	59,5 (GR)	79,9 (DE)
		↗	↗	↗	↗	↗	↗
Onderwijs en opleiding							
Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar (in %)	2018	47,6	34,9	46,2	49,4	24,6 (RO)	57,6 (LT)
		↗	↗	↗	↗	↘	↘
Percentage van de bevolking tussen 25 en 64 jaar dat een voortgezette opleiding volgde	2018	8,5	8,2	18,6	19,1	2,5 (BG)	29,2 (SE)
		=	↘	↘	=	↗	↘
Ondersteuning bedrijfsklimaat							
Ease of doing business indicator (afstand tot de grens (100 %), in %)	2017-2018	73,8	78,9	77,3	76,0	65,4 (MT)	84,6 (DK)
		↗	=	↗	↗	↗	↗

(a) Hoe groter het aandeel van de grootste leverancier, hoe minder concurrentie in de netwerkindustrie.

* 2015; ** cijfers voorgaande jaar; *** 2012.

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie

05 Samengestelde indicator van de boordtabel

4. Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie

Finland, dat het voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie waarneemt van 1 juli tot 31 december 2019, rekent het als een van zijn prioriteiten om verder werk te maken van de agenda inzake duurzame ontwikkeling.

Tijdens de informele vergadering van ministers belast met concurrentievermogen (bijeengekomen te Helsinki op 4 juli 2019) verklaarde de Finse minister van Economie die de vergadering leidde, Katri Kulmuni: "Duurzaamheid, met name de beperking van de klimaatverandering, wordt een centraal instrument om onze wereldwijde concurrentiekracht en het welzijn van onze burgers te waarborgen. Daarom is duurzaamheid echt een prioriteit voor ons voorzitterschap. Europa moet de effecten van onderzoek en innovatie aangrijpen om de economie koolstofarm te maken en het concurrentievermogen van de Europese industrie te ontwikkelen."

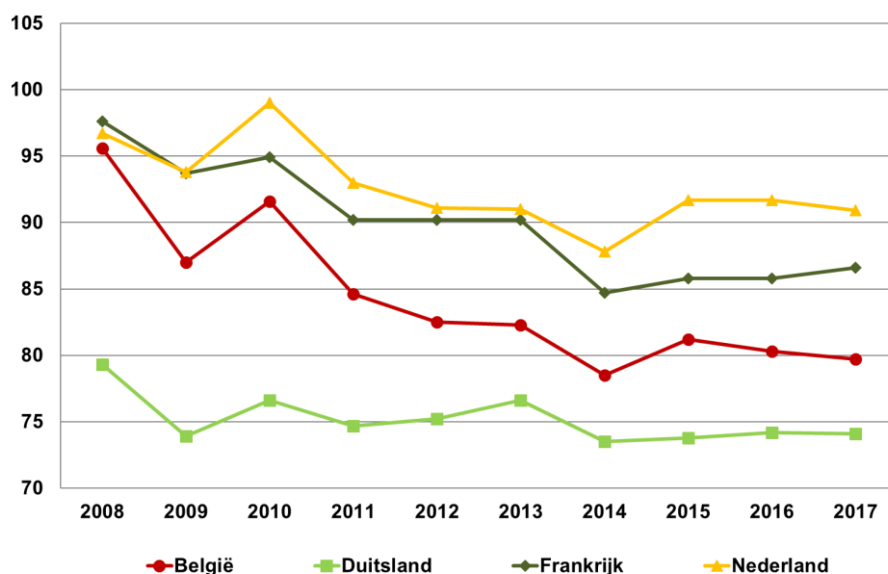
In die optiek analyseert de boordtabel een selectieve lijst van indicatoren die de Europa 2020-strategie ondersteunen inzake klimaatverandering en sociale cohesie.

4.1. Duurzame ontwikkeling

In 2017⁷⁶ nam de uitstoot van broeikasgassen van Nederland, België en Duitsland licht af ten opzichte van het jaar ervoor (NL: -0,9 %, BE: -0,7 % en DE: -0,1 %), terwijl die van Frankrijk steeg (0,9 %). Over een langere periode (2008-2017) noteerde ons land de sterkste daling van zijn broeikasgassen (-17 %), gevolgd door Frankrijk (-11 %), Duitsland (-7 %) en Nederland (-6 %).

Grafiek 4-1. Uitstoot van broeikasgassen

Index van de uitstoot van broeikasgassen (in CO₂-equivalent), 1990 = 100.

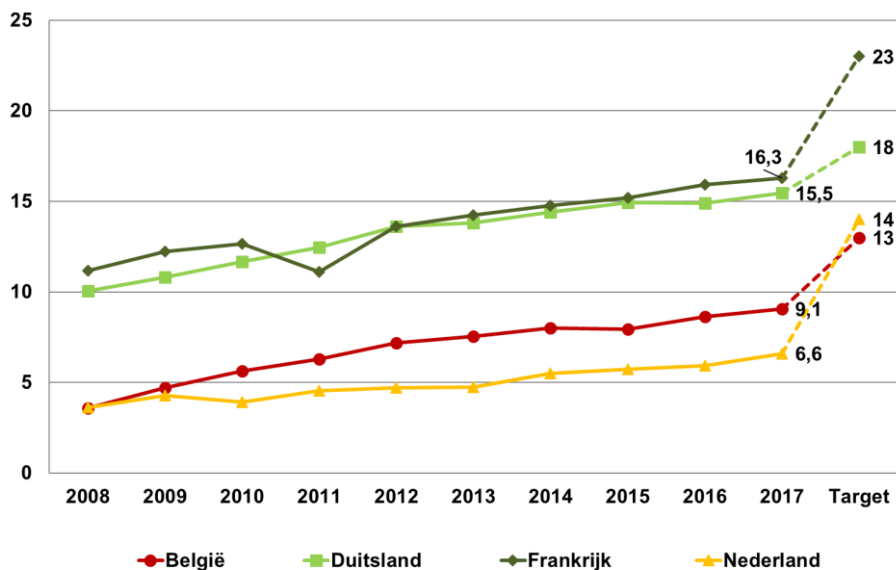
Bron: Eurostat.

België en zijn voornaamste handelspartners verhoogden hun aandeel hernieuwbare energie in het bruto finale energieverbruik in 2017⁷⁷ ten opzichte van 2016. Met een aandeel van 9,1 % in 2017 moet België wel nog een bijkomende inspanning leveren van 3,9 procentpunt om het streefdoel van 13 % in 2020 te halen.

⁷⁶ Laatste gegevens.

⁷⁷ Laatste gegevens.

Grafiek 4-2. Aandeel van hernieuwbare energieën in het bruto finale energieverbruik
In %.

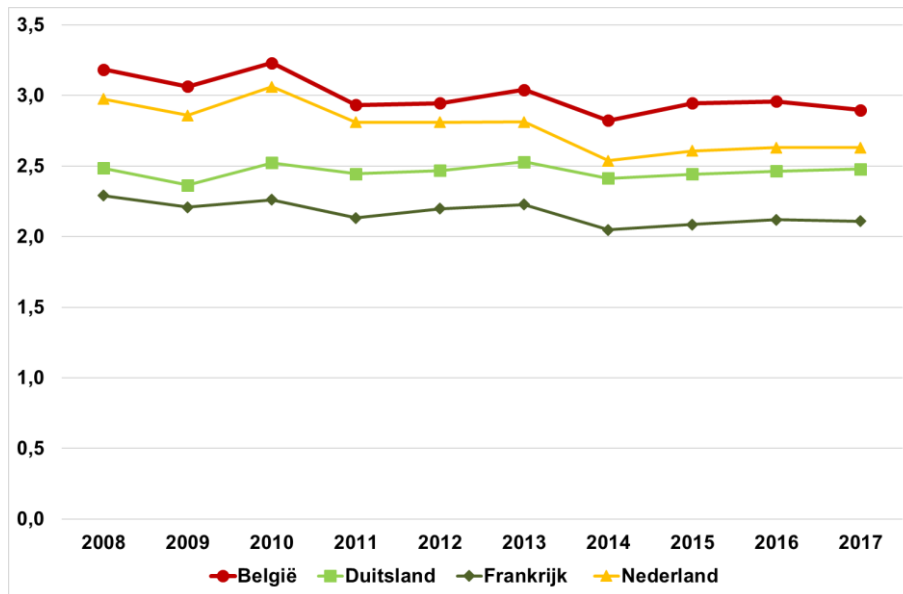
Bron: Eurostat.

Tussen 2008 en 2015 steeg de hernieuwbare productie van 16,9 TWh naar 33,2 TWh. Volgens het Belgisch Observatorium voor hernieuwbare energie vloeit die groei voort uit een sterke toename van de elektriciteitsproductie, de opkomst van biobrandstoffen in het vervoer en een lichte stijging van hernieuwbare warmte. In 2015 werd iets minder dan de helft van die energie geproduceerd voor warmtedoeleinden (15,4 TWh), 14,2 TWh in de vorm van elektriciteit, en de rest in de vorm van brandstof voor vervoer (3,6 TWh)⁷⁸.

Tussen 2008 en 2017 kende het finale energieverbruik per inwoner van de bestudeerde landen een lichte daling, met uitzondering van Duitsland, waar het toenam. Het bedroeg gemiddeld 3 ton olie-equivalent (toe) per inwoner voor België, 2,7 toe per inwoner voor Nederland, 2,4 toe per inwoner voor Duitsland en 2,1 toe per inwoner voor Frankrijk. Ons land gebruikt verschillende energiebronnen zoals aardgas en stookolie/diesel/benzine. In 2017 had aardgas een aandeel van 29 % en aardolie en aardolieproducten (aandeel biobrandstof niet inbegrepen) een aandeel van 40 %.

⁷⁸ <http://www.apere.org/fr/observatoire>.

Grafiek 4-3. Finaal energieverbruik per type product per inwoner
Ton olie-equivalent.

Bron: Eurostat en berekeningen FOD Economie.

De Belgische ecologische voetafdruk⁷⁹ is groter dan die van onze buren en blijft hoger in weerwil van de verbetering die men de laatste jaren vaststelt. Frankrijk en Nederland hebben een kleinere ecologische voetafdruk dan België, maar kennen een vergelijkbare ontwikkeling, terwijl Duitsland zijn score continu verbetert sinds meer dan 20 jaar. De sterke schommelingen van de curve van Nederland en België na 2008 kunnen enerzijds te verklaren zijn door de effecten van de economische en financiële crisis van 2008 die kleine, open economieën sterker raakt en anderzijds door de onnauwkeurigheid van de import-export-statistieken voor de doorvoer (België en Nederland zijn kleine landen met grote goederenstromen in doorvoer vergeleken met de nationale productie).

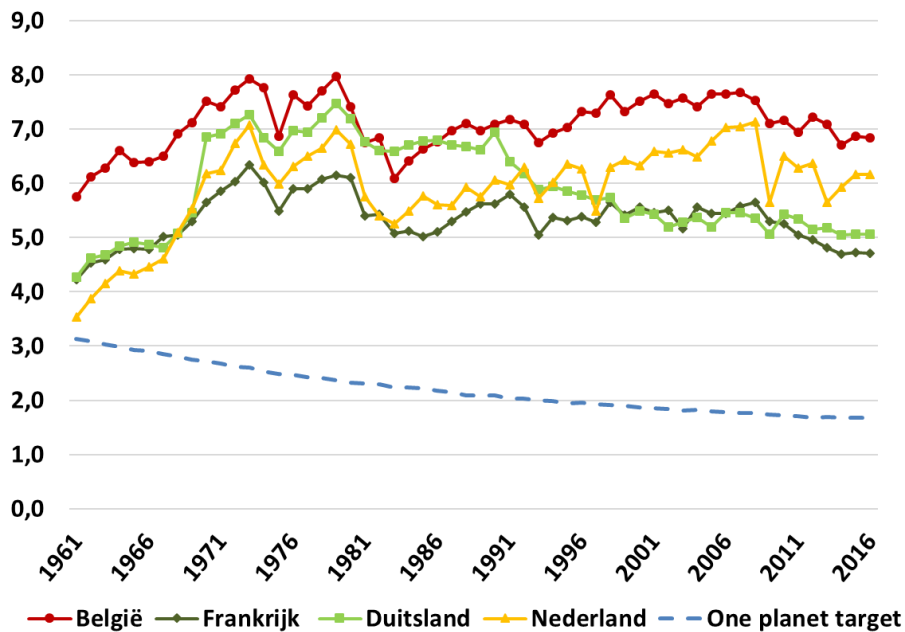
De duurzaamheidsdoelstelling wordt weergegeven aan de hand van de curve “one planet target” of wereldwijde biocapaciteit per persoon, die constant vermindert voornamelijk als gevolg van de wereldwijde demografische groei.

⁷⁹ De ecologische voetafdruk stemt overeen met de oppervlakte van de planeet die nodig is om aan onze behoeften te voldoen.

De nationale rekeningen van het Global Footprint Network (GFN) maken gebruik van productie- en import-exportgegevens die door internationale organisaties worden verzameld. De hoeveelheid van elke gebruikte hulpbron of gegenereerde CO₂ wordt gedeeld door de globale opbrengst, per hectare, van het productieve gebied van die hulpbron of door de CO₂-absorptiesnelheid. Vermenigvuldiging met de equivalentiefactor, die de verhouding weergeeft tussen de opbrengst van een soort productieve oppervlakte en de opbrengst van alle productieve gebieden, wordt gebruikt om hectares om te rekenen naar globale hectares, de meeteenheid voor de ecologische voetafdruk. De biologische capaciteit wordt verkregen door het productiegebied van een land te vermenigvuldigen met de equivalentiefactor en vervolgens met de opbrengstfactor, die de opbrengst in het land in verhouding tot de gemiddelde opbrengst wereldwijd weergeeft. <http://www.stat.gouv.qc.ca/statistiques/environnement/empreinte-ecologique.pdf> (vertaling FOD Economie).

Grafiek 4-4. Ecologische voetafdruk

In globale hectare per persoon.

Noot: gegevens 2015-2016 geraamd op basis van de uitstoot van broeikasgassen (OESO, 2018). One planet target geeft de mondiale biocapaciteit per persoon weer (ze vermindert volgens de bevolking en verarming van de productieve gronden).

Bron: Global Footprint Network 2018, <https://data.world/footprint>.

De doelstellingen van de “One planet target” zijn inderdaad verre van bereikt, maar in een wereld in snelle groei, aan de limiet van wat de aarde kan verdragen (1,7 globale hectare per persoon), leggen internationale overeenkomsten steeds strengere beperkingen op aan de landen die de meeste grondstoffen verbruiken. Zo oefenen de klimaatakkoorden druk uit op de landen die het meest verantwoordelijk zijn voor de wereldwijde achteruitgang van het milieu. 50 % van de ecologische voetafdruk is te wijten aan “consumptie-CO₂” zoals gemeten door de OESO.

Focus. De overgang naar een meer circulaire economie

De Europese Unie⁸⁰ en België⁸¹ hebben de weg van de circulaire economie gekozen. In een circulaire economie blijft de waarde van de producten, materialen en grondstoffen zo lang mogelijk in de economie behouden. De afhankelijkheid van kritische hulpbronnen en de hoeveelheid toxisch afval dat terechtkomt in het milieu worden tot een minimum beperkt. De circulaire economie levert een essentiële bijdrage aan de inspanningen om tot een duurzame economie te komen, die CO₂-arm is, die efficiënt met het gebruik van grondstoffen omgaat en die veerkrachtig en concurrerend is.

Kenmerkend voor de Belgische economie is haar afhankelijkheid van de invoer van natuurlijke hulpbronnen. In 2018 werd 73 % van onze materiële input ingevoerd (tegenover 23 % voor de EU). België is voor 100 % afhankelijk van de invoer van fossiele energie en van metaalhoudende mineralen, voor 60 % van de invoer van biomassa, en voor 36 % van de invoer van niet-metaalhoudende mineralen (bron Eurostat⁸²). Door die afhankelijkheid is onze economie erg gevoelig voor de prijsschommelingen van kritische natuurlijke hulpbronnen.

Het jaarlijks binnenlands verbruik van grondstoffen (grafiek 4-5a) neemt geleidelijk af naarmate de economie zowel minder afhankelijk als meer circulair wordt. De prestaties van België waren steeds minder goed dan die van zijn burens wat betreft het binnenlands grondstoffenverbruik, maar het heeft zich tot 2016 sneller verbeterd, om dan de laatste twee jaar weer achteruit te gaan.

België is recyclagekampioen met bijna 77 % recyclage van niet-mineraal afval, maar ons land genereert er steeds meer, met 3,4 t/inw in 2016 (bron Eurostat⁸³). Het gemiddelde van de Europese Unie was 1,8 t/inw en 57 % recyclage hetzelfde jaar. Een circulaire economie moet de volgende rangorde van prioriteiten in acht nemen om de hoeveelheid afval te verminderen: (1.) preventie, (2.) hergebruik, (3.) recyclage, (4.) nuttige toepassing en (5.) verwijdering. Het nadeel van recyclage en van toepassing voor energieopwekking is dat er toxischer secundair afval of emissies kunnen worden gegenereerd.

België plaatst tegen een sneller tempo gevaarlijk afval op stortplaatsen (108 kg/inw in 2016) of verbrandt het (36 kg/inw) dan zijn buurlanden (grafiek 4-5b)⁸⁴. De stijging vloeit deels voort uit de toenemende beperking door de invoerlanden van producten die afval genereren en van de strengere controles op illegale handel in gevaarlijk afval⁸⁵.

⁸⁰ Europese Commissie (2015), [Maak de cirkel rond – Een EU-actieplan voor de circulaire economie COM/2015/0614](#).

⁸¹ Kabinet van M-C Marghem (2016), [Samen de economie doen draaien dankzij de circulaire economie in ons land](#). De eenheid duurzame economie van de FOD Economie kreeg de opdracht om de circulaire economie te volgen.

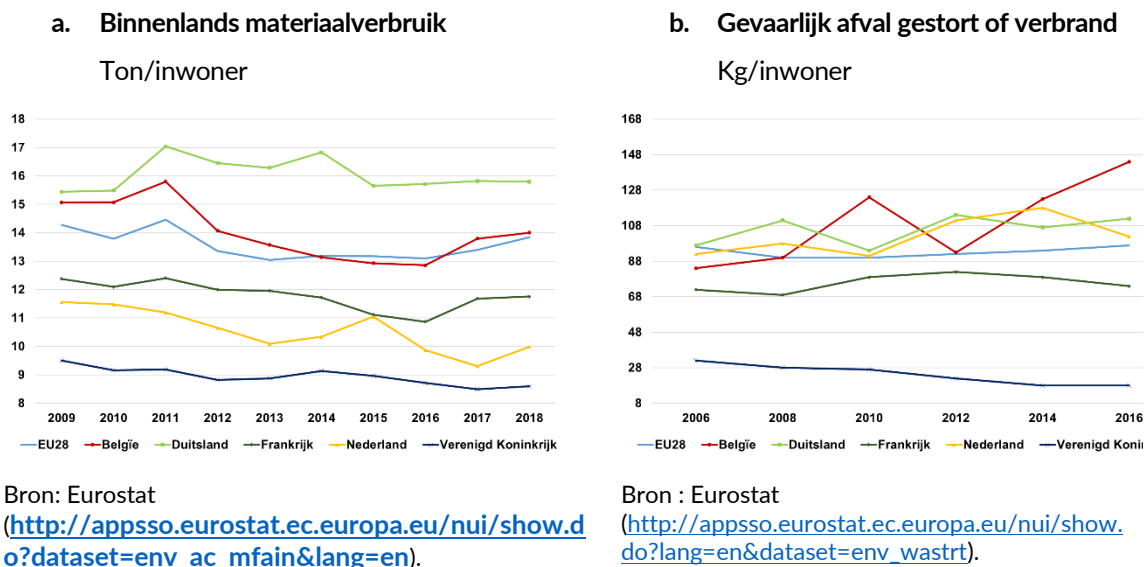
⁸² https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_mid&lang=en.

⁸³ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_wasoper&lang=en.

⁸⁴ België werd in 1986 al eens veroordeeld omdat het te kort schoot in de omzetting van een Europese richtlijn inzake gevaarlijk afval https://www.persee.fr/doc/rjenv_0397-0299_1989_num_14_3_2512.

⁸⁵ Sinds de dioxinecrisis waren er herhaaldelijk schandalen rond de handel in giftig afval in België. Recent: <http://www.journaldelenvironnement.net/article/plus-d-1-million-d-euros-d-amendes-pour-un-traffic-de-residus-de-fioul,96904>.

Grafiek 4-5. Ontwikkeling naar een circulaire economie

Het dichtbevolkte België heeft weinig veerkracht in de opnamecapaciteit van de ecosystemen. Zijn productie van gevaarlijk afval kan zijn ontwikkelingskansen beperken door steeds striktere beperkingen, en zelfs zijn imago in de export aantasten wanneer het vertrouwen in zijn producten, met name van de voedingsindustrie, relatief afneemt ten opzichte van andere productielanden. Zo werden de kosten van de dioxinecrisis in 1999 geraamd op 2 miljard euro⁸⁶.

4.2. Sociale cohesie

Volgens de Europese Commissie is een persoon met een risico op armoede of sociale uitsluiting een persoon die wordt beïnvloed door ten minste een van de volgende drie factoren:

- een situatie van ernstige materiële deprivatie,
- een risico op armoede na sociale overdrachten (monetaire armoede),
- een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit.

Tabel 4-1. Personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting

In duizend personen.

	Risico op armoede of sociale uitsluiting		Personen in een situatie van ernstige materiële deprivatie		Personen met een risico op armoede na sociale overdrachten		Personen die leven in een huishouden met een zeer lage arbeidsintensiteit	
	2008	2018	2008	2018	2008	2018	2008	2018
België	2.194	2.250	595	560	1.554	1.865	967	1.035
Duitsland	16.345	15.516*	4.442	2.757**	12.389	13.139*	7.044	5.134*
Frankrijk	11.150	10.771*	3.253	2.994**	7.554	8.366*	4.069	3.708*
Nederland	2.432	2.844**	252	408**	1.713	2.271**	1.053	1.085**

* 2017; ** voorlopige cijfers.

Bron: Eurostat.

⁸⁶ Focant et al 2002. Le point, trois ans après, sur "la crise belge de la dioxine". *Ann. Méd. Vét.*, 146, 321-327.

Tijdens de periode 2008 - 2017/2018 nam het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting toe in België en in Nederland, maar het nam af in Duitsland en in Frankrijk. In 2018 behalen Nederland en België de slechtste resultaten onder de bestudeerde landen, met respectievelijk 412.000 en 56.000 bijkomende personen (gecumuleerd verschil vanaf 2008) die zich in een situatie bevinden met een risico op armoede of sociale uitsluiting, terwijl de omgekeerde situatie wordt vastgesteld voor Duitsland en Frankrijk (DE: -828.000 personen en FR: -379.000 personen, gecumuleerd verschil vanaf 2008).

Een analyse van de drie elementen die het risico op armoede of sociale uitsluiting definiëren, toonde voor 2018 aan dat 560.000 Belgen of 4,9 % (daling met 0,2 procentpunt t.o.v. 2016) van de totale bevolking in een situatie van ernstige materiële deprivatie verkeerden, wat wil zeggen dat hun levensomstandigheden beperkt zijn door een gebrek aan middelen, zoals bv. het feit dat ze hun facturen niet kunnen betalen, hun woning niet correct kunnen verwarmen of zich geen week vakantie weg van huis kunnen veroorloven. Als men 2017/2018 vergelijkt met 2008, dan daalde het aantal personen in ernstige materiële deprivatie in Duitsland, Frankrijk en België met respectievelijk 1.659.000, 660.000 en 35.000 personen, terwijl het steeg in Nederland (met 156.000 personen).

In 2018 liepen 1,9 miljoen Belgen een risico op armoede na doorrekening van de sociale overdrachten (toename met 0,5 procentpunt), wat wil zeggen dat het besteedbaar inkomen lager was dan de nationale armoedegrens⁸⁷. Tussen 2008 en 2017/2018 steeg het aantal met financiële armoede bedreigde mensen in Frankrijk (+812.000), Duitsland (+750.000), Nederland (+558.000) en in België (+311.000).

Volgens de indicator voor lage arbeidsintensiteit heeft 12,1 % van de bevolking van 0 tot 59 jaar in België (een daling met 1,4 procentpunt ten opzichte van 2017), dat zijn 1,035 miljoen personen in huishoudens gewoond waar de volwassenen minder dan 20 % van hun totale arbeidspotentieel hebben gebruikt in de loop van 2018. Als we de resultaten van 2018 vergelijken met die van 2008 (2017 voor Duitsland en Frankrijk), dan is het aantal personen in België en in Nederland gestegen met respectievelijk 68.000 en 32.000, terwijl in Duitsland en in Frankrijk het aantal personen is gedaald met respectievelijk 1,910 miljoen en 361.000.

Naar aanleiding van de strategie Europa 2020 stelde België zich tot doel het aantal personen dat blootgesteld is aan een risico op armoede of sociale uitsluiting tegen 2020⁸⁸ met 380.000 te verminderen.

---

⁸⁷ Volgens Eurostat zijn mensen met een armoederisico mensen in huishoudens met een beschikbaar inkomen per volwassene dat lager ligt dan de armoedegrens. De armoedegrens werd vastgesteld op 60 % van het equivalente mediane nationale inkomen (na sociale overdrachten).

Mensen met een ernstige materiële deprivatie hebben beperkte leefomstandigheden door een gebrek aan middelen en worden geconfronteerd met de deprivatie van ten minste 4 van de 9 volgende elementen. Ze zijn niet in staat om:

1) huur, een hypotheek of rekeningen van nutsbedrijven op tijd te betalen, 2) hun huis voldoende te verwarmen, 3) om te gaan met onverwachte uitgaven, 4) om de twee dagen vlees, vis of gelijkwaardige eiwitten te eten, 5) zich een week vakantie weg van huis te veroorloven, 6) zich een persoonlijke auto, 7) een wasmachine, 8) een kleurentelevisie, of 9) een (mobiele) telefoon aan te schaffen. Personen die in huishoudens met een erg lage arbeidsintensiteit leven, zijn personen tussen 0 en 59 jaar die in huishoudens wonen, waar de volwassenen (tussen 18 en 59 jaar oud) minder dan 20 % van hun totale arbeidspotentieel hebben gebruikt in de loop van het afgelopen jaar. Studenten worden hierbij uitgesloten.

⁸⁸ Frère, Jean-Maurice. *Working paper 12-16: De bevolking met een risico op armoede of sociale uitsluiting in België*. Federaal Planbureau, 2016, blz. 7.

Toelichting bij de tabel: Op basis van de resultaten van het laatste beschikbare jaar (het jaar vermeld in de tweede kolom van de overzichtstabel) geven de groene en rode kleur informatie over de positie van het land ten opzichte van de drie handelspartners (groen voor de beste positie en rood voor de slechtste). De richting van de pijlen geeft alleen de verandering in resultaten van het land ten opzichte van een jaar eerder en maakt dus geen vergelijking met de partnerlanden mogelijk. Voor de indicatoren waarvan een "ranking" werd uitgevoerd, geven de pijlen de verandering van de positie in de ranglijst aan.

Samenvatting duurzame ontwikkeling en sociale cohesie							
Indicatoren	Jaar	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Min.	Max.
Duurzame ontwikkeling							
Uitstoot van broeikasgassen (index 1990 = 100)	2017	79,7	74,1	86,6	90,9	42,3 (LT)	140 (CY)
		↘	↘	↗	↘	↘	↗
Aandeel van hernieuwbare energie in het bruto finale energieverbruik (in %)	2017	9,1	15,5	16,3	6,6	6,4(LU)	54,5 (SE)
		↗	↗	↗	↗	↗	↗
Finaal energieverbruik per inwoner (Ton olie-equivalent per inwoner)	2017	2,9	2,5	2,1	2,6	7 (LU)	1,1 (RO)
		↘	↗	↘	↗	↗	↘
Ecologische voetafdruk van consumptie (globale hectare per persoon)	2016	6,2	4,8	4,4	4,8	-	-
		↘	↘	↘	↘	-	-
Sociale cohesie							
Bevolking met een risico op armoede of uitsluiting (in % van de totale bevolking)	2018	19,8	18,7	17,4	16,7	12,2 (CZ)	32,8 (BG)
		↘	↘	↗	↘	=	↘

Boordtabel van het concurrentievermogen van de Belgische economie

December 2019

Executive summary

01 Algemene context

02 Prijs- en kosten-
concurrentievermogen

03 Niet-prijsconcurrentievermogen

04 Duurzame ontwikkeling en
sociale cohesie

05 Samengestelde indicator
van de boordtabel

5. Samengestelde indicator van de boordtabel

De samengestelde indicator wil een samenhangend beeld scheppen van de wijziging van het concurrentievermogen van België in vergelijking met dat van zijn buurlanden. Hij omvat een klein aantal belangrijke indicatoren die betrekking hebben op de verschillende aspecten van het concurrentievermogen. Voorzichtigheid is echter geboden bij de interpretatie van een dergelijke tool, die moet worden genuanceerd door de verschillende observaties en analyses in die boordtabel.

5.1. Methodologie

De samengestelde indicator wordt berekend op basis van 17 indicatoren, onderverdeeld in acht categorieën en in drie thema's (zie tabel A). De verschillende indicatoren worden omschreven en geanalyseerd in de overeenstemmende delen van de boordtabel. Drie van de categorieën hebben betrekking op het thema van het prijs- en kostenconcurrentievermogen, met name de productiviteit en arbeidskosten, de prijzen van de netwerkindustrieën en de ruilvoet. Het niet-prijsconcurrentievermogen wordt geanalyseerd op basis van de innovatie, het ondernemerschap en de arbeidsmarkt. De duurzame ontwikkeling en de sociale cohesie worden besproken als derde thema.

Tabel A. Indicatoren van de samengestelde indicator

Thema	Indicator
Prijs- en kostenconcurrentievermogen	
Productiviteit en loonkosten	Loonkosten per eenheid, per persoon (index 2010 = 100)
	Loonkosten per eenheid, per persoon (niveau)
Prijs - netwerkindustrieën	Elektriciteitsprijs zonder btw en andere terugvorderbare taksen en heffingen (euro)
Ruilvoet	Ruilvoet (index 2010 = 100)
Niet-prijsconcurrentievermogen	
Innovatie	Kmo's die een innoverend product of proces introduceren (in % van totale kmo's)
	Uitvoer van hoogtechnologische producten (in % van totale uitvoer)
	O&O-uitgaven (in % van het bbp)
	Dekkingsgraad 4G (in % van de huishoudens)
	Onlineverkopen (in % van het totaal)
Ondernemerschap	Netto-groei van de ondernemingspopulatie
	Percentage toegestane leningen aan kmo's
	Ondersteuning bedrijfsklimaat (doing business)
Arbeidsmarkt	Tewerkstellingsgraad
	Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar (in %)
Duurzame ontwikkeling en sociale cohesie	
Duurzame ontwikkeling	Finaal energieverbruik per inwoner
	Aandeel hernieuwbare energie in bruto finaal energieverbruik (in %)
Sociale cohesie	Risico op armoede of sociale uitsluiting (in % van de totale bevolking)

De verschillende indicatoren worden geanalyseerd voor België en zijn drie belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk, Nederland), over de periode 2013 tot 2018. De indicatoren worden gemeten op jaarbasis. Bij een ontbrekende waarde voor een indicator wordt, om de continuïteit in de database te waarborgen, de vorige beschikbare waarde gebruikt.

Om ze onderling vergelijkbaar te maken, zijn de verschillende indicatoren gestandaardiseerd tussen 0 (niet-wenselijke waarde) en 1 (wenselijke waarde) op basis van de min-max-benadering⁸⁹. Die standaardisatie van statistische gegevens geeft een score van 1 aan het land dat het best presteert (0 voor het slechtst presterende) voor de betreffende indicator en het jaar. De scores van de twee andere landen hangen af van hun afwijking van die twee uitersten.

De gestandaardiseerde indicatoren worden vervolgens gegroepeerd per thema, door het rekenkundige gemiddelde van de indicatoren van elke categorie te nemen en het rekenkundige gemiddelde van de categorieën van elk thema⁹⁰. Het idee is om hetzelfde gewicht te geven aan elke categorie in elk thema, en hetzelfde gewicht aan elke indicator in elke categorie.

De samengestelde indicatoren van de verschillende thema's worden vervolgens samengevoegd tot één globale samengestelde indicator, rekening houdend met de vooropgestelde gewichten: 40 % voor prijs- en kostenconcurrentievermogen, 40 % voor niet-prijsconcurrentievermogen en 20 % voor duurzame ontwikkeling en sociale cohesie.

De eindscore schommelt voor elk land tussen 0 en 1. Een land dat voor elke indicator het beste scoort, zou dan voor de globale samengestelde indicator een score van 1 hebben, terwijl een eindscore dicht bij 0 zou betekenen dat het land minder vaak goede resultaten behaald heeft.

---

⁸⁹ Dat wil zeggen volgens de volgende formule: gestandaardiseerde waarde = [initiële waarde - effectieve minimumwaarde] / [effectieve maximumwaarde - effectieve minimumwaarde], of (1 - die waarde) als de wenselijke waarde van de indicator een minder hoge waarde is (bv.: de wijziging van de loonkosten).

⁹⁰ Dit geeft de volgende vergelijkingen voor de samengestelde indicatoren van de categorieën:

SI Prijs-kosten = (1/3) * [0,5*loonkosten per eenheid index + 0,5* loonkosten per eenheid niveau] + (1/3) * elektriciteitsprijzen + (1/3) * ruilvervoet.

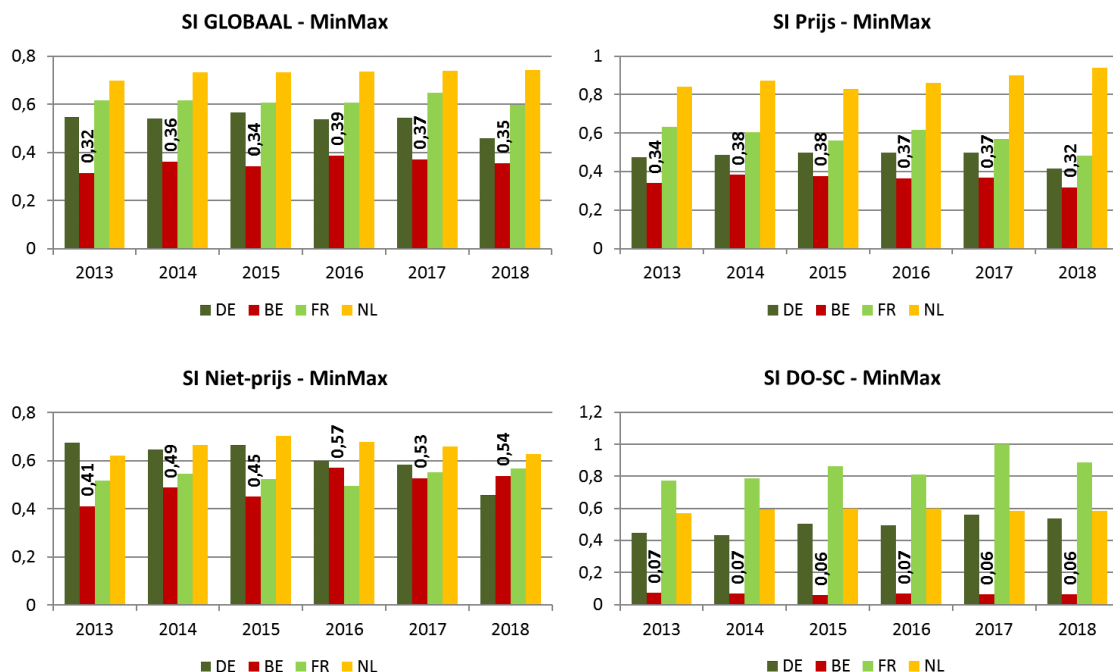
SI Niet-prijs = (1/3)* [0,2*kmo's die een innoverend product of proces op de markt brengen + 0,2 * export van hoogtechnologische producten + 0,2 * O&O-uitgaven + 0,2 * 4G-dekking + 0,2 * onlineverkoop] + (1/3) * [(1/3) * netto-groei ondernemingspopulatie + (1/3) * percentage leningen aan kmo's + (1/3) * Doing Business] + (1/3) * [0,5*tewerkstellingsgraad + 0,5*totaal aantal diploma's].

SI DO-SC = (1/2) * [0,5 * energieverbruik per inwoner + 0,5 * aandeel van de hernieuwbare energie] + (1/2) * [armoederisico].

5.2. Resultaten

Het globale concurrentievermogen van de Belgische economie verbeterde tussen 2013 en 2018 dankzij het verloop van het niet-concurrentievermogen. De verbetering vond voornamelijk plaats tussen 2013 en 2016, waarna het globale concurrentievermogen licht daalde in 2017 en 2018. De terugval in 2018 was te wijten aan het verloop van het prijs- en kostenconcurrentievermogen. Voor de volledige periode blijft de positie van België de zwakste vergeleken met zijn drie belangrijkste partners.

Grafiek A. Samengestelde indicator: globaal en per thema

Bron: Berekeningen FOD Economie.

Aan het begin van de periode verbeterde het prijsconcurrentievermogen als gevolg van een gunstig verloop van de loonkosten per eenheid, om vervolgens te stabiliseren tussen 2014 en 2017. In 2018 leidden de (relatief) ongunstige ontwikkelingen van de indicatoren elektriciteitsprijzen en ruilvoet tot een verslechtering van het prijsconcurrentievermogen van België.

Het niet-prijsconcurrentievermogen van België verbeterde fors tussen 2013 en 2018. De belangrijkste stijging deed zich voor in 2016, dankzij de goede prestaties wat betreft de toegang tot financiering voor kmo's, de netto groei van de bedrijfspopulatie, het aandeel gediplomeerden en de 4G-dekking. Het niet-concurrentievermogen ging licht achteruit in 2017, na een afname van de groei van de bedrijfspopulatie, om dan terug enigszins te stijgen in 2018. Ten opzichte van de buurlanden bevond België zich niet langer in de zwakste positie in 2016 en 2018.

Tijdens de hele bestudeerde periode presteerde België minder goed dan zijn buurlanden in de indicatoren duurzame ontwikkeling en sociale cohesie. De impact van duurzame ontwikkeling en van sociale cohesie bleef stabiel tussen 2013 en 2018.

Tabel B. Indicatoren: bruto- en genormaliseerde waarden

Indicatoren	Land	Brutowaarden						Genormaliseerde waarden					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Loonkosten per eenheid, per persoon (index 2010 = 100)	België	107,432	107,200	106,141	106,482	108,093	110,035	0,000	0,178	0,590	0,716	0,605	0,646
	Duitsland	106,067	107,684	109,819	111,273	112,936	116,008	0,471	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Frankrijk	104,536	105,315	105,496	106,271	106,922	108,027	1,000	0,871	0,693	0,747	0,751	0,863
	Nederland	104,826	104,965	103,584	104,579	104,929	106,760	0,900	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
2. Loonkosten per eenheid, per persoon (niveau)	België	0,620	0,610	0,600	0,590	0,590	0,590	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	0,570	0,570	0,570	0,580	0,580	0,580	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,500
	Frankrijk	0,580	0,580	0,580	0,580	0,580	0,580	0,800	0,750	0,667	1,000	1,000	0,500
	Nederland	0,590	0,590	0,580	0,580	0,580	0,570	0,600	0,500	0,667	1,000	1,000	1,000
3. Elektriteitsprijs zonder btw en andere terugvorderbare taken en heffingen (euro)	België	0,111	0,113	0,112	0,116	0,116	0,120	0,654	0,695	0,731	0,500	0,463	0,349
	Duitsland	0,148	0,153	0,147	0,142	0,145	0,141	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Frankrijk	0,092	0,095	0,099	0,092	0,093	0,095	1,000	1,000	1,000	0,977	0,837	0,765
	Nederland	0,105	0,103	0,101	0,090	0,083	0,081	0,772	0,863	0,951	1,000	1,000	1,000
4. Ruilvoet (index 2000 = 100)	België	97,195	97,772	82,508	83,210	84,059	86,510	0,366	0,365	0,108	0,238	0,337	0,281
	Duitsland	98,609	101,217	86,957	88,670	88,878	91,887	0,686	0,959	1,000	1,000	1,000	1,000
	Frankrijk	95,574	95,656	81,967	81,500	81,615	84,410	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Nederland	100,000	101,453	85,470	85,675	86,692	90,538	1,000	1,000	0,702	0,582	0,699	0,820
5. Kmo's die een innoverend product of proces introduceren (in % van totale kmo's)	België	47,836	42,274	42,274	48,263	48,263	48,263	0,958	0,983	0,983	1,000	1,000	1,000
	Duitsland	48,599	42,441	42,441	41,560	41,560	41,560	1,000	1,000	1,000	0,476	0,476	0,476
	Frankrijk	30,554	32,358	32,358	35,474	35,474	35,474	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Nederland	44,469	40,861	40,861	42,929	42,929	42,929	0,771	0,843	0,843	0,583	0,583	0,583
6. Uitvoer van hoogtechnologische producten (in % van totale uitvoer)	België	8,700	9,600	10,200	10,000	9,800	10,300	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	14,300	14,300	14,900	15,200	15,100	15,100	0,479	0,420	0,409	0,444	0,449	0,436
	Frankrijk	20,400	20,800	21,700	21,700	20,600	20,500	1,000	1,000	1,000	1,000	0,915	0,927
	Nederland	17,700	18,600	20,400	21,000	21,600	21,300	0,769	0,804	0,887	0,940	1,000	1,000
7. O&O uitgaven (in % van het bbp)	België	2,330	2,390	2,460	2,550	2,580	2,580	0,449	0,461	0,516	0,598	0,573	0,573
	Duitsland	2,820	2,870	2,910	2,920	3,020	3,020	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Frankrijk	2,240	2,230	2,270	2,250	2,190	2,190	0,348	0,281	0,312	0,272	0,194	0,194
	Nederland	1,930	1,980	1,980	2,000	1,990	1,990	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
8. Dekkingsgraad 4G (in % van de huishoudens)	België	45,560	67,820	85,600	99,900	99,990	99,990	0,000	0,000	0,367	1,000	1,000	1,000
	Duitsland	81,000	92,100	94,000	96,600	96,500	97,500	0,790	0,764	0,747	0,459	0,000	0,000
	Frankrijk	68,000	75,400	77,500	93,800	98,000	99,340	0,500	0,239	0,000	0,000	0,430	0,739
	Nederland	90,400	99,600	99,600	99,600	99,600	99,600	1,000	1,000	1,000	0,951	0,888	0,843
9. Onlineverkopen (in % van het totaal)	België	21,000	24,000	26,000	26,000	26,000	30,000	0,583	0,900	0,833	0,714	1,000	1,000
	Duitsland	26,000	25,000	27,000	28,000	26,000	22,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,273
	Frankrijk	14,000	15,000	21,000	21,000	21,000	19,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Nederland	22,000	24,000	25,000	25,000	26,000	27,000	0,667	0,900	0,667	0,571	1,000	0,727

Indicatoren	Land	Brutowaarden						Genormaliseerde waarden					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
10. Groei van de ondernemingspopulatie	België	-0,010	2,290	1,220	2,690	2,060	2,060	0,152	0,596	0,477	0,688	0,379	0,379
	Duitsland	-0,850	-5,170	-0,810	0,180	0,030	0,030	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Frankrijk	4,670	7,340	2,270	1,910	5,380	5,380	1,000	1,000	0,723	0,474	1,000	1,000
	Nederland	1,030	2,290	3,450	3,830	2,200	2,200	0,341	0,596	1,000	1,000	0,406	0,406
11. Percentage toegestane leningen aan kmo's	België	71,300	83,000	70,000	78,000	80,500	84,000	0,717	1,000	0,842	0,966	0,935	1,000
	Duitsland	86,800	75,000	76,000	75,000	81,800	77,000	1,000	0,822	1,000	0,862	0,991	0,300
	Frankrijk	71,300	77,000	71,000	79,000	82,000	83,000	0,717	0,867	0,868	1,000	1,000	0,900
	Nederland	32,000	38,000	38,000	50,000	58,800	74,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
12. Ondersteuning ondernemingsklimaat (doing business)	België	72,720	69,400	71,730	71,920	71,710	73,750	0,308	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	79,100	78,560	78,690	79,190	78,900	78,900	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Frankrijk	69,880	73,030	75,760	76,190	76,300	77,300	0,000	0,396	0,579	0,587	0,638	0,689
	Nederland	75,850	74,810	75,320	75,520	76,030	76,040	0,648	0,591	0,516	0,495	0,601	0,445
13. Tewerkstellingsgraad	België	67,200	67,300	67,200	67,700	68,500	69,700	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	77,300	77,700	78,000	78,600	79,200	79,900	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Frankrijk	69,500	69,700	70,000	70,400	70,600	71,300	0,228	0,231	0,259	0,248	0,196	0,157
	Nederland	75,900	75,400	76,400	77,100	78,000	79,200	0,861	0,779	0,852	0,862	0,888	0,931
14. Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar (in %)	België	42,700	43,800	42,700	45,600	45,900	47,600	0,883	0,925	0,743	0,992	0,856	0,876
	Duitsland	32,900	31,400	32,300	33,200	34,000	34,900	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Frankrijk	44,000	43,700	45,000	43,600	44,300	46,200	1,000	0,918	0,907	0,832	0,741	0,779
	Nederland	43,200	44,800	46,300	45,700	47,900	49,400	0,928	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
15. Finaal energieverbruik per inwoner	België	3,041	2,824	2,946	2,958	2,897	2,897	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	2,530	2,415	2,443	2,465	2,479	2,479	0,629	0,528	0,585	0,588	0,531	0,531
	Frankrijk	2,229	2,049	2,087	2,119	2,111	2,111	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Nederland	2,812	2,539	2,608	2,632	2,632	2,632	0,283	0,368	0,393	0,389	0,338	0,338
16. Aandeel hernieuwbare energie in bruto finaal energieverbruik (in %)	België	7,500	8,000	7,900	8,600	9,100	9,100	0,295	0,269	0,232	0,270	0,258	0,258
	Duitsland	13,800	14,400	14,900	14,900	15,500	15,500	0,958	0,957	0,968	0,900	0,918	0,918
	Frankrijk	14,200	14,800	15,200	15,900	16,300	16,300	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
	Nederland	4,700	5,500	5,700	5,900	6,600	6,600	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
17. Risico op armoede of sociale uitsluiting (in % van de totale bevolking)	België	20,800	21,200	21,100	20,700	20,300	19,800	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Duitsland	20,300	20,600	20,000	19,700	19,000	18,700	0,102	0,128	0,234	0,250	0,394	0,355
	Frankrijk	18,100	18,500	17,700	18,200	17,000	17,400	0,551	0,574	0,723	0,625	1,000	0,774
	Nederland	15,900	16,500	16,400	16,700	17,000	16,700	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Bron: Berekeningen FOD Economie.

Lijst van grafieken

Grafiek 1-1.	Relatieve aandelen van de intra-EU-uitvoer voor goederen	16
Grafiek 1-2.	Handelsbeschermende maatregelen van derde landen tegen de EU*	17
Grafiek 1-3.	Lopende rekening, België.....	18
Grafiek 1-4.	Bijdrage van de verschillende bestedingscomponenten aan de bbp-groei, België.....	19
Grafiek 1-5.	Bruto binnenlands product.....	19
Grafiek 1-6.	Investerings in immateriële en materiële activa, België	21
Grafiek 1-7.	Begrotingssaldo (procedure bij buitensporige tekorten)	24
Grafiek 1-8.	Overheidsschuld (procedure bij buitensporige tekorten).....	24
Grafiek 2-1.	Reële productiviteit, loonkosten en loonkosten per eenheid.....	28
Grafiek 2-2.	Nominale productiviteit en loonkosten, België	29
Grafiek 2-3.	Groei van de totale factorproductiviteit	32
Grafiek 2-4.	Bijdrage aan groei van het bbp	33
Grafiek 2-5.	Niveau van de industriële elektriciteitsprijzen per type gebruiker, 2018	35
Grafiek 2-6.	Index van de prijzen voor vaste breedband	38
Grafiek 2-7.	Geharmoniseerde consumptieprijsindex	39
Grafiek 2-8.	Bijdragen van de voornaamste productgroepen aan het inflatieverschil tussen België en de voornaamste buurlanden.....	40
Grafiek 2-9.	Ruilvoet van goederen.....	42
Grafiek 2-10.	Reële effectieve wisselkoers - deflator: consumptieprijs; 37 handelspartners.....	43
Grafiek 2-11.	Reële effectieve wisselkoers -deflator: loonkosten per eenheid, 37 handelspartners.....	43
Grafiek 3-1.	European Innovation Scoreboard.....	46
Grafiek 3-2.	Uitvoer van hoogtechnologische producten.....	47
Grafiek 3-3.	O&O-uitgaven	47
Grafiek 3-4.	Aandeel van het O&O-personeel	48
Grafiek 3-5.	Octrooiaanvragen bij het EOB	49
Grafiek 3-6.	Oorsprong van de investeringsprojecten in België, 2018	51
Grafiek 3-7.	Directe buitenlandse investeringsstromen, België	52
Grafiek 3-8.	Dekkingsgraad van de bevolking door vaste breedband, juni 2018	52
Grafiek 3-9.	Aandeel vaste-breedband-abonnementen van min 100 Mbps.....	52
Grafiek 3-10.	Dekkingsgraad van de bevolking door 4G-netwerken, 2018.....	53
Grafiek 3-11.	Aandeel van het toegewezen 5G-spectrum.....	53
Grafiek 3-12.	Aandeel particulieren die goederen en diensten kopen via het internet, 2016-2018	56
Grafiek 3-13.	Aandeel van de omzet uit elektronische handel, 2018	56
Grafiek 3-14.	DESI-index, 2019.....	57
Grafiek 3-15.	Resultaat kredietaanvraag voor een banklening	60
Grafiek 3-16.	Cumulatief marktaandeel grote elektriciteitsleveranciers, 2017	63
Grafiek 3-17.	Marktaandeel grootste gasleverancier	64
Grafiek 3-18.	Marktaandeel van de historische operator in vaste breedband, 2018	65
Grafiek 3-19.	Marktaandeel van de historische mobiele operator, 2018	65
Grafiek 3-20.	Tewerkstellingsgraad	66
Grafiek 3-21.	Totaal afgestudeerden hoger onderwijs tussen 30-34 jaar	68
Grafiek 3-22.	25 tot 64-jarigen die een voortgezette vorming hebben gevolgd.....	69
Grafiek 4-1.	Uitstoot van broeikasgassen	73
Grafiek 4-2.	Aandeel van hernieuwbare energieën in het bruto finale energieverbruik	74
Grafiek 4-3.	Finaal energieverbruik per type product per inwoner	75
Grafiek 4-4.	Ecologische voetafdruk	76
Grafiek 4-5.	Ontwikkeling naar een circulaire economie	78
Grafiek A.	Samengestelde indicator: globaal en per thema.....	83

Lijst van tabellen

Tabel 0-1. Rangschikking van de meest concurrerende economieën volgens het WEF, 2019.....	11
Tabel 0-2. Rangschikking van de meest concurrerende economieën volgens het IMD, 2019.....	11
Tabel 1-1. Verloop van de uitvoer en van de marktaandelen voor goederen.....	13
Tabel 1-2. Belangrijkste uitvoerbestemmingen van België, hun relatieve aandeel in de totale Belgische uitvoer en het verloop van de aandelen	14
Tabel 1-3. Uitsplitsing volgens categorie activa	22
Tabel 1-4. Bijdrage tot de groei van de bvkv, 2017	22
Tabel 2-1. Niveaus van de productiviteit (nominaal), de loonkosten en de loonkosten per eenheid.....	27
Tabel 2-2. Wijziging van de reële productiviteit, de loonkosten en de loonkosten per eenheid ..	29
Tabel 2-3. Sectorale ventilering van de loonkosten per eenheid.....	30
Tabel 2-4. Industriële elektriciteitsprijzen in België en de buurlanden, tweede helft van 2018 ..	34
Tabel 2-5. Vergelijking industriële elektriciteitsprijzen in België en de handelspartners.....	36
Tabel 2-6. Industriële gasprijzen in België en buurlanden, tweede helft van 2018	37
Tabel 2-7. Rangschikking volgens het gemiddelde tarief van de 3 goedkoopste operatoren voor enkelvoudige diensten voor verschillende gebruikers.	38
Tabel 3-1. Nettogroei van de populatie van de ondernemingen	59
Tabel 3-2. Indicatoren tweedekansondernemerschap.....	62
Tabel 3-3. Ease of doing business indicator	70
Tabel 4-1. Personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting	78
Tabel A. Indicatoren van de samengestelde indicator	81
Tabel B. Indicatoren: bruto- en genormaliseerde waarden	84

Afkortingenlijst

ISO-afkortingen voor landen

AT	Oostenrijk
AU	Australië
BE	België
BG	Bulgarije
BR	Brazilië
CA	Canada
CH	Zwitserland
CL	Chili
CN	China
CY	Cyprus
CZ	Tsjechië
DE	Duitsland
DK	Denemarken
EE	Estland
ES	Spanje
FI	Finland
FR	Frankrijk
GR	Griekenland
HR	Kroatië
HU	Hongarije
ID	Indonesië
IE	Ierland
IL	Israël
IN	India
IS	IJsland
IT	Italië
JP	Japan
KR	Zuid-Korea
LT	Litouwen
LU	Luxemburg
LV	Letland
MT	Malta
MX	Mexico
NL	Nederland
NO	Noorwegen
NZ	Nieuw-Zeeland
PL	Polen
PT	Portugal
RO	Roemenië
RU	Rusland
SE	Zweden
SI	Slovenië
SK	Slowakije
TR	Turkije
US	Verenigde Staten van Amerika
VK	Verenigd Koninkrijk
ZA	Zuid-Afrika

Andere afkortingen

4G	Vierde generatie norm (LTE)
AI	Artificiële intelligentie
AD	Antidumping
AS	Antisubsidie
bvkv	Bruto vaste kapitaalvorming
bbkv	Bruto binnenlandse kapitaalvorming
bbp	Bruto binnenlands product
BIPT	Belgisch Instituut voor Postdiensten en Telecommunicatie
BRUGEL	Brusselse regulator voor de gas- en elektriciteitsmarkt
btw	Belasting op toegevoegde waarde
CO ₂	Koolstofdioxide
CRB	Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CWaPE	Waalse commissie voor energie
DESI	Digital Economy and Society Index
EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank
EDI	Electronic Data Interchange
EOB	Europees Octrooibureau
EU	Europese Unie
FPB	Federaal Planbureau
FOD	Federale Overheidsdienst
GCI	Global Competitiveness Index
G20	Groep van 20
GEM	Global entrepreneurship monitor
GICP	Geharmoniseerde index van de consumptieprijsen
GJ	Gigajoule
ICT	Informatie en communicatietechnologie
IMD	Institute for Management Development
INR	Instituut voor de nationale rekeningen
kmo	Kleine of middelgrote ondernemingen
kWh	Kilowattuur
LPE	Loonkosten per eenheid
LTE	Long term evolution
Mbps	Megabits per seconde
MWh	Megawattuur
NBB	Nationale Bank België
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PBT	Procedure bij buitensporige tekorten
PMO	Procedure bij macro-economische onevenwichten
PPP	Purchasing power parity
REDI	Regional Entrepreneurship Development Index
REER	Reële effectieve wisselkoers
SAFE	Survey on the access to finance of enterprises
SBA	Small business act
TEA	Total early-stage entrepreneurial activity
TFP	Totale factorproductiviteit
Toe	Ton olie-equivalent
TWh	Terawattuur
UNCTAD	United Nations Conference on Trade And Development
VREG	Vlaamse regulator van de energiemarkt
vte	Voltijdsequivalent
VW	Vrijwaring
WEF	World Economic Forum
WTO	World Trade Organization